

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МАКСЮТОВА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 332.122:338.48-53-043.86(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

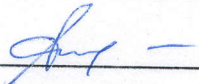
**РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ
РЕГІОНУ**

Спеціальність 051 – Економіка

Галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 _____ О.В. Максютова

Науковий керівник: Стегней Маріанна Іванівна, доктор економічних наук,
професор

АНОТАЦІЯ

Максютова О.В. Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка». Мукачівський державний університет. Мукачево. 2022.

Дисертація присвячена науковому обґрунтуванню та розробці теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

На основі теоретичного дослідження уточнено змістовне навантаження поняття «туристично-рекреаційний комплекс», а також поняття «розвиток туристично-рекреаційного комплексу». Зокрема, туристично-рекреаційний комплекс – це саморегульована система територіально об'єднаних суб'єктів господарювання, діяльність яких спрямована на створення якісного туристично-рекреаційного продукту та задоволення потреб споживачів даного продукту. Туристично-рекреаційний комплекс регіону можна відобразити як сукупність ресурсної бази регіону, постачальників туристично-рекреаційних та додаткових послуг, забезпечуючої інфраструктури, матеріально-технічної бази, споживачів туристично-рекреаційного продукту та державних органів, що здійснюють регуляторний та контролюючий вплив. Розвиток туристично-рекреаційного комплексу – незворотні, позитивно спрямовані та закономірні зміни якісних та кількісних характеристик туристично-рекреаційного комплексу. Тільки одночасне досягнення трьох основних зазначених параметрів (незворотність, спрямованість, закономірність змін) виділяє процеси розвитку серед інших змін: необоротність змін характеризує процеси функціонування (у протилежному випадку формується циклічне відтворення); позитивна спрямованість визначає покращення якісних та кількісних характеристик; закономірність змін визначає відсутність хаотичних змін.

Обґрунтовано методичні аспекти оцінювання розвитку туристично-

рекреаційного комплексу регіону. Визначено, що не дивлячись на достатньо широкий перелік складових методики оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, практично всі вони характеризуються: відсутністю єдиної методичної основи оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону; неврахуванням часових аспектів дослідження; відсутністю чіткого визначення територіальних одиниць, в межах яких повинно здійснюватися оцінювання; недостатнім рівнем опрацювання підходів щодо визначення складових туристично-рекреаційного комплексу регіону. Запропоновано основні складові методики оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону: оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів; оцінювання стану та потенціалу матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу; оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території.

Окреслено концептуальні підходи до формування системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу регіону. Під рівнями систем управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу розуміють упорядковані структури організаційно-управлінської, виконавчої, науково-інноваційної діяльності, спрямовані на удосконалення та розвиток туристично-рекреаційного комплексу. Виділено наступні рівні системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу: загальноукраїнський (національний) рівень, регіональний рівень, районний рівень, рівень територіальної громади, рівень організацій (підприємств).

Обґрунтовано доцільність здійснення комплексного оцінювання поточного стану туристично-рекреаційного комплексу України за результатами оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів (визначення інтегрованого балу забезпеченості регіону природними ресурсами; інтегрованого балу забезпеченості історико-культурними ресурсами; інтегрованого балу забезпеченості соціально-економічними ресурсами) та оцінювання стану матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу. Запропоновано систему показників оцінювання туристично-

рекреаційних ресурсів регіонів України шляхом визначення інтегрованого балу забезпеченості природними ресурсами (забезпеченість регіону лісовими ресурсами; забезпеченість регіону мінеральними ресурсами; забезпеченість регіону гідроресурсами; забезпеченість регіону земельними ресурсами; забезпеченість регіону ресурсами рекреаційного призначення); інтегрованого балу забезпеченості історико-культурними ресурсами (кількість пам'яток архітектури та містобудування; кількість пам'яток історії; кількість пам'яток монументального мистецтва; кількість пам'яток археології; кількість історико-культурних заповідників; кількість закладів культури та мистецтва) та інтегрованого балу забезпеченості соціально-економічними ресурсами (частка обсягу реалізованих послуг; частка вартості реалізованих турагентами туристичних пакетів; кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування; кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами).

За результатами оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу областей Карпатського економічного району розвиток туристично-рекреаційного комплексу в регіоні визначено як складний, багатоаспектний процес, пов'язаний з забезпеченням ефективного та раціонального використання природно-рекреаційних та туристичних ресурсів; створенням та забезпеченням умов функціонування відповідної інфраструктури; розробкою нормативно-правової бази функціонування суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу; розвитком супутньої інфраструктури тощо. Обґрунтовано, що розвиток туристично-рекреаційного комплексу Карпатського економічного району здійснюється за наступними напрямками: розвиток і підтримка створення туристично-рекреаційного продукту соціального характеру – продукту для соціально вразливих верств населення для відновлення працездатності, фізичних і моральних сил; розробка нових форм інформаційного забезпечення в сфері туризму та рекреації; розвиток та підтримка внутрішнього туризму; зростання туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Обґрунтовано, що сутність моделювання в сфері розвитку туристично-рекреаційного комплексу полягає в заміні реальних їх характеристик певною математичною конструкцією, яка відображає найголовніші риси процесів та абстрагується від другорядних, неважливих характеристик. Важливою характеристикою для відображення динамічних моделей розвитку туристично-рекреаційного комплексу в регіонах України є валова додана вартість створена у секторі «Тимчасове розміщування й організація харчування (I)». За результатами дослідження та сформованими економіко-математичними моделями зміни валової доданої вартості сектору I для областей Карпатського економічного району визначено, що у випадку збереження попередньо існуючих чинників впливу та поступове послаблення наслідків ковідної кризи, сектор тимчасового розміщування й організації харчування буде нарощувати валову додану вартість, яка прогнозовано становитиме, в цілому по Карпатському економічному району за 2023 рік – 8748 млн грн.

Оптимізований алгоритм державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону включає наступні взаємопов'язані елементи: визначення проблемних ділянок, які стримують розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону; визначення потреб з боку суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу в додаткових ресурсах, які необхідні для вирішення проблеми; визначення пріоритетних напрямів регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону; вибір ефективних форм, методів та засобів регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону; розробка нормативного та правового забезпечення державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону; контроль результативності проведених заходів та їх корегування; аналіз тенденцій розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону за наслідками застосованих заходів.

В результаті формування інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі було визначено систему взаємозв'язку

зовнішніх і внутрішніх інструментів. До сукупності зовнішніх інструментів інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі віднесено: розробка інноваційних програм розвитку туристично-рекреаційного комплексу на рівні регіону; розвиток інноваційного державно-приватного партнерства в регіоні; участь у всеукраїнських та міжнародних виставках інноваційного спрямування в туристично-рекреаційному комплексі; забезпечення системи державної підтримки інновацій в туристично-рекреаційному комплексі. До сукупності внутрішніх інструментів інноваційного механізму управління туристично-рекреаційного комплексу віднесено: організація та стимулювання інноваційної діяльності підприємств туристично-рекреаційного комплексу; розвиток інноваційної інфраструктури туристично-рекреаційного комплексу; організація інноваційно-інформаційних систем туристично-рекреаційного комплексу; підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів туристично-рекреаційного комплексу.

Розроблено дорожню карту «Інноваційний потенціал розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області» як приклад впровадження інноваційного механізму управління. У ході аналізу можливості реалізації Програми розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області запропоновано поділ основного переліку заходів у туристично-рекреаційному комплексі на підпрограми: удосконалення нормативно-правової бази та організаційної структури в туристично-рекреаційному комплексі Закарпатської області; забезпечення впізнаваності туристично-рекреаційного комплексу регіону; подальше вдосконалення діяльності в регіоні туристично-інформаційного центру, головною метою якого є підвищення впізнаваності регіону, а також надання якісних послуг туристам; реалізація діяльності, спрямованої на проведення заходів щодо розвитку подієвого туризму в регіоні; створення програм, що передбачають підвищення кваліфікації та перепідготовку професійних кадрів підприємств та організацій туристично-рекреаційного комплексу;

формування та подальша реалізація туристично-рекреаційних продуктів з метою підвищення конкурентоспроможності туристично-рекреаційного бізнесу в регіоні; формування інвестиційної привабливості туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Ключові слова: туристично-рекреаційний комплекс, розвиток туристично-рекреаційного комплексу, туристично-рекреаційні ресурси, ресурсозбереження, туристично-рекреаційний бізнес, регіональний розвиток, туризм, рекреація, сфера гостинності, інновації.

ABSTRACT

Maksyutova O.V. Development of the tourist and recreational complex of the region. – Qualification research (manuscript copyrights).

The thesis for a scientific degree of the Doctor of Philosophy in specialty 051 "Economics". Mukachevo State University. Mukachevo 2022.

The thesis is devoted to the scientific substantiation and development of theoretical provisions and practical recommendations regarding the development of the tourist and recreational complex of the region.

On the basis of theoretical research, the content load of the concept of "tourist and recreational complex" and the concept of "development of tourist and recreational complex" have been specified. Thus, the tourist and recreational complex is a self-regulated system of territorially united business entities whose activities are aimed at creating a high-quality tourist and recreational product and meeting the needs of consumers of this product. The tourist and recreational complex of the region can be depicted as a combination of the resource base of the region, suppliers of tourist, recreational and additional services, supporting infrastructure, material and technical base, consumers of the tourism and recreation product, and government bodies exercising regulatory and control influence. The development of the tourist and recreational complex is irreversible, positively directed and natural changes in the qualitative and quantitative characteristics of the tourist and recreational complex. Only the simultaneous achievement of the three main specified parameters (irreversibility, directionality,

regularity of changes) distinguishes development processes from other changes: the irreversibility of changes characterizes functioning processes (in the opposite case, cyclical reproduction is formed); positive orientation determines the improvement of qualitative and quantitative characteristics; the regularity of changes determines the absence of chaotic changes.

The methodical aspects of the evaluation of the tourist and recreational complex development in the region have been substantiated. It has been determined that despite the sufficiently wide list of components of the methodology for evaluating the development of the tourist and recreational complex of the region, almost all of them are characterized by: the absence of a single methodological basis for evaluating the development of the tourist and recreational complex of the region; not taking into account the time aspects of the study; the lack of a clear definition of the territorial units within which the assessment should be carried out; insufficient level of development of approaches regarding the definition of the components of the tourist and recreational complex of the region. The main components of the methodology for evaluating the development of the tourist and recreational complex of the region have been proposed: evaluation of tourist and recreational resources; assessment of the state and potential of the material and technical base of the tourist and recreational complex; assessment of the tourist and recreational potential of the territory.

Conceptual approaches to the formation of a management system for the development of the tourist and recreational complex of the region have been outlined. Under the levels of the management system for the development of the tourist and recreational complex, the orderly framework of managerial, executive, and scientific-innovation activities aimed at the improvement and development of the tourist and recreational complex has been defined. The following levels of the management system for the development of the tourist and recreational complex have been distinguished: the all-Ukrainian (national) level, the regional level, the district level, the territorial community level, the level of organizations (enterprises).

The expediency of carrying out a comprehensive assessment of the current state of the tourist and recreational complex of Ukraine based on the results of the assessment of tourism and recreation resources (determination of the integrated score of the region's provision of natural resources; the integrated score of the provision of historical and cultural resources; the integrated score of the provision of social and economic resources) and the assessment of the state of material and technical bases of the tourist and recreational complex has been substantiated. A system of indicators for evaluating the tourism and recreation resources of the regions of Ukraine by determining the integrated score of natural resources provision (the region's supply of forest resources; the region's supply of mineral resources; the region's supply of water resources; the region's supply of land resources; the region's supply of recreational resources); the integrated score of provision of historical and cultural resources (the number of monuments of architecture and urban planning; the number of monuments of history; the number of monuments of monumental art; the number of monuments of archeology; the number of historical and cultural reserves; the number of cultural and art institutions) and the integrated score provision of social and economic resources (share of the volume of services provided; share of the cost of travel packages sold by travel agents; number of people staying in collective accommodation facilities; number of tourists served by tour operators and travel agents) has been proposed.

According to the results of the assessment of the tourist and recreational complex development in the oblasts of the Carpathian Economic Region, the development of the tourist and recreational complex in the region is defined as a complex, multifaceted process related to ensuring the effective and rational use of natural, recreational and tourist resources; creation and provision of conditions for the functioning of the relevant infrastructure; development of the legal framework for the functioning of the subjects of the tourist and recreational complex; development of accompanying infrastructure, etc. It has been substantiated that the development of the tourist and recreational complex of the Carpathian Economic Region is carried out in the following directions: development and support of the

creation of a tourist and recreational product of a social nature - a product for socially vulnerable segments of the population to restore work capacity, physical and moral strength; development of new forms of information support in the field of tourism and recreation; development and support of local tourism; growth of the tourist and recreational potential of the region.

It has been substantiated that the essence of modeling in the field of development of the tourist and recreational complex consists in replacing their real characteristics with a certain mathematical construction that reflects the most important features of the processes and is abstracted from secondary, unimportant characteristics. An important characteristic for reflecting the dynamic models of the development of the tourist and recreational complex in the regions of Ukraine is the gross added value created in the sector "Temporary accommodation and organization of meals (I)". Based on the results of the research and the formed economic and mathematical models of changes in the gross added value of the I sector for the regions of the Carpathian Economic Region, it has been determined that in the case of the preservation of pre-existing factors of influence and the gradual weakening of the covid crisis consequences, the sector of temporary accommodation and catering will increase the gross added value, which is forecasted to be, in general, for the Carpathian Economic Region for 2023 – 8748 million UAH.

The optimized algorithm of state support for the development of the tourist and recreational complex of the region includes the following interrelated elements: identification of problem areas that restrain the development of the tourist and recreational complex of the region; determination of the needs of the tourist subjects and recreation complex in additional resources that are necessary to solve the problem; determination of priority directions for regulating the development of the tourist and recreational complex of the region; selection of effective forms, methods and means of regulating the development of the tourist and recreational complex of the region; development of normative and legal provision of state support for the development of the tourist and recreational

complex of the region; control of the effectiveness of the measures and their adjustment; analysis of trends in the development of the tourist and recreational complex of the region based on the consequences of the applied measures.

As a result of the formation of an innovative management mechanism in the tourist and recreational complex, a system of interconnection of external and internal tools has been determined. The set of external tools of the innovative management mechanism in the tourist and recreational complex includes: development of innovative programs for the development of the tourist and recreational complex at the regional level; development of innovative public-private partnership in the region; participation in all-Ukrainian and international exhibitions of innovative direction in the tourist and recreational complex; provision of a system of state support for innovations in the tourist and recreational complex. The set of internal tools of the innovative management mechanism of the tourist and recreational complex includes organization and stimulation of innovative activities of the enterprises of the tourist and recreational complex; development of innovative infrastructure of the tourist and recreational complex; organization of innovative information systems of the tourist and recreational complex; professional development and retraining of personnel of the tourist and recreational complex.

The road map "Innovative potential for the development of the tourist and recreational complex of the Transcarpathian region" has been developed as an example of the implementation of an innovative management mechanism. During the analysis of the possibility of implementing the Program for the Development of the Tourist and Recreational Complex of Transcarpathian Region, it was proposed to divide the main list of activities in the tourist and recreational complex into subprograms: improvement of the legal framework and organizational structure in the tourist and recreational complex of Transcarpathian Region; ensuring the recognition of the tourist and recreational complex of the region; further improvement of the activities of the tourist information center in the region, the main purpose of which is to increase the recognition of the region,

as well as to provide quality services to tourists; implementation of activities aimed at carrying out events related to the development of event tourism in the region; creation of programs that provide for advanced training and retraining of professional personnel of enterprises and organizations of the tourist and recreational complex; formation and further implementation of tourism and recreation products in order to increase the competitiveness of tourism and recreation business in the region; formation of the investment attractiveness of the tourist and recreational complex of the region.

Key words: tourist and recreational complex, development of tourist and recreational complex, tourism and recreation resources, resource conservation, tourism and recreation business, regional development, tourism, recreation, field of hospitality, innovations.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Актуальні проблеми розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2018. № 1(9). С. 131–136. (Особистий внесок автора: проведено економічний аналіз основних показників діяльності підприємств туристично-рекреаційного комплексу).

2. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Модельовання ресурсних потоків регіону. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2018. № 2. С. 110–114. (Особистий внесок автора: визначено функції регулювання ресурсного забезпечення регіонального розвитку).

3. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Концептуальні засади формування сучасної регіональної ресурсозберігаючої політики. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2019. № 2(12). С. 113–118. DOI:10.31339/2313-8114-2019-2(12)-113-118. (Особистий внесок автора: розроблено підходи до формування сучасної політики ресурсозбереження регіону).

4. Максютова О. В. Перспективи інноваційного оновлення туристично-рекреаційного бізнесу регіону в напрямі реалізації ресурсозберігаючої політики. *Економіка та держава*. 2021. № 10. С. 97–104. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.97.

5. Максютова О. В. Системний підхід до формування та функціонування туристично-рекреаційного бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2021. № 10. С. 233–239. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-10-233-239>.

6. Стегней М. І., Максютова О. В. Моделювання та прогнозування параметрів регіонального розвитку туристично-рекреаційного бізнесу. *Sciences of Europe*. 2021. Vol. 2, № 80. Р. 12–17. DOI: 10.24412/3162-2364-2021-80-2-12-17. (*Особистий внесок автора: проведено розрахунки для оцінювання параметрів розвитку туристично-рекреаційного бізнесу регіону*).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

7. Максютова О. В. Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону. *Актуальні проблеми обліково-аналітичного процесу в управлінні підприємницькою діяльністю: матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, м. Мукачєво, 23 листопада 2017 р. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2017. С. 251–254.

8. Максютова О. В. В'їзний туризм як складова розвитку туристично-рекреаційного комплексу. *Модернізація економіки в умовах зростання суспільної свідомості: туризм, людиномірність, партнерство, кооперація: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*, м. Полтава, 14 грудня 2017 р. Полтава: ПУЕТ, 2017. С. 454–456.

9. Максютова О. В. Стратегічні орієнтири розвитку туристичної інфраструктури міста *Туристичний бізнес: сучасні тренди та стратегії розвитку: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції*, м. Київ, 16 березня 2018 р. Київ: КНЕУ, 2018. С. 122–125.

10. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Розробка механізму управління туристично-рекреаційним комплексом регіону. *Перспективи розвитку готельно-ресторанної індустрії України: теорія, практика, інновації розвитку: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Мукачєво, 21 березня 2018 р.

Мукачєво: РВВ МДУ, 2018. С. 59–60. (*Особистий внесок автора: формування ефективної моделі управління туристично-рекреаційним комплексом регіону*)

11. Максютєва О. В. Перспективи розвитку туристичної галузі регіону. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Мукачєво, 17-18 травня 2018 р. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2018. С. 438–440.

12. Maksyutova O. V. Peculiar features of regional tourist and recreational complex functioning. *Way to science: proceedings of XXIX International scientific conference*. Morrisville, Oct 6, 2018. Morrisville, Lulu Press, 2018. P. 44–46.

13. Максютєва О. В. Нові підходи до інформаційного забезпечення розвитку туристичної галузі регіону. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції*, м. Мукачєво, 18-19 квітня 2019 р. Мукачєво: МДУ, 2019. С. 204–205.

14. Максютєва О. В. Державно-приватне партнерство у розвитку індустрії туризму Закарпаття. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Мукачєво, 16-17 травня 2019 р. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2019. С. 540–541.

15. Максютєва О. В. Особливості формування кадрового потенціалу індустрії туризму в умовах євроінтеграції. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Мукачєво, 24-25 жовтня 2019 р. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2019. С. 559–561.

16. Максютєва О. В. Особливості ресурсно-інноваційної політики регіону в умовах євроінтеграції. *Актуальні проблеми обліково-аналітичного процесу в управлінні підприємницькою діяльністю: матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, м. Мукачєво, 19 листопада 2019 р. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2019. С. 158–160.

17. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Формування інноваційної інфраструктури розвитку туристичної індустрії. *Реалії та перспективи розвитку індустрії гостинності в умовах інтеграційних процесів*: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачево, 25 березня 2020 р. Мукачево: РВВ МДУ, 2020. С. 45–47. (Особистий внесок автора: дослідження критеріїв для типізації інновацій)

18. Максютова О. В. Інтегруюча роль туризму у розвитку регіональної економіки. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики*: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Мукачево, 6-7 квітня 2020 р. Мукачево: МДУ, 2020. С. 87–89.

19. Проскура В.Ф., Максютова О. В. Інноваційні напрями державної політики в галузі туризму. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Мукачево, 14-15 травня 2020 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2020. С. 401–403. (Особистий внесок автора: проаналізовано статистичні показники туристичного потоку)

20. Максютова О. В. Інструменти інноваційного механізму управління регіональними системами. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики*: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Мукачево, 6-7 квітня 2021 р. Мукачево: МДУ, 2021. С. 71–72.

21. Максютова О. В. Інноваційні шляхи розвитку туристично-рекреаційної сфери. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачево, 13-14 травня 2021 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2021. С. 519–520.

22. Максютова О. В. Особливості регіонального розвитку туристично-рекреаційного бізнесу. *Актуальні проблеми економіки, обліку, фінансів та права в*

XXI столітті: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 26 жовтня 2021 р. Полтава: ЦФЕНД, 2021. Ч. 1. С. 22–23.

23. Maksyutova O. Ensuring competitiveness of the tourist and recreational business of the region. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики*: збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Мукачєво, 6-7 квітня 2022 р. Мукачєво: МДУ, 2022. С. 63–64.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

24. Проскура В. Ф., Максютєва О. В. Підходи щодо розроблення економічного механізму ресурсозабезпечення регіону в умовах інтеграції. *Геополітика України: історія і сучасність*: зб. наук. праць. Ужгород: УжНУ, 2019. № 2(23). С. 95–104. DOI: 10.24144/2078-1431.2019.2(23).95-104. (Особистий внесок автора: досліджено процес формування та реалізації економічного механізму ресурсозбереження)

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ	28
1.1. Теоретичні аспекти розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону в сучасних умовах	28
1.2. Методичні аспекти оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону	45
1.3. Концептуальні підходи до формування системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу регіону	59
Висновки до розділу 1.....	75
Список використаних джерел до розділу 1.....	77
РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ ПОТОЧНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	87
2.1. Оцінювання поточного стану туристично-рекреаційного комплексу регіонів України	87
2.2. Оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу областей Карпатського економічного району	110
2.3. Моделювання та прогнозування параметрів регіонального розвитку туристично-рекреаційного комплексу Карпатського економічного району	126
Висновки до розділу 2.....	135
Список використаних джерел до розділу 2.....	137
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ТА НАПРЯМИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ.....	145
3.1 Алгоритм державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону	145
3.2 Перспективи інноваційного розвитку туристично-рекреаційного	

комплексу регіону в контексті ресурсозберігаючої політики	161
3.3. Розробка дорожньої карти «Інноваційний потенціал розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області» як приклад впровадження інноваційного механізму управління	174
Висновки до розділу 3.....	192
Список використаних джерел до розділу 3.....	194
ВИСНОВКИ.....	199
ДОДАТКИ.....	204

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Однією із складових національної та регіональної економіки та одним із основних пріоритетів соціально-економічного розвитку держави є туристично-рекреаційна сфера, яка має в Україні унікальні потенційні можливості для свого динамічного розвитку. Як показує світовий досвід, туристично-рекреаційна сфера постійно удосконалюється, стрімко розширюється, є високоприбутковою та ефективною. Саме розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону може стати одним із шляхів розширення підприємницької діяльності в цій сфері, зменшення рівня безробіття у місцевості, зростання доходів населення та покращення його матеріального становища, розвитку територій та формуванню інвестиційної привабливості, збільшенню потоку грошових коштів до районних та територіальних бюджетів як від українських, так і від іноземних туристів.

Питання сутності туристично-рекреаційного комплексу, проблеми та перспективи його розвитку вивчали Алієва А.Ю., Бейдик О.О., Вуйцик О.І., Герасименко В.Г., Гоблик В.В., Горбань Г.П., Джаман М.О., Джанджугазова Є.А., Євдокименко В.К., Копичинська М.Ю., Кушнір Н.Б., Любіцева О.О., Мельник І.М., Нездоймінов С.Г., Папп В.В., Підвальна О.Г., Проскура В.Ф., Роїк О.Р., Семенов В.Ф., Стегней М.І., Ткаченко Т.І., Транченко Л.В., Черничко Т.В., Шепетюк С.М., Щепанський Е.В. та ін.

Дослідженням проблем оцінювання потенціалу розвитку туристично-рекреаційного комплексу, оцінки туристично-рекреаційних ресурсів, формування туристично-рекреаційної інфраструктури займалися багато науковців, серед яких: Богданов Є.І., Багров М.В., Бець Т.М., Брунець Б.Р., Гулич О.І., Дроздов А.В., Кравців В.С., Коленда Н.В., Кострюкова О.Н., Марченко О.І., Маслиган О.О., Мініч І.М., Молнар О.С., Орловська В.П., Полюга В.О., Руденко Л.Г., Самко О.О., Сисоєва С.І., Фенін П.М., Хаустова К.М., Черчик Л.М., Шабардіна Ю.В., Шепетюк С.М. та ін.

Також теоретичною базою дослідження туристично-рекреаційного комплексу слугували праці зарубіжних науковців, таких як Антоускова М.,

Амарангана А., Бугаліс Д., До Валле П., Варейро Л., Карсон Д., Мендес Й., Мікулец Д., Октадіана Г., Ренда А., Рібейро Д., Річардс Ф., Фурінто Л., Якобсен Д.

Разом з тим, не зважаючи на наявну теоретичну базу та велику кількість напрацювань щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу та оцінювання його стану, на сьогоднішній день відсутній механізм стимулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу, як невід'ємної складової туристично-рекреаційної сфери. Відсутність чіткого визначення поняття туристично-рекреаційного комплексу та його розвитку зумовили необхідність визначення шляхів і напрямів стимулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

У зв'язку з цим дослідження теоретико-методичних підходів щодо оцінювання та розвитку туристично-рекреаційного комплексу є одним з актуальних завдань у сучасних умовах. Відтак, з'явилася об'єктивна потреба в розробленні теоретичних та практичних рекомендацій щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Виконання дисертаційного дослідження здійснено в рамках планів науково-дослідних тем Мукачівського державного університету «Прогнозування, моделювання та інформаційно-аналітичне забезпечення фінансового регулювання структурних зрушень в економіці України» (реєстраційний номер 0120U103011), «Територіальна організація сфери туризму і рекреації регіону» (реєстраційний номер 0116U004997).

Тему «Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону» затверджено рішенням Вченої ради Мукачівського державного університету, від 19.10.2017 р. (протокол № 3).

Мета й завдання дослідження. Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні та розробленні теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішити такі **завдання:**

- обґрунтувати теоретичні аспекти розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону в сучасних умовах;
- обґрунтувати методичні аспекти оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону;
- окреслити концептуальні підходи до формування системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу регіону;
- здійснити оцінювання поточного стану туристично-рекреаційного комплексу регіонів України;
- здійснити оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу областей Карпатського економічного району;
- здійснити моделювання та прогнозування параметрів регіонального розвитку туристично-рекреаційного комплексу Карпатського економічного району;
- оптимізувати алгоритм державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону;
- окреслити перспективи інноваційного розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону в контексті ресурсозберігаючої політики;
- розробити дорожню карту «Інноваційний потенціал розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області» як приклад впровадження інноваційного механізму управління.

Об’єкт дослідження. Об’єктом дослідження є закономірності функціонування, оцінювання та розвитку туристично-рекреаційний комплексу регіону.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є теоретико-методичні та науково-практичні засади розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Методи дослідження. Виконання наукового дослідження здійснювалося шляхом застосування сукупності методів: системно-структурного (дослідження

сутності та змісту оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону в сучасних умовах); економіко-статистичного (дослідження поточного стану та тенденцій розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіонів); розрахункового, порівняльного та картографічного (наочне відображення кількісного та якісного оцінювання параметрів розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону); економічного аналізу (апробація методичних підходів до оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону); абстрактно-логічного (теоретичні узагальнення та формування висновків); кореляційно-регресивного аналізу (прогнозування результатів упровадження програми розвитку) тощо.

Теоретико-методологічною базою дослідження послужили праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених з питань розвитку туристично-рекреаційного комплексу.

Статистичною та фактологічною базою дослідження є матеріали і звіти Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Закарпатській області, правові і нормативні документи України, матеріали періодичних видань, методичні рекомендації державних та територіальних органів управління.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження визначається особистим внеском автора у виконання актуального наукового завдання щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, що полягає у розробці й обґрунтуванні теоретичних і науково-методичних засад, а також практичних рекомендацій щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу. Основні результати та питання, які визначають наукову новизну та виносяться на захист полягають у наступному:

удосконалено:

–теоретичний інструментарій дослідження розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, що на противагу існуючим розробкам зорієнтовано на комплексність та системність сучасних трансформаційних змін та охоплює змістове навантаження понять: «туристично-рекреаційний

комплекс» (саморегульована система територіально об'єднаних суб'єктів господарювання, діяльність яких спрямована на створення якісного туристично-рекреаційного продукту та задоволення потреб споживачів даного продукту); «розвиток туристично-рекреаційного комплексу» (незворотні, позитивно спрямовані та закономірні зміни якісних та кількісних характеристик туристично-рекреаційного комплексу); що дозволяє оптимізувати використання ресурсної бази та збільшити ефективність регуляторного та контролюючого впливу на розвиток туристично-рекреаційного комплексу;

–методичні підходи до оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, що на відміну від існуючих, містять структурні блоки: оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів (пов'язане з визначенням оціночних показників соціально-економічної цінності, соціально-економічного ефекту, соціо-еколого-економічної ефективності освоєння природних ресурсів регіону), оцінювання стану та потенціалу матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу (оцінювання стану об'єктів розміщення та їх обладнання; об'єктів гастрономії та їх оснащення; об'єктів рекреації та їх облаштування; засобів туристичного транспорту та їх укомплектування; обладнання з надання послуг туристичного посередництва; об'єктів й устаткування супутньої діяльності), оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території (оцінювання сукупності природних, соціально-культурних та історичних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону), що додає структурно-просторової та часової визначеності результатам оцінювання;

–практичні рекомендації та пріоритетні напрями розвитку туристично-рекреаційного комплексу Карпатського економічного району, що на відміну від існуючих, базуються на раціональному природокористуванні та включенні природних ресурсів в економічний оборот та охоплюють наступні напрями: розвиток і підтримка створення туристично-рекреаційного продукту соціального характеру (продукту для соціально вразливих верств населення для

відновлення працездатності, фізичних і моральних сил); розробка нових форм інформаційного забезпечення в сфері туризму та рекреації; розвиток та підтримка внутрішнього туризму; зростання туристично-рекреаційного потенціалу регіону, що спростить умови функціонування суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу та забезпечить поштовх до розвитку відповідної інфраструктури й вдосконалення нормативно-правової бази;

–інноваційний механізм управління в туристично-рекреаційному комплексі шляхом систематизації основних структурних елементів, які лежать в основі зовнішніх (розробка інноваційних програм розвитку; розвиток інноваційного державно-приватного партнерства; забезпечення системи державної підтримки інновацій; пошук зовнішніх і внутрішніх інноваційних інвесторів) і внутрішніх (організація та стимулювання інноваційної діяльності підприємств та інноваційної інфраструктури комплексу; організація інноваційно-інформаційних систем; підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів) інструментів та визначення туристично-рекреаційних ресурсів в якості основного чинника механізму, що сприятиме виявленню існуючих проблем у туристично-рекреаційному комплексі, визначенню шляхів вирішення існуючих проблем, підвищенню ефективності туристично-рекреаційного потенціалу в регіоні, а також поліпшенню інноваційного клімату;

набуло подальшого розвитку:

– концептуальні підходи до формування системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу за рахунок актуалізації цілей управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу (забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку регіону та його окремих територій шляхом узгодження діяльності всіх економічних суб'єктів, які пов'язані зі створенням, просуванням та споживанням туристично-рекреаційного продукту); конкретизації чинників, напрямів та очікуваних ефектів на кожному із рівнів управління (загальноукраїнський або національний рівень, регіональний рівень, районний рівень, рівень територіальної громади, рівень організацій, підприємств, суб'єктів

господарювання), що дозволило впорядкувати сфери управлінської, виконавчої та інноваційної діяльності, зорієнтовані на удосконалення та розвиток туристично-рекреаційного комплексу;

– методичні підходи щодо оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу України шляхом застосування двовекторного варіанту оцінювання: комплексного оцінювання потенціалу (1) та поточного стану (2) туристично-рекреаційного комплексу України, який, в свою чергу, здійснюється за результатами оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів та оцінювання стану матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу, що сприяє більш ефективному використанню потенціалу туристично-рекреаційного комплексу України;

– динамічні моделі розвитку туристично-рекреаційного комплексу за рахунок використання математичних конструкцій та сучасних прикладних можливостей, що дозволило здійснити прогностичну оцінку значень валової доданої вартості створеної у секторі «Тимчасове розміщування й організація харчування (I)» для областей Карпатського регіону, що може лягти в основу формування регіональних стратегій та концепцій розвитку туристично-рекреаційного комплексу областей;

– методичні підходи щодо визначення індикаторів оцінки ефективності державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону шляхом їх уніфікації та аналізування за наступними параметрами: динаміка потоку відвідувачів; динаміка обсягу платних туристичних послуг; динаміка кількості фахівців, зайнятих у туристично-рекреаційному комплексі; підвищення якості обслуговування; іміджевий ефект; розробка та апробація туристичних маршрутів, що дозволило розробити елементи підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону;

– перелік заходів розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області за рахунок його поділу на підпрограми: розвиток нормативно-правової та організаційної сфери в туристично-рекреаційному комплексі Закарпатської області; забезпечення впізнаваності туристично-

рекреаційного комплексу регіону; подальше вдосконалення діяльності в регіоні туристично-інформаційного центру, головною метою якого є підвищення впізнаваності регіону, а також надання якісних послуг туристам; реалізація діяльності, спрямованої на проведення заходів щодо розвитку подієвого туризму в регіоні; створення програм, що передбачають підвищення кваліфікації та перепідготовку професійних кадрів підприємств та організацій туристично-рекреаційного комплексу; формування та подальша реалізація туристично-рекреаційних продуктів з метою підвищення конкурентоспроможності туристично-рекреаційного бізнесу в регіоні; формування інвестиційної привабливості туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Практичне значення отриманих результатів. Розроблені теоретичні та методичні положення логічно доведено до рівня конкретних пропозицій, придатних для впровадження в практику діяльності підприємств та організацій туристично-рекреаційного комплексу. Окремі теоретичні та методичні положення можуть бути використані для проведення оцінювання туристично-рекреаційного комплексу на регіональному та державному рівні. Так, розроблені автором методичні рекомендації щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону використовуються у діяльності Агенції регіонального розвитку Закарпатської області (довідка впровадження № 4 від 04 квітня 2022 року), ДП «Санаторій «Шаян» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця» (довідка впровадження № 79 від 23 листопада 2021 року); окремі результати дослідження використовуються при розробці стратегічних напрямів діяльності ТзОВ «Курорт «Сонячна долина» (довідка впровадження № 3 від 18 жовтня 2021 року); окремі теоретичні положення та методичні рекомендації використовуються в освітньому процесі Мукачівського державного університету при викладанні дисциплін «Регіональна економіка», «Сталий розвиток економічних систем», «Основи моделювання в економіці», «Економіка галузевих ринків» та «Інноваційні технології в туризмі» (довідка впровадження № 2458 від 24 грудня 2021 року).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, практичні рекомендації та наукові результати, які викладені у дисертації, отримані автором особисто. Дисертація є самостійною завершеною роботою автора. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано положення, які є особистим здобутком автора.

Апробація матеріалів дослідження. Основні результати та положення дослідження були представлені на *міжнародних* – Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економіки, обліку, фінансів та права в XXI столітті» (м. Полтава, 26 жовтня 2021 р.), Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики» (м. Мукачєво, 18-19 квітня 2019 р.), XXIX International scientific conference «Way to science» (Morrisville, Oct 6, 2018), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Туристичний бізнес: сучасні тренди та стратегії розвитку» (м. Київ, 16 березня 2018 р.); та *всеукраїнських* науково-практичних конференціях – Всеукраїнській науково-практичній конференції «Перспективи розвитку готельно-ресторанної індустрії України: теорія, практика, інновації розвитку» (м. Мукачєво, 21 березня 2018 р.), II Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Модернізація економіки в умовах зростання суспільної свідомості: туризм, людиномірність, партнерство, кооперація» (м. Полтава 14 грудня 2017 р.).

Публікації. Основні результати та висновки дисертації знайшли відображення у 24 наукових працях (16 – одноосібні, 8 – у співавторстві), з них: 1 публікація в зарубіжному виданні; 5 праць у наукових фахових виданнях України, 17 праць апробаційного характеру, що опубліковані в збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях, 1 праця, яка додатково транслює наукові результати.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (203 позиції), 4 додатків, містить 39 таблиць, 31 рисунок. Основний обсяг дисертаційної роботи становить 165 сторінок (6,75 д.а).

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

1.1. Теоретичні аспекти розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону в сучасних умовах

В умовах поглиблення глобалізаційних процесів, формування нової структури світогосподарських зв'язків та необхідності підвищення рівня конкурентоздатності національної економіки, виникає необхідність поглиблення спеціалізації економічного розвитку територій на рівні регіонів або окремих їх груп.

Територіальне розміщення, наявні природні, людські та інфраструктурні ресурси, історико-культурний та рекреаційний потенціал обумовили доцільність формування сучасного туристично-рекреаційного комплексу України.

Особливої актуальності розвиток підприємств туристично-рекреаційної сфери та сукупності супутніх галузей набуває для областей Карпатського регіону та Закарпатської області зокрема. Унікальні природні та туристично-рекреаційні ресурси регіону визначають туристично-рекреаційну сферу як одну з пріоритетних та таку, що здійснює безпосередній вплив на рівень соціально-економічного розвитку країни.

Ефективність діяльності підприємств туристично-рекреаційної сфери в значній мірі залежить від наявних туристично-рекреаційних ресурсів і якісних характеристик туристичних та рекреаційних послуг. Без долучення та синхронізації роботи зі значною кількістю підприємств інших галузей та сфер економічної діяльності це неможливо. На рівні регіонів повинні формуватися територіально об'єднані та виробничо взаємопов'язані комплекси підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності, господарська діяльність яких узгоджена з позиції створення єдиного туристично-рекреаційного продукту.

У сучасній спеціалізованій економічній літературі існує досить широкий перелік підходів щодо визначення змісту поняття «туристично-рекреаційний комплекс» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Підходи щодо визначення змісту поняття «туристично-рекреаційний комплекс»

Автор	Зміст поняття
Топчієв О. [1]	Рекреаційно-туристичний комплекс – сукупність галузей і видів економічної діяльності, що забезпечують туристично-рекреаційними послугами населення певної території та формують необхідні передумови щодо ефективної діяльності рекреаційно-туристичного господарства
Підвальна О. [2]	Під рекреаційно-туристичним комплексом (галуззю, господарством) мається на увазі сукупність підприємств і організацій, що безпосередньо надають туристичні товари і послуги. До даного комплексу відносяться готелі та інші об'єкти розміщення, транспортні засоби, об'єкти громадського харчування, об'єкти і засоби розваг, об'єкти пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного та іншого призначень, організації які здійснюють туристично-операторську і туристично-агентську діяльність, а також організації, що надають екскурсійні послуги і послуги гідів-перекладачів
Щепанський Е. [3]	Туристсько-рекреаційний комплекс – це комплекс, що об'єднує систему туристично-рекреаційних закладів, обслуговуючих їх підприємств інфраструктури та інших галузей, які мають тісні виробничі та економічні зв'язки, спільно використовують ресурси з метою задоволення різноманітних оздоровчих, пізнавальних, культурних та інших потреб населення
Нездоймінов С. [4]	Туристсько-рекреаційний комплекс – це спеціалізована сукупність підприємств (туристських і постачальників товарів і послуг), які функціонують для задоволення потреб туристів, сконцентровані на певній території та використовують спеціалізовані туристсько-рекреаційні ресурси та забезпечуючи туристську інфраструктуру
Алієва А. [5]	Туристично-рекреаційний комплекс – це складова частина національної економіки, роль функціонування якої полягає у забезпеченні виробництва і реалізації соціально корисної продукції, об'єктом якої є туристично-рекреаційні послуги
Роїк О., Копичинська М. [6]	Туристично-рекреаційний комплекс – це сукупність туристичних та інших суміжних у цій сфері підприємств (виробників і постачальників товарів і послуг), що сприяють задоволенню потреб туристів, розташовані на певній території та використовують спеціалізовані туристичні ресурси та туристичну інфраструктуру. Туристично-рекреаційний комплекс визначається як система, що характеризується внутрішньою структурою, великою кількістю складних елементів і взаємозв'язків, невизначеністю та ризиками, неоднозначністю наслідків від прийнятих управлінських рішень тощо

Джерело: сформовано автором на основі [1-6]

З метою уточнення змістового навантаження даного поняття доцільним є поглиблене дослідження понять «комплекс» та «туристично-рекреаційна діяльність».

В науковій літературі змістове навантаження поняття «комплекс» досить часто ототожнюється з поняттям «система». Більшість науковців наголошують на тотожності даних понять, а також на тому, що змістове навантаження поняття «система» за своїми характеристиками є більш об'ємним ніж змістове навантаження поняття «комплекс». Отже, можна зазначити, що будь-який комплекс можна визначити як систему, але не кожна система за своїми характеристиками є комплексом. У науковій літературі домінуючим є визначення, що комплекс – це стійка система з високим ступенем інтегрованості елементів (складових), зв'язків між ними.

Проте, вагомою особливістю туристично-рекреаційного комплексу, як системного утворення, є його територіальна прив'язка. Взаємодія економічних суб'єктів, формування відповідної інфраструктури та системи управлінських заходів, які і об'єднують діяльність туристично-рекреаційних підприємств, відбувається з прив'язкою до конкретної території. Тобто, туристично-рекреаційний комплекс утворюється на основі прив'язаних до конкретної території зв'язків та відносин, спрямованих на створення унікального туристично-рекреаційного продукту.

Туристично-рекреаційний комплекс повинен розглядатися переважно як територіальна система і основними поняттями, що визначають його діяльність є «територія» і «простір».

Отже, туристично-рекреаційний комплекс доцільно розглядати як соціально-економічну систему, яка має територіальну та господарську єдність і спрямована на створення унікального туристично-рекреаційного продукту.

Один із засновників загальної теорії систем, Л. Берталанфі, поняття «система» визначає як сукупність елементів, які перебувають у взаємодії один з одним [7; С. 59].

Ешбі В. Р., акцентує увагу на двох основних принципах побудови саморегульованої системи: по-перше, система на початковому етапі має відокремлені одна від однієї частини, а потім ці частини змінюються таким чином, що між ними встановлюються зв'язки. З позиції туристично-рекреаційного комплексу цими відокремленими частинами є суб'єкти економічної діяльності, діяльність яких спрямована на створення туристичного-рекреаційного продукту, а також значного переліку супутніх послуг, спрямованих на покращення його якісних характеристик. Отже, першим значенням поняття «саморегульована система» є «...зміна від неорганізованої системи до організованої» [8].

Наступним принципом є «...зміна від поганої організації до доброї», який доводить, що будь-яка система першопочатково є недосконалою. Система виявляється такою, що «саморегулюється», якщо її зміна відбувається автоматично (зміна негативного зворотного зв'язку на позитивний) [Там же].

Г. Хакен визначає саморегуляцію як «...процес впорядкування (просторового, тимчасового або просторово-тимчасового) у відкритій системі за рахунок погодженої взаємодії безлічі елементів, її складових» [7].

Адаптуючи ці визначення до категорії «туристично-рекреаційний комплекс» можна стверджувати, що основною його характеристикою є здатність автоматично змінювати алгоритми і напрями свого функціонування з метою збереження або досягнення оптимального стану при зміні не лише внутрішніх, але й зовнішніх умов.

Необхідність корегування елементів, аспектів взаємодії та результуючої величини (якісного туристично-рекреаційного продукту) визначає рівні корегування:

– зовнішній рівень (міждержавний, міжрегіональний, регіональний) – здійснюється на рівні державних, регіональних або місцевих органів влади й управління;

– внутрішній (вертикальний, горизонтальний та ін.) – здійснюється за ініціативою підприємств і організацій, суб'єктів підприємницької діяльності.

Окрім цього, впродовж останніх років формуються різні комбіновані форми співпраці між структурними елементами комплексу, за допомогою яких туристично-рекреаційних комплекс підтримує стан рівноваги, має можливості для саморозвитку та підвищення ефективності власної діяльності.

На думку І.В. Зоріна та В.А. Квартальнова туристично-рекреаційний комплекс як системне утворення містить три окремі підсистеми: природа, суспільство, народне господарство. Серед основних компонент вказаних підсистем автори виділяють: природні туристичні ресурси, туристи (формальна тимчасова суспільна група), туристичні засоби (матеріально-технічні, енергетичні й трудові ресурси, необхідні для обслуговування туристично-рекреаційної системи) [9, с. 52].

Таким чином, *туристично-рекреаційний комплекс – це саморегульована система територіально об'єднаних суб'єктів господарювання, діяльність яких спрямована на створення якісного туристично-рекреаційного продукту та задоволення потреб споживачів даного продукту.*

З метою формування змістового навантаження поняття «розвиток туристично-рекреаційного комплексу» проведемо аналіз змісту поняття «розвиток».

Розвиток, з економічної точки зору, означає «...незворотні, направлені та закономірні зміни економічної системи суспільства», «...перехід від одного етапу економіки до іншого, при якому в новому періоді не тільки збільшується виробництво тих самих товарів і послуг, що вже вироблялися раніше, а має місце й виробництво нових товарів і послуг з використанням нових технологій порівняно з попереднім періодом» [10].

Шляхом синтезу понять «розвиток» та «туристично-рекреаційний комплекс» можливим є формулювання змісту поняття «розвиток туристично-рекреаційного комплексу» (рис. 1.1).

Розвиток туристично-рекреаційного комплексу – незворотні, позитивно спрямовані та закономірні зміни якісних та кількісних характеристик туристично-рекреаційного комплексу. Тільки одночасне досягнення трьох

основних зазначених параметрів (незворотність, спрямованість, закономірність змін) виділяє процеси розвитку серед інших змін: необоротність змін характеризує процеси функціонування (в протилежному випадку формується циклічне відтворення); позитивна спрямованість визначає покращення якісних та кількісних характеристик; закономірність змін визначає відсутність хаотичних змін.

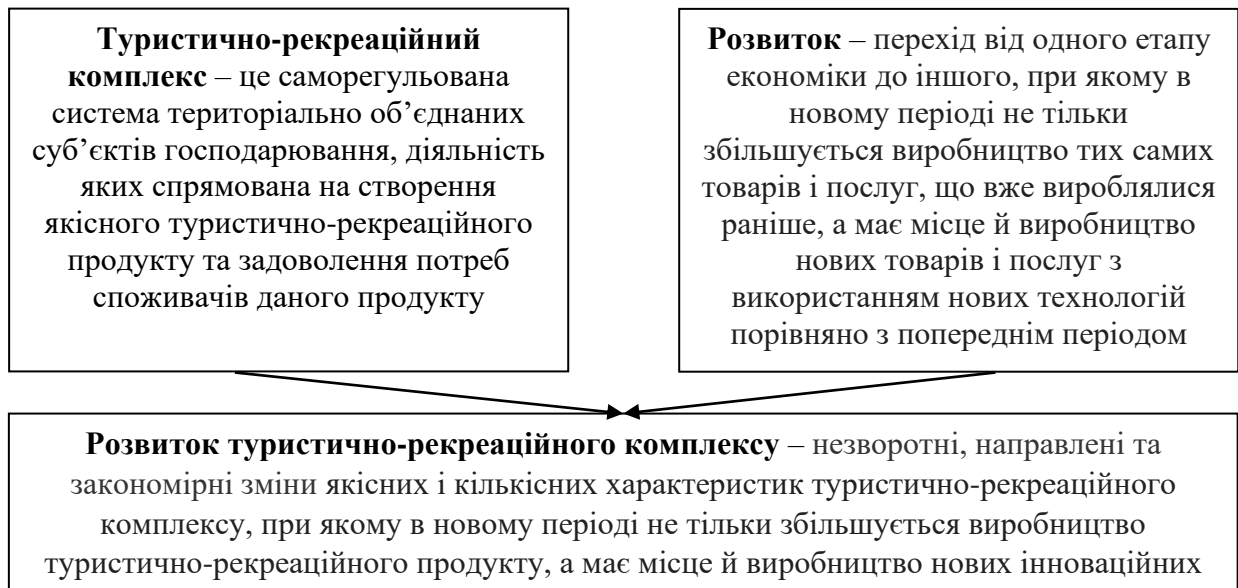

Рис. 1.1. Зміст поняття «розвиток туристично-рекреаційного комплексу»
Джерело : сформовано автором

Окремими характеристиками розвитку туристично-рекреаційного комплексу є: створення нового інноваційного туристично-рекреаційного продукту, в тому числі й супутніх послуг (пов’язаних з транспортуванням, проживанням, харчуванням, задоволенням культурних, естетичних та духовних потреб тощо), а також покращення технологій, що застосовуються в процесі надання зазначеного переліку послуг (застосування сучасних інформаційних та інших новітніх технологій). Інновації можуть проявлятися як щодо туристично-рекреаційної послуги загалом, так і щодо окремих її складових.

У туристично-рекреаційному комплексі постійно відбувається освоєння нових ринків, упровадження передових інформаційних та телекомунікаційних технологій і сучасних форм організаційно-управлінської діяльності, використання електронної комерції та віртуальних туристично-екскурсійних

послуг.

Основним продуктом, який створюється туристично-рекреаційним комплексом, виступає туристично-рекреаційна послуга в її різних модифікаціях. Упровадження нових або значно удосконалених послуг, технологій їх створення, надання та споживання може відбуватися шляхом застосування абсолютно нових інноваційних технологій або унікальним поєднанням вже існуючих технологій, або на основі нових практик, знань, навичок. Це може стосуватися не тільки характеристик самої послуги, а й застосуванням нових видів транспорту, формату організації розміщення, використання туристичної інфраструктури. Унікальними можуть бути не тільки характеристики наданих послуг, але й спеціальні класифікації або навички персоналу та топ-менеджменту підприємств туристично-рекреаційної сфери, які створюють можливості для максимального підвищення якісних характеристик туристично-рекреаційних послуг.

На думку багатьох закордонних дослідників, інновація в туристично-рекреаційному комплексі «...передбачає вироблення оригінального підходу, розробку нових шляхів використання існуючих ресурсів при одночасному пошуку розвитку нових ресурсів» [11].

Типізація інновацій, які забезпечують розвиток туристично-рекреаційного комплексу, розроблена В. Абернаті та К. Кларком дозволила виділити чотири типи інновацій (табл. 1.2) [12].

Таблиця 1.2

Типізація інновацій туристично-рекреаційного комплексу

Вид інновацій	Зміст інноваційного процесу
Регулярні інновації	Відносять до постійного покращення якості туристично-рекреаційного продукту, підвищення кваліфікації персоналу та продуктивності праці
Нішеві інновації	Зазвичай змінюють структуру співпраці, але не базові знання та вміння, вони по-новому комбінують існуючі послуги
Револьюційні інновації	Пов'язані з використанням нових технологій, розробкою нових методів; вони радикально впливають на ключові знання та вміння персоналу навіть до появи нових професій у сфері
Архітектурні інновації	Змінюють структури, бізнес-моделі та правила в туризмі; вони створюють нові події й об'єкти, які потребують реорганізації, змінюють фізичну або інституційну інфраструктуру, дослідну та навчальну базу

Джерело: сформовано автором на основі [12]

Більш розгорнута класифікація видів інновацій у туризмі запропонована В. Молчановою [13], яка виокремлює дев'ять типів інновацій. Ця класифікація враховує як загальні підходи до інноваційної діяльності, так і особливості туристичного продукту та туристичної діяльності. Класифікація інновацій в туристичному комплексі, розроблена В. Молчановою, найбільш повно розкриває особливості та визначає тенденції, притаманні сучасному ринку туристично-рекреаційних послуг (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Класифікація видів інновацій у туристично-рекреаційному комплексі

Види інновацій	Характеристики інновацій
Інновація продукту	Впровадження на туристичний ринок нового продукту (туру, послуги, товару); його новизна має бути очевидна для виробників, постачальників, споживачів і конкурентів
Інновація процесу	Впровадження нових або суттєво вдосконалених технік і технологій у процес надання послуги (комплексу послуг); можуть комбінуватися з продуктовими інноваціями
Інновація в управлінні	Впровадження більш ефективних структур та процесів організації діяльності фірми, систем співпраці, нових профілів робочих місць і професійних вимог; управлінські інновації часто комбінуються з інноваціями у процесах
Інновація бізнес-моделі	Нові способи ведення бізнесу, що підвищують його вартість і цінність для споживача; розвиток нових підходів у відносинах між клієнтом і фірмою, між фірмами-виробниками послуг
Маркетингова інновація	Розвиток нових маркетингових підходів з удосконаленням у ціноутворенні, просуванні, оплаті туристичного продукту
Інновація в логістиці	Нові рішення в системах і ланцюгах постачання, розподілу, доставки, у тому числі туристів
Інституційні інновації	Нові правила та системи регулювання в туризмі, а також галузях, що обслуговують туристів; нові системи і форми співробітництва між адміністрацією, приватним сектором і громадськістю в туристичних дестинаціях
Ресурсні інновації	Нові види ресурсів для організації туризму та розробка нових турів і послуг; сектор туризму починає активно включати нові ресурси в свою економіку і використовувати їх для створення нової пропозиції
Концептуальні інновації	Створення нових концепцій туризму, туристичних послуг і реалізація їх у нових форматах обслуговування, архітектурно-інженерних та технологічних рішеннях, що задовольняють потреби туристів

Джерело: сформовано автором на основі [13]

Запропоновані види інновацій відповідають запитам сучасних споживачів туристично-рекреаційних послуг, а також створюють можливості для

забезпечення подальшого розвитку суб'єктів економічної діяльності даної сфери.

Слід також ураховувати вплив інкрементальних (incremental innovation) та радикальних інновацій (radical innovation) на системні зміни в розвитку туристично-рекреаційного комплексу. Інкрементальні інновації передбачають проведення незначних технологічних змін, які базуються на існуючих знаннях та ресурсах у межах певної компанії.

Досить часто, запровадження інноваційного туристично-рекреаційного продукту вимагає комплексного підходу щодо використання нових знань, нових технологічних підходів, унікальних туристично-рекреаційних ресурсів тощо. За таких умов, суб'єкти економічної діяльності туристично-рекреаційного комплексу стикаються з радикальними інноваціями, що вимагає у них значних фінансових та ресурсних затрат.

Менш затратним є запровадження так званих інкрементальних інновацій – спрямованих на удосконалення та покращення вже існуючих характеристик послуги або технологічних процесів, щодо її створення та надання.

Вибір щодо застосування радикальних або інкрементальних інновацій у значній мірі залежить від фази життєвого циклу послуги: на стадії зростання або зрілості доцільним є обмеження додатковими інноваціями, як менш затратного формату оптимізації; на стадії впровадження або спаду обов'язковим є проведення радикальних інновацій, як варіанту збереження стійких ринкових переваг [13].

Якщо розглядати *туристично-рекреаційний комплекс* як сукупність видів економічної (або підприємницької) діяльності, який забезпечує задоволення певних потреб населення на певній території застосовуючи певні ресурси з метою отримання економічного ефекту, то максимальне їх використання, комбінації різних видів діяльності, створення нового продукту можуть стати потенціалом для розвитку галузі.

До основних інноваційних процесів, які стимулюють розвиток туристично-рекреаційного комплексу можна віднести:

- проведення широкої рекламної кампанії із залученням сучасних засобів комунікації;
- застосування комплексу додаткових методів стимулювання попиту (акцій, системи знижок, бонусів тощо);
- іміджева політика, спрямована на створення позитивної репутації, покращення сервісу, створення бази постійних клієнтів;
- використання сучасного комунікаційного середовища, використання зручних засобів пошуку і донесення інформації, веб-сайтів, мобільних додатків тощо;
- створення нових інноваційних видів послуг з максимальним використанням унікальних туристично-рекреаційних ресурсів регіону;
- будівництво нових туристично-рекреаційних об'єктів.

Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону повинен відбуватися за такими **етапами**:

- дослідження поточного стану попиту на туристично-рекреаційні послуги, його кількісних та якісних характеристик з метою визначення тенденцій розвитку ринку;
- дослідження зовнішнього середовища (кон'юнктури ринку туристично-рекреаційних послуг, споживачів, конкурентів тощо);
- дослідження внутрішнього середовища підприємств комплексу з метою визначення показників та параметрів для подальшого оцінювання результативності та ефективності;
- дослідження кон'юнктури ринку з метою отримання інформації про потенційних посередників і партнерів;
- дослідження споживачів з метою отримання інформації щодо чинників впливу на вибір туристично-рекреаційного продукту;
- проведення SWOT-аналізу з метою корегування процесів, які виникають упродовж розвитку туристично-рекреаційного комплексу;

– дослідження якісних характеристик туристично-рекреаційних послуг комплексу, встановлення рівня їх відповідності загальносвітовим та національним вимогам та запитам споживачів;

– дослідження каналів збуту та просування з метою визначення найбільш ефективних методів та засобів доведення послуг до кінцевого споживача;

– дослідження гудвілу, спрямоване на виявлення тих засобів, які дозволять створити новий або покращений імідж підприємств туристично-рекреаційного комплексу;

– дослідження реклами та брендингу з метою покращення перспектив розвитку підприємств туристично-рекреаційного комплексу.

Туристично-рекреаційний комплекс регіону – це складна система, яка передбачає узгодження та кореляцію діяльності значного обсягу підприємств туристичної та рекреаційної сфер, тобто об'єктів виробничої та невиробничої сфери окремого регіону. Забезпечення ефективної діяльності підприємств, діяльність яких пов'язана зі створенням туристично-рекреаційного продукту є неможливим без узгодженої діяльності підприємств сфери послуг, відповідних транспортних підприємств, закладів культури та відпочинку. Вагоме місце займає також стан інфраструктурних об'єктів, які забезпечують утворення ефективних логістичних потоків.

З урахуванням вищезазначеного, туристично-рекреаційний комплекс регіону можна відобразити як сукупність ресурсної бази регіону, постачальників туристично-рекреаційних та додаткових послуг, забезпечуючої інфраструктури, матеріально-технічної бази, споживачів туристично-рекреаційного продукту та державних органів, що здійснюють регуляторний та контролюючий вплив (рис. 1.2).

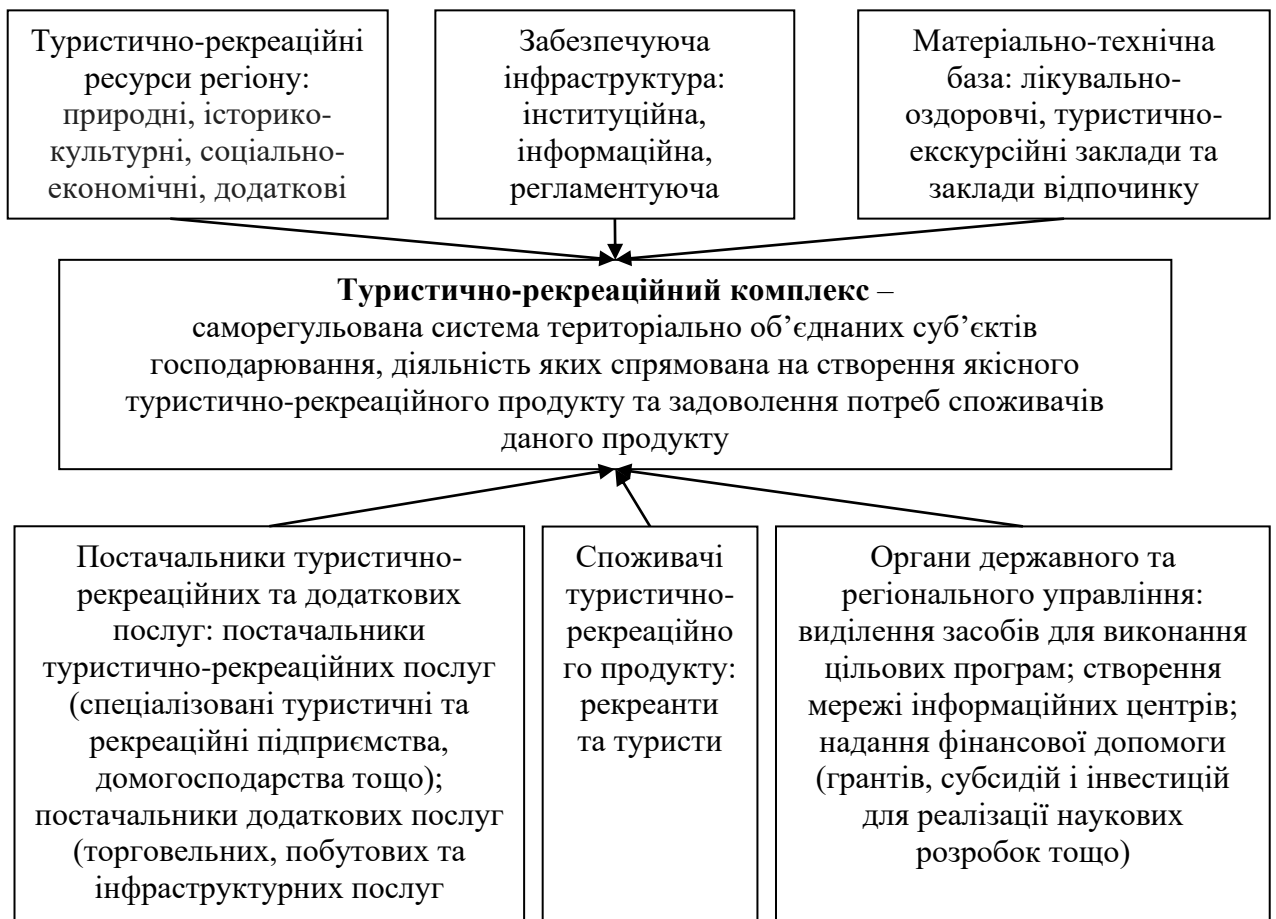

Рис. 1.2. Компонентний склад туристично-рекреаційного комплексу регіону

Джерело: сформовано автором

Туристично-рекреаційні ресурси регіону за визначенням Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) – це ресурси, що «...характеризують пропозицію туристичного продукту (природні й енергетичні багатства; інституційні, політичні, юридичні та адміністративні аспекти; різні блага та послуги, транспорт та устаткування, що складають специфіку інфраструктури туризму) та його попит (людський чинник, економічна та фінансова діяльність, соціальні аспекти)» [16].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про туризм» туристичними ресурсами є «...пропоновані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності» [17]. У першій редакції Закону України «Про туризм»

(1995 р.) було запропоновано більш чітку класифікацію змістового навантаження поняття туристичні ресурси: «...сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста» [18].

З урахуванням особливостей туристично-рекреаційного продукту доцільною є наступна класифікація туристично-рекреаційних ресурсів:

1. Природні туристично-рекреаційні ресурси: клімат, природні ландшафти, об'єкти та явища живої та неживої природи, які частково або в повному обсязі споживаються в процесі туристично-рекреаційної діяльності, або забезпечують необхідні для туристично-рекреаційної діяльності властивості.

2. Історико-етнічні туристично-рекреаційні ресурси (археологічні, історичні, етнографічні, лінгвістичні, культурні), що об'єднують сукупність створених у процесі історичного розвитку даного регіону пам'яток матеріальної, духовної та етнічної культури, які виступають об'єктами туристично-рекреаційної діяльності.

3. Супутні туристично-рекреаційні ресурси, які споживаються в процесі надання туристично-рекреаційних послуг.

Застосовується й інший варіант класифікації туристично-рекреаційних ресурсів: 1) земля, водні, лісові та інші рекреаційно-туристичні природні ресурси; 2) капітал (фінансові ресурси); 3) людські (трудові) ресурси; 4) підприємницька сфера, підприємницькі ідеї; 5) інновації; 6) інформація; 7) знання [19, с. 118].

Забезпечуюча інфраструктура в туристично-рекреаційному комплексі у сучасній науковій літературі подається за двома наступними напрямками: сукупність організаційно-правових форм, опосередкованих рухом туристично-рекреаційного продукту, актами купівлі-продажу або іншими операціями, пов'язаними з процесами просування туристично-рекреаційного продукту до

кінцевого споживача; сукупність інститутів, систем, служб, підприємств, що обслуговують туристичний ринок [20, с. 81].

Забезпечуюча інфраструктура туристично-рекреаційного комплексу складається з трьох частин: інституційної, інформаційної, регламентуючої (рис. 1.3) [21].

Інституційна інфраструктура формується сукупністю загальних інституцій (транспорт, готелі, банки, страхові компанії, митниці, інвестиційні фонди тощо) і спеціалізованих інституцій (туристичні фірми, туристичні агентства, туристичні оператори, рекламні підприємства, спеціалізовані страхові компанії, служби маркетингу тощо). Так, на думку Т.М. Бець та Б. Р. Брунець розвиток туристично-рекреаційного комплексу є можливим за умови формування стійких взаємозв'язків між усіма фінансово-економічними, соціальними та державними органами управління та службами, в основі діяльності яких лежать об'єктивні системно-функціональні, синергетичні, еволюційні та сучасні управлінські зв'язки [22, с. 8].

Рис. 1.3. Складові забезпечуючої інфраструктури туристично-рекреаційного комплексу

Джерело: сформовано автором на основі [21]

Протягом останніх років у розвитку туристично-рекреаційного комплексу зростає роль інформаційної інфраструктури – сукупності різноманітних інформаційних (автоматизованих) систем, інформаційних ресурсів, телекомунікаційних мереж і каналів передачі даних, засобів комунікацій та управління інформаційними потоками, а також організаційно-технічних структур, механізмів, що забезпечують їх функціонування [26].

О. Волох визначає інформаційну інфраструктуру як «...сукупність територіально розподілених інформаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем, телекомунікаційних мереж, мереж поштового зв'язку, організаційних структур, нормативно-правових механізмів, що забезпечують її ефективне функціонування та управління нею» [27].

Інформаційна інфраструктура пов'язана з використанням засобів розповсюдження інформації (Інтернет, засоби масової інформації); інформаційним та рекламним бізнесом; інформаційно-туристичним ресурсом.

Регламентуюча інфраструктура – це сукупність нормативно-правових актів, які визначають та регулюють відносини в межах туристично-рекреаційного комплексу. Регламентуюча інфраструктура формується на державному та регіональному рівнях.

Матеріально-технічну базу туристично-рекреаційного комплексу утворюють сукупність підприємств, діяльність яких пов'язана зі створенням туристично-рекреаційного продукту. За характером туристично-рекреаційного продукту та механізмом його створення розрізняють лікувально-оздоровчі, туристично-екскурсійні заклади та заклади відпочинку (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Складові матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу

Джерело: сформовано автором

Окрім того, матеріально-технічна база туристично-рекреаційного комплексу представлена елементами соціальної інфраструктури (культурно-мистецькими, спортивними, медичними тощо); установами та організаціями, діяльність яких пов'язана з управлінням та регулюванням туристично-рекреаційною діяльністю регіону; транспортними організаціями; закладами освіти, діяльність яких пов'язано з підготовкою фахівців для даної сфери; інформаційними та рекламними службами; підприємствами з виробництва та продажу товарів туристично-рекреаційного попиту.

Наступним компонентом туристично-рекреаційного комплексу є постачальники туристично-рекреаційних послуг – спеціалізовані туристичні підприємства (туристичні бюро (туроператори), туристичні агентства), спеціалізовані рекреаційні (санаторно-курортні та туристично-оздоровчі)

підприємства; домогосподарства (суб'єкти сільського та зеленого туризму); підприємства, які мають високодиверсифіковану структуру видів виробничо-господарської діяльності, одним з яких є рекреація; підприємства природно-ресурсного сектору, в постійному та тимчасовому користуванні яких перебувають природно-ресурсні активи, що відзначаються рекреаційною цінністю [29].

Діяльність постачальників додаткових (комплементарних) послуг відбувається одночасно з наданням основних туристично-рекреаційних послуг. Стосовно додаткових послуг можна стверджувати, що основне значення мають нематеріальні послуги, які спрямовані на людину, а саме на її свідомість. До цієї категорії належать економічні суб'єкти, діяльність яких спрямована на надання торговельних (продаж споживчих і промислових товарів, буклетів, преси тощо), побутових (косметологічні та перукарські послуги, послуги з пошиття, фотографії, ремонту тощо) та інфраструктурних (охорони здоров'я, банківські, страхові, телекомунікаційні тощо) послуг.

До споживачів туристично-рекреаційного продукту відносять дві категорії споживачів: рекреанти та туристи. Рекреант – особа, яка відновлює у визначених згідно із законодавством місцях природно-заповідних територій та об'єктів свої розумові, духовні і фізичні сили [30]. Відповідно до Закону України «Про туризм»: «...турист – особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін» [31].

Органи державного та регіонального управління, як компоненти туристично-рекреаційного комплексу, відіграють дуже вагомую роль у його розвитку. Державна підтримка розвитку туристично-рекреаційного комплексу здійснюється такими способами:

- розробка та впровадження цільових програм розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону;

- формування фінансових ресурсів для виконання цільових програм у регіонах;
- створення мережі інформаційно-консультативних центрів, щодо інформаційної підтримки споживачів туристично-рекреаційного продукту;
- фінансова підтримка наукових розробок, спрямованих на розвиток туристично-рекреаційного комплексу у вигляді грантів, субсидій та інвестицій.

У міждержавних і національних системах управління туристичною діяльністю продовжують проходити інноваційні процеси; здійснюється освоєння та застосування нових технологій (електронна торгівля, створення віртуальних туристичних фірм); удосконалюються форми маркетингу і створення туристичного продукту.

На початковому етапі розвитку туристично-рекреаційного комплексу доцільним є формування інтеграційної взаємодії не лише господарюючих суб'єктів, але й інноваційних формувань, суб'єктів інноваційної інфраструктури, наукових і освітніх установ у сфері наукових досліджень, розробок і реалізації інноваційних проєктів, підготовки висококваліфікованих кадрів для забезпечення розвитку туристично-рекреаційного комплексу.

Об'єднувальний принцип дає очевидний ефект не стільки від «складання» економічних потенціалів учасників інтеграційного процесу, скільки, за рахунок синергетичного ефекту, що виникає в результаті нової якості співпраці. Подібний ефект, що характеризується підвищенням якості, значущості і цінності нової освіти, виникає у будь-якій системі, що об'єднує самостійних учасників, проте величина ефекту, багато в чому визначається рівнем і формою інтеграції. Це стосується й туристично-рекреаційного комплексу як частини соціально-економічної системи суспільства.

1.2. Методичні аспекти оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону

У 70-80-ті роки минулого століття спостерігається поживлення досліджень, спрямованих на формування методологічних принципів

оцінювання тенденцій та перспектив розвитку туристично-рекреаційного комплексу на рівні країни або окремої її території. Переважну більшість досліджень спрямовано на визначення та оцінювання ресурсного потенціалу окремої території, як чинника розвитку її туристично-рекреаційного комплексу. Саме для цього періоду характерним є перехід до системного дослідження питання розвитку туристично-рекреаційного комплексу, а також визначення території та її характеристик, як чинника, що потребує дослідження.

Так, українські науковці Н.В. Багров, Л.Г. Руденко та І.Г. Черваньов зазначають, що: «...територія...є не тільки пізнавальним об'єктом – як просторово обумовлений носій властивостей, і не лише місцем розміщення певних об'єктів та взаємодії між ними, а й виступає інтегральним ресурсом, що втілює властиві території атрибути» [32].

За методикою, запропонованою М.О. Омуш, визначаються такі параметри оцінки перспективи розвитку туристично-рекреаційного комплексу: природно-кліматичні умови для відпочинку та оздоровлення; соціальна стабільність і безпека; транспортна доступність; економічна привабливість; духовна привабливість центрів релігійного паломництва; привабливість пам'яток історії; культурно-освітня привабливість [33].

Оцінювання цілісного комплексу, в основі якого знаходяться унікальні туристично-рекреаційні ресурси, запропоновано також А.А. Мінцем. Зокрема, комплекс трактується ним як: «...джерела ресурсів різного виду, розташовані на певній цілісній території та об'єднані фактичним і перспективним спільним використанням у рамках єдиного виробничо-територіального комплексу» [34; с. 237].

Оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону повинно містити кількісні та якісні показники. До перших належить обсяг реалізації туристично-рекреаційного продукту. До якісних показників – величина туристично-рекреаційного потоку та туристично-рекреаційних витрат, стан матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу регіону та показники його фінансово-економічної діяльності. Відповідно,

здійснюється оцінювання ефективності використання туристично-рекреаційних ресурсів і вартісна оцінка туристичних потоків та матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу.

Важливим елементом формування методики оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону є побудова алгоритму оцінювання, як послідовності взаємозалежних етапів його проведення (рис. 1.5):

Перший етап пов'язаний з конкретизацією мети оцінювання та виокремлення основних задач. У контексті завдань, які висуваються в процесі нашого дослідження, метою оцінювання є розробка регіональних програм і моделей розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, окреслення шляхів і напрямів удосконалення системи туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Рис. 1.5. Алгоритм проведення оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону

Джерело: сформовано автором

На *другому етапі* відбувається виділення чітких територіальних та структурних меж об'єкту оцінювання – окремих адміністративно-територіальних одиниць, об'єднаних наявними туристично-рекреаційними

ресурсами та відповідною туристично-рекреаційною матеріально-технічною базою та інфраструктурою.

Третій етап пов'язаний із виділенням суб'єктів оцінювання – елементів туристично-рекреаційного комплексу об'єднаних в економічну систему, суб'єктів туристично-рекреаційної діяльності, суб'єктів супутньої діяльності, споживачів туристично-рекреаційного продукту.

На *четвертому етапі* відбувається визначення показників та параметрів, необхідних для оцінювання, виходячи зі сформульованої мети оцінки. Перелік визначених показників і параметрів може суттєво змінюватися в залежності від пріоритетів та завдань оцінювання.

На *п'ятому етапі* здійснюється збір необхідної статичної інформації, необхідної для здійснення оцінювання.

Шостий етап забезпечує вибір методики оцінювання, яка залежить від завдань оцінювання та визначених показників та параметрів.

Сьомий етап включає перевірку і, при необхідності, корегування результатів оцінювання.

На останньому, *восьмому етапі*, відбувається інтерпретація отриманих результатів і визначення завдань і складових процесу оцінювання на майбутній період.

Оскільки оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу здійснюється як з позиції його поточного стану, так і з позиції можливості його розвитку в короткостроковому та довгостроковому періоді, то пропонуються такі складові оцінювання:

– оцінювання туристично-рекреаційної активності, шляхом визначення показників активності щодо поточного стану задоволення туристично-рекреаційних потреб;

– оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу шляхом визначення показників і параметрів оцінювання потенціалу природно-рекреаційних ресурсів, потенціалу туристично-рекреаційної інфраструктури тощо.

Серед сукупності напрямів і параметрів оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону можна виділити наступні (табл. 1.4).

Оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів ґрунтується на оцінюванні соціально-економічної цінності туристично-рекреаційних ресурсів регіону, визначенні соціально-економічного ефекту від їх використання, оцінюванні ефективності та результативності використання туристично-рекреаційних ресурсів регіону в різних сферах економічної діяльності, в тому числі й на рівні туристично-рекреаційного комплексу.

Таблиця 1.4

**Складові методики оцінювання розвитку
туристично-рекреаційного комплексу регіону**

Назва методики	Зміст методики	Автори
Оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів	Пов'язана з визначенням оціночних показників соціально-економічної цінності, соціально-економічного ефекту, соціо-еколого-економічної ефективності освоєння природних ресурсів регіону	Мінц А. А. [34], Мкртчян Г. М. [35], Хвесик М. А., Голян В. А. [36], Струмилін С. [37], Міроненко Н. С., Твердохлебов І. Г. [38]
Оцінювання стану та потенціалу матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу	Оцінювання стану об'єктів розміщення та їх обладнання; об'єктів гастрономії та їх оснащення; об'єктів рекреації та їх облаштування; засобів туристичного транспорту та їх укомплектування; обладнання з надання послуг туристичного посередництва; об'єктів й устаткування супутньої діяльності	Кравців В., Полюга В., Гулич О. [44] Теребуха А.А., Мороз О. І. [45]
Оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території	Оцінювання сукупності природних, соціально-культурних та історичних ресурсів, а також наявної господарської та комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону	Воронін А. Г. [47], Дроздов А. В. [48], Колобовский Е. Ю. [49], Афанасьев О. Е. [50], Джанджугазова Е. А. [51], Шабардіна Ю. В. [53], Мацола В. І. [57], Самко О.О. [58], Молнар О. С., Марченко О. І. [60]

Джерело: сформовано автором на основі [34-38, 44-45, 47-51, 53, 57-58, 60]

Виокремлюють природні, історико-культурні та соціально-економічні туристично-рекреаційні ресурси (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Класифікація туристично-рекреаційних ресурсів регіону

Джерело: сформовано автором на основі [39]

Вітчизняні науковці виділяють такі основні концепції оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів: затратна; рентна; альтернативної вартості; загальної економічної цінності (вартості).

Затратна концепція оцінювання ґрунтується на врахуванні витрат на відтворення й охорону туристично-рекреаційних ресурсів (затрат суб'єктів рекреаційного природокористування на освоєння та облаштування територій, витрат на відновлення туристично-рекреаційних ресурсів, витрат споживачів туристично-рекреаційного продукту на задоволення потреб у відпочинку [40-43]).

Група українських науковців (Кравців В.С., Полюга В.О., Гулич О.) запропонували методику оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів на основі диференційної ренти. В основі визначення диференційної ренти закладено розрахунок нормативу кінцевих витрат як гранично допустимого рівня витрат на задоволення потреби в туристично-рекреаційних ресурсах для туристично-рекреаційного комплексу. На основі частки диференційної ренти та

фактичної пропускну́ї здатності туристично-рекреаційного комплексу розраховується показник диференційної ренти. Враховуючи норматив порівняльної ефективності капіталовкладень, можна визначити й показник вартісної оцінки туристично-рекреаційного комплексу [39].

Для визначення вартісних характеристик туристично-рекреаційного об'єкту використовують два підходи: загальної економічної вартості та альтернативної вартості.

Загальна економічна вартість туристично-рекреаційного об'єкту включає:

– пряму вартість використання – величина прибутку, одержаного за наслідками використання туристично-рекреаційного об'єкту з метою створення туристично-рекреаційного продукту;

– непряму вартість використання – величину прибутку від використання туристично-рекреаційного об'єкту не за прямим призначенням, а, наприклад, у вигляді позитивної екстерналії (вигоди для третіх осіб, безпосередньо незадіяних в економічній діяльності);

– вартості відкладеної альтернативи – вартість консервації туристично-рекреаційного об'єкту з метою використання в майбутньому періоді;

– вартість невикористання – вартісна характеристика самого факту існування туристично-рекреаційного об'єкту.

Альтернативна вартість туристично-рекреаційного об'єкту відображає вартість упущеної вигоди, величину фінансових або інших ресурсів, яку може отримати власник об'єкту, за умови використання його не за призначенням.

За результатами оцінювання важливим є формування висновків щодо впливу наявних туристично-рекреаційних ресурсів на якісні та кількісні характеристики розвитку економіки території (регіону) та її структуру. Саме ці результати повинні в подальшому лягати в основу обґрунтування комплексу природоохоронних заходів, проєктів та програм соціально-економічного розвитку регіонів та країни загалом. Оцінка повинна відображати споживчі властивості туристично-рекреаційних ресурсів, екологічний і соціальний ефект від їх використання або невикористання.

Серед сукупності напрямів оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів можна виділити:

- оцінювання економічної ефективності використання туристично-рекреаційних ресурсів та їх територіальних поєднань;
- оцінювання величини витрати на освоєння та відтворення туристично-рекреаційних ресурсів;
- оцінювання економічно-екологічно-соціального ефекту від використання туристично-рекреаційних ресурсів;
- оцінювання економічної ефективності використання туристично-рекреаційних ресурсів або їх поєднань для створення суспільно необхідної продукції [39].

Параметри оцінювання та показники, які застосовуються:

- кошти суб'єктів економічної діяльності, спрямовані на розробку та впровадження нових туристично-рекреаційних ресурсів;
- кошти суб'єктів економічної діяльності, спрямовані на підтримку існуючих туристично-рекреаційних ресурсів;
- фінансування заходів, спрямованих на підвищення рівня обслуговування споживачів туристично-рекреаційних послуг;
- обсяг внутрішніх та іноземних інвестицій, спрямованих на створення та використання туристично-рекреаційних ресурсів;
- державні дотації у сфері туризму та рекреації.

Важливим елементом оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону є *оцінювання стану та потенціалу матеріально-технічної бази комплексу*.

До матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу регіону відносять: об'єкти розміщення та їх обладнання; об'єкти гастрономії та їх оснащення; об'єкти рекреації та їх облаштування; засоби туристичного транспорту та їх укомплектування; обладнання з надання послуг туристичного посередництва; об'єкти й устаткування супутньої діяльності (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Складові матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу регіону

Джерело: сформовано автором

До основних показників, які знайшли відображення в методиці оцінювання стану та потенціалу матеріально-технічної бази комплексу відносять:

- рівень забезпеченості регіону засобами розміщення для різних категорій споживачів туристично-рекреаційних послуг;
- кількість працівників туристично-рекреаційного комплексу регіону
- коефіцієнт завантаження;
- прибуток із розрахунку на одне місце у засобах розміщення;
- середня площа засобів розміщення з розрахунку на одне місце;

- кількість підприємств та кількість посадкових місць на підприємствах ресторанного господарства з розрахунку на тисячу жителів регіону;
- товарообіг підприємств туристично-рекреаційної сфери;
- кількість засобів масової інформації в регіоні;
- рівень розвитку засобів масової інформації, інформаційних систем та технологій;
- кошти інвесторів, спрямовані на будівництво, реконструкцію та модернізацію туристично-рекреаційних підприємств;
- кошти інвесторів, спрямовані на створення або розвиток підприємств туристично-рекреаційної інфраструктури;
- кількість новоутворених підприємств завдяки інвестиційній діяльності.

Оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Туристично-рекреаційний потенціал регіону – багатоаспектне поняття, яке охоплює сукупність природних, соціально-культурних та історичних ресурсів, а також наявної господарської та комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Дослідженню методики оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіону присвячені праці зарубіжних і вітчизняних вчених. Так, Й. Рібейро та Л. Варейро вказують на доцільність проведення оцінювання паралельно в напрямках оцінювання попиту та пропозиції. З позиції пропозиції об'єктами оцінювання виступають кількісні та якісні характеристики існуючих туристично-рекреаційних об'єктів регіону. З точки зору попиту – запити споживача туристично-рекреаційного продукту. В процесі оцінювання використовується така шкала туристично-рекреаційних об'єктів регіону: об'єкти локального значення, об'єкти регіонального значення, об'єкти національного значення, об'єкти інтернаціонального значення [46].

А.Г. Воронін запропонував методику оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіону шляхом виявлення потенціалу використання туристично-рекреаційних ресурсів, засновані на кластерному підході. Методика

дозволяє провести вертикальний і горизонтальний аналіз конкурентних переваг основних елементів інфраструктури, визначити повноту та рівень її розвитку [47].

Методика оцінювання туристичного потенціалу територій, запропонована А. В. Дроздовим, передбачає виділення основних компонентів туристичного потенціалу, таких як природні та культурні ландшафти, засоби та умови здійснення турів, з наступною їх оцінкою. Критеріями оцінювання природних і культурних ландшафтів є їх походження, історія, унікальність, збереження й атрактивність [48].

Запропонована Є.Ю. Колобовським методика також передбачає оцінювання туристичного потенціалу території шляхом виділення фіксованого набору туристичних компонентів, але включає в його склад, на відміну від А. В. Дроздова, привабливі об'єкти історичної спадщини, унікальні природні об'єкти та культурні ландшафти, місця відпочинку, що самостійно обрані населенням. Це дозволяє визначити види рекреаційних або туристичних занять населення, виявити об'єкти, самостійно використовувані в туризмі, перспективні види туризму та нові маршрути на досліджуваній території. Крім того, в методиці передбачається вивчення обмежуючих факторів [49].

Методологія оцінювання за О.Є. Афанасьєвим зводиться до покомпонентного аналізу природних і соціально-історичних ресурсів, залежних від індустрії туризму країн, приводячи до отримання інтегрального показника їх рекреаційного потенціалу [50].

За методикою О.О. Джанджугазової оцінювання туристичного потенціалу полягає в необхідності ефективного управління ресурсами, розробці та використанні наступних параметрів: кількісне оцінювання ресурсів; оцінювання структури потенціалу, ступінь використання складових потенціалу; оцінювання можливостей використання ресурсів; систематичний облік стану туристичних і рекреаційних ресурсів та визначення їх значення для розвитку туризму регіону. Це може бути реалізовано лише у випадку існування туристичних і рекреаційних кадастрів [51].

Богданов Є.І., Кострюкова О.Н., Орловська В.П., Фенін П.М. запропонували економічний інтегральний метод оцінювання сукупного туристичного потенціалу, сутність якого полягає у тому, що величина туристичного потенціалу території визначається як сумарний об'єм ресурсів, величини туристичного потенціалу та показника реалізації туристичного потенціалу [52].

Шабардіна Ю.В. запропонувала оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу здійснювати за двома напрямками:

– оцінювання туристично-рекреаційної активності – «визначення показників щодо ступеню задоволення туристично-рекреаційних потреб в оздоровленні й відпочинку, в послугах закладів культури, в туристичних послугах» [53];

– оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу шляхом визначення показників оцінки «історико-культурної спадщини, природно-рекреаційних, інфраструктурних, інноваційно-інвестиційних ресурсів, стану довкілля» [53].

Досить цікавим і принципово новим є науковий підхід І.В. Бережної, згідно з яким потенціал оцінюється як із позиції споживача рекреаційних ресурсів, так і з позиції виробника рекреаційних послуг при максимальному врахуванні інтересів усіх зацікавлених сторін [54].

У свою чергу, Л.М. Черчик та Н.В. Коленда запропонували власний підхід щодо оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу, шляхом оцінювання п'яти груп показників: природно-рекреаційних, фінансових, інфраструктурних, трудових та екологічних. За наслідками аналізу автори пропонують «здійснювати прогнозування потенціалу за допомогою графоаналітичної моделі, зокрема «шестикутника»» [55].

Такий підхід оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу може бути використаний на рівні регіону, проте можливе його розширення та удосконалення за рахунок врахування характеристик діяльності суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу, що забезпечує поєднання та взаємозв'язок різних рівнів функціонування досліджуваного потенціалу.

Так, Зелінський І. пропонує для оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу методичний підхід, який складається з 4-х етапів:

- перший етап – оцінювання об’єктів природного потенціалу регіону;
- другий етап – оцінювання рівня використання природного потенціалу регіону з рекреаційною метою;
- третій етап – оцінювання стану та використання туристично-рекреаційних закладів і відповідної інфраструктури регіону;
- четвертий етап – оцінювання ефективності роботи туристично-рекреаційних закладів регіону.

Процес оцінювання здійснюється за результатами аналізу історико-культурних, фінансових, трудових, матеріально-технічних та, безперечно, природно-рекреаційних ресурсів [56].

В.І. Мацола запропонував проведення оцінювання потенціалу туристично-рекреаційного комплексу регіону як у натуральних, так і у вартісних показниках. Натуральними показниками є «...запаси ресурсів і виражена через них продуктивна спроможність кількісного рекреаційного попиту населення в області». Вартісна характеристика визначається в залежності від ціни туристично-рекреаційного продукту [57].

О.О. Самко пропонує проведення оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу з застосуванням інтегрального методу, шляхом оцінювання таких складових, як інфраструктурна, інформаційна, інтелектуальна, культурно-історична, інформаційна [58].

Вищенаведене вказує на те, що при оцінюванні туристично-рекреаційного потенціалу регіону необхідно враховувати ряд характеристик, а саме: неповторність об’єктів; варіативність за рівнем доступності та за густиною розміщення на окремій території; різновиди об’єктів; їх фізичний стан. Це взаємопов’язане із виокремленням територіальних економічних систем, для яких нагальним є першочергове розроблення та здійснення заходів розвитку туристичної інфраструктури.

Ефективне управління туристично-рекреаційним потенціалом регіону та комплексне його оцінювання передбачає:

- 1) кількісне оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів;
- 2) оцінювання структури потенціалу, ступінь його використання;
- 3) оцінювання можливостей використання туристично-рекреаційних ресурсів;
- 4) здійснення обліку стану туристично-рекреаційних ресурсів регіону.

В оцінюванні величини й ефективності туристично-рекреаційного потенціалу регіону необхідно розрізняти такі показники:

– сумарний обсяг ресурсів туристичного потенціалу території (максимальний наявний розмір туристичних ресурсів окремої територіальної економічної системи на певний момент часу, виражений у єдиному вимірі);

– величина туристичного потенціалу (максимальний наявний розмір туристично-рекреаційних послуг за умови визначеної кількості та якості відповідних ресурсів для забезпечення максимального їх використання. Означений показник відображає найвищий можливий рівень використання туристично-рекреаційного потенціалу);

– показник реалізації туристичного потенціалу (відтворює досягнутий рівень його використання та характеризує фактичну віддачу туристичних ресурсів).

Виходячи зі структури туристично-рекреаційного потенціалу Ю. А. Худеньких пропонує здійснювати бальне оцінювання, перш за все, таких компонентів, як природний, історично сформований, культурно ідентифікований, соціально-економічний. Інші компоненти враховуються при корегуванні отриманих результатів [59].

Молнар О.С. та Марченко О.І. запропонували застосування бальної системи оцінювання наявних туристично-рекреаційних ресурсів у розрізі кожної туристично-рекреаційної зони регіону. Відповідно до методики запропонованої авторами, кожний вид туристично-рекреаційних ресурсів повинен оцінюватися за допомогою оцінювальних критеріїв [60].

Не дивлячись на достатньо широкий перелік складових методики оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, майже всі вони характеризуються:

- відсутністю єдиної методичної основи оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону;
- неврахуванням часових аспектів дослідження;
- відсутністю чіткого визначення територіальних одиниць, у межах яких повинно здійснюватися оцінювання;
- недостатнім рівнем опрацювання підходів, щодо визначення складових туристично-рекреаційного комплексу регіону.

1.3. Концептуальні підходи до формування системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу регіону

Забезпечення розвитку та формування ефективної системи управління туристично-рекреаційним комплексом регіону має велике економічне та соціальне значення для самої держави та її регіонів, оскільки сприяє створенню нових робочих місць, розвитку економіки регіону, дозволяє більш ефективно використовувати наявні туристично-рекреаційні ресурси, створювати та розвивати існуючі проекти туристично-рекреаційної інфраструктури.

Основною метою формування системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу регіону є забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку регіону (окремої його території) шляхом узгодження діяльності всіх економічних суб'єктів, які пов'язані зі створенням, просуванням та споживанням туристично-рекреаційного продукту.

В Україні проектуванням систем державного управління туристично-рекреаційного комплексу займаються органи виконавчої влади в межах своїх компетентних повноважень.

Для окреслення принципів системного підходу до управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу необхідно виділити основні рівні систем у даній сфері. Під рівнями систем управління розвитком туристично-

рекреаційного комплексу розуміють упорядковані структури організаційно-управлінської, виконавчої, науково-інноваційної діяльності, спрямовані на удосконалення та розвиток туристично-рекреаційного комплексу.

У ході проведеного дослідження вважаємо доцільним розглянути основні рівні системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу (рис. 1.8).

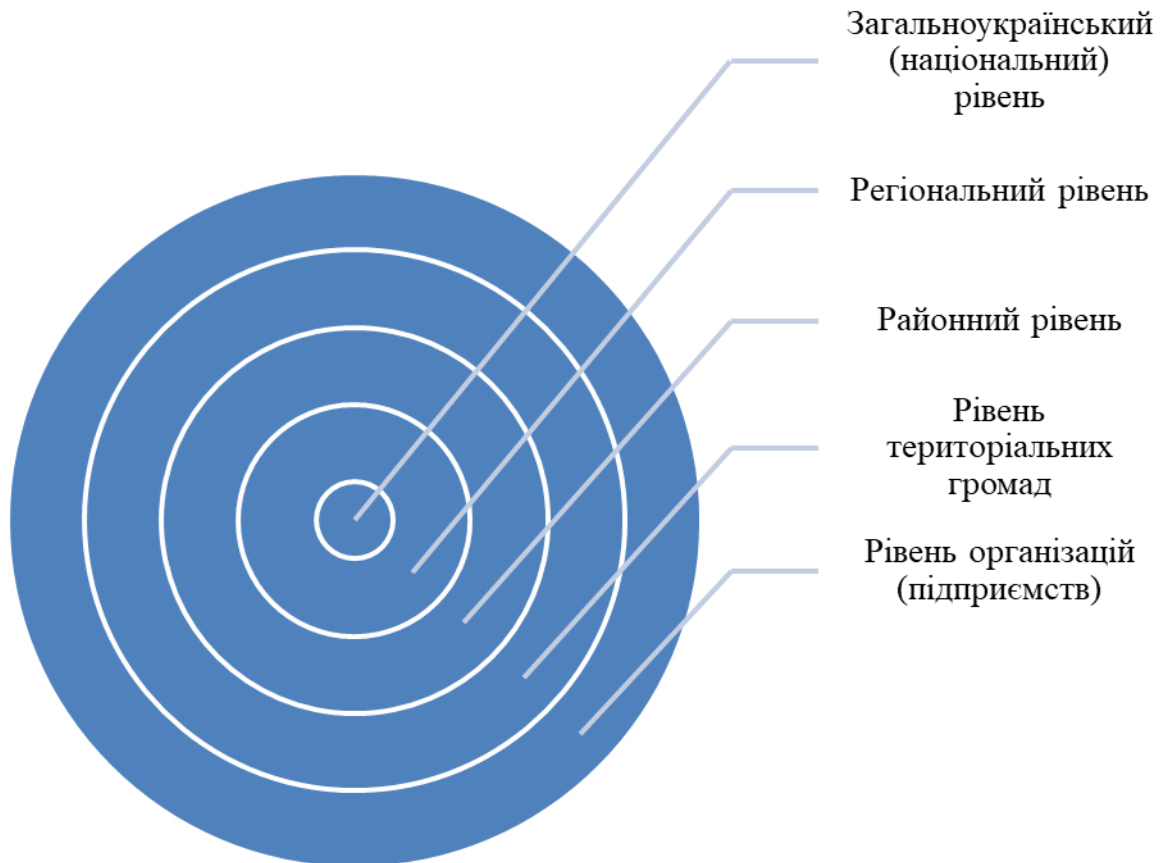

Рис. 1.8. Рівні систем управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу

Джерело: сформовано автором

Першим рівнем системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу є загальноукраїнський (національний) рівень. Туристично-рекреаційний комплекс функціонує як міжгалузевий комплекс завдяки налагодженим зв'язкам з державними службами та державними структурами [61].

Зокрема, необхідно відмітити зв'язок з: правовими структурами, що охоплюють нормативну та законодавчу базу, консульську та митну службу; фінансово-економічними структурами, які включають системи оподаткування та страхування, інші фінансові відносини; освітніми структурами, які, в свою чергу, забезпечують наукові дослідження, а також підготовку кадрів для підприємств туристично-рекреаційного комплексу. Державна підтримка полягає в стимулюванні потреби споживачів у туристично-рекреаційних послугах. Проявом ефективності державної політики щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу є його прибутковість, а також його внесок в національну економіку.

На загальноукраїнському (національному) рівні системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу реалізується:

- впровадження нормативно-правових програм, метою яких виступає підвищення рівня характеристик конкурентоспроможності туристично-рекреаційного комплексу та задоволення потреб споживачів якісним туристично-рекреаційним продуктом;

- формулювання основних задач, спрямованих на забезпечення розвитку туристично-рекреаційного комплексу;

- забезпечення просування туристично-рекреаційного продукту України на міжнародному та регіональному туристичних ринках [62].

Важливим програмним документом щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу України є Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, метою якої є «формування сприятливих умов для активізації розвитку сфери туризму та курортів згідно з міжнародними стандартами якості та з урахуванням європейських цінностей, перетворення її на високорентабельну, інтегровану в світовий ринок конкурентоспроможну сферу, що забезпечує прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і держави в цілому, сприяє підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку та консолідації суспільства, популяризації України в світі» [63].

На загальноукраїнському (національному) рівні відбувається виявлення ефектів від реалізації механізму щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу. До таких ефектів слід віднести:

– економічний ефект, що відображає залученням додаткових інвестиційних ресурсів у туристично-рекреаційний комплекс за допомогою формування певних механізмів співпраці влади, бізнесу та громади з використанням інструментів державно-приватного партнерства задля створення сприятливих умов для розвитку туристично-рекреаційного комплексу; покращення структури державного платіжного балансу за рахунок зміни структурних співвідношень потоків в'їзного туризму, а також скорочення рівня виїзного туризму шляхом популяризації послуг внутрішнього ринку;

– соціальний ефект, що забезпечує реалізацію сприятливих умов для підвищення якості життя громадян за рахунок туристично-рекреаційної інфраструктури, сприяє задоволенню потреб споживачів туристично-рекреаційних послуг у якісному відпочинку, а також використання культурних цінностей;

– іміджевий ефект, що характеризується створенням позитивного образу держави як суб'єкта, сприятливого для вдосконалення та подальшого розвитку туристично-рекреаційного комплексу, сприяє покращенню думки світової громадськості про державу в цілому, а крім того, забезпечує підвищення міжнародних рейтингів, у тому числі пов'язаних із забезпеченням безпеки в країні, та рейтингів, які відображають основні параметри конкурентоспроможності туристичної індустрії;

– бюджетний ефект, до якого слід віднести підвищення виплат у податковій сфері та виплат від організації та формування об'єктів туристично-рекреаційної інфраструктури, а також економію коштів бюджету в результаті підвищення міських фінансових надходжень завдяки залученню індивідуальних інвесторів у розвиток туристично-рекреаційного комплексу;

– екологічний ефект має на увазі участь туристів у акціях, організованих з метою захисту навколишнього середовища та природних ресурсів туристичних

територій, участь туристичних груп в екологічних туристично-рекреаційних маршрутах.

Другим рівнем системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу є регіональний рівень.

Ефективне функціонування туристично-рекреаційного комплексу в регіонах неможливе без регулювання, планування, а також координації дій структур, відповідальних за її розвиток. Це сприяє необхідності розробки комплексного механізму стимулювання туристично-рекреаційної діяльності на регіональному рівні. Виявлені умови розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу є чинниками, що впливають на формування механізму стимулювання. Розглянемо деякі з них:

– дієвий економічний механізм стимулювання регіонального туристично-рекреаційного комплексу передбачає формування системи підтримки органами влади, що включає величезний спектр економічних важелів;

– розробка та реалізація системи моніторингу та оцінки використання туристично-рекреаційного потенціалу;

– розробка цільових регіональних програм розвитку туристично-рекреаційного комплексу, а також створення умов для діяльності, регулювання та контролю підприємств туристично-рекреаційного комплексу.

У ході дослідження було виокремлено основні чинники розвитку системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу на регіональному рівні:

– наявність історико-культурних та природно-географічних, туристично-рекреаційних ресурсів регіону;

– забезпеченість регіону трудовими ресурсами;

– доступність інформації про наявні види туризму;

– розвиненість туристично-рекреаційної інфраструктури в регіоні;

– наявність транспортної логістики в регіоні;

- регіональне планування та управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу;

- безпека туристів у регіоні.

На основі державної Стратегії розвитку були розроблені Програми та Регіональні стратегії розвитку обласного рівня. Так, наприклад, на рівні Закарпатської області розроблено Програму розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021-2023 роки, яка передбачає фінансування наступних заходів:

- розвиток туристичної та транспортної інфраструктури області;

- популяризація туристичного потенціалу області;

- просвітницька діяльність та науково-освітнє забезпечення сталого розвитку туризму та діяльності курортів;

- формування ефективної моделі управління та координації туризму в області;

- активізація сталого розвитку туристичної сфери області;

- співфінансування проектів регіонального розвитку [64].

Програма розвитку туризму та курортів у Закарпатській області на 2021-2023 рр. визначає систему заходів, спрямованих на: забезпечення розвитку туристичної галузі області; покращення якісних характеристик туристично-рекреаційної інфраструктури регіону; створення якісного, конкурентоспроможного туристично-рекреаційного продукту; покращення якості супутніх послуг; максимальне задоволення споживчого попиту; зростання обсягу внутрішніх та зовнішніх інвестицій у розвиток галузі; ефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону [64].

Забезпечення позитивного впливу розвитку туристично-рекреаційного комплексу на соціально-економічні умови функціонування Закарпатської області вимагає вирішення низки конкретних завдань, серед яких першочерговими є: оцінка ресурсної забезпеченості та туристичних можливостей регіону, виявлення унікальних туристичних об'єктів; визначення напрямів розвитку ресурсної бази для досягнення бажаного соціально-

економічного результату, тобто завдань, які пов'язані з управлінням туристичними ресурсами [64].

Третім рівнем системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу є районний рівень. Для вдосконалення та розвитку туристично-рекреаційного комплексу на рівні районних рад та районних державних адміністрацій необхідно вирішувати певні завдання: удосконалювати нормативно-правове регулювання туристично-рекреаційних локальних систем у районах; розвивати й удосконалювати туристично-рекреаційну інфраструктуру (засоби розміщення, індустрія розваг, сфера обслуговування, сфера громадського харчування, транспортне обслуговування тощо); створювати в районах нові пріоритетні туристично-рекреаційні центри; підвищувати якість обслуговування в туристично-рекреаційному комплексі; забезпечити умови для особистої безпеки туристів у районах.

Одним з найбільш важливих завдань районного рівня розвитку туристично-рекреаційного комплексу, з наведених вище, виступає необхідність удосконалення туристично-рекреаційної інфраструктури. Під інфраструктурою в туристично-рекреаційному комплексі мається на увазі сукупність будівель і споруд, комунікаційних та інженерних розв'язок, насамперед інформаційних і комунікаційних систем, транспортної складової, доріг, що забезпечують доступ туристів до ресурсів та їх належне використання в туристично-рекреаційних цілях.

Четвертим рівнем системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу є рівень територіальної громади. В умовах підвищення ролі туристично-рекреаційного комплексу в українській економіці відбувається збільшення вкладень територіальних громад у формування туристично-рекреаційної політики, найважливішою ланкою якої виступає туристично-рекреаційна політика органів територіального самоврядування. Управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу на даному рівні є необхідною умовою для реалізації комфортних умов для стабільного формування

туристично-рекреаційного комплексу в Україні та подальшого економічного розвитку завдяки конкурентоспроможного туристично-рекреаційного ринку.

Основою фінансової складової рівня територіальних громад у забезпеченні розвитку туристично-рекреаційного комплексу є бюджет територіальної громади, який виступає як певний гарант здійснення туристично-рекреаційної політики в конкретній громаді, реалізації певних завдань територіального управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу.

Політика держави щодо підтримки регіонального розвитку та децентралізації, формування нового адміністративно-територіального устрою на основі об'єднаних територіальних громад (ОТГ), сприяє якісному покращенню життєвого середовища для мешканців громад, створенню реальних умов для всебічного розвитку територій та людських ресурсів, формуванню засад дієвого місцевого самоврядування. Наявність достатніх ресурсів у бюджетах малих населених пунктів, які мають привабливі туристичні об'єкти, дає можливість реалізувати соціальні та інфраструктурні проекти, створити умови для розвитку підприємництва та залучення інвестицій, що забезпечить значний економічний ефект.

Важливу роль на рівні територіальних громад відіграє розподіл доходів та витрат територіального утворення в ході ведення територіальної політики та управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу. Ключовими елементами цього механізму виступають цінова політика в громаді, податки та збори, мита, кредитні зобов'язання в туристично-рекреаційному комплексі, завдяки яким можливо продуктивно корегувати процеси виробництва, реалізації, споживання, інноваційної діяльності на території громади, а також рівень доходів населення.

Виконавчі органи влади при розробці проектів бюджету мають право збільшувати у відповідних межах норми поточних витрат на утримання об'єктів зацікавленості туристів, які знаходяться у власності територіальної громади для реалізації певних цілей; виявляти додаткові можливості пільгового

забезпечення, а також витратити грошові кошти з метою здійснення витрат при наданні підтримки незахищеним верствам населення; в межах наявних фінансових ресурсів організувати додаткові фонди; консолідувати фінансові ресурси та кошти підприємств туристично-рекреаційного комплексу на партнерській основі.

Унаслідок розмежування існуючої відповідальності за забезпечення розвитку туристично-рекреаційного комплексу на рівні територіальних громад, на територіальні утворення покладається відповідальність не тільки за вирішення територіальних проблем, але також і за вирішення загальних проблем держави в туристично-рекреаційному комплексі. Необхідно відзначити, що високе зростання відповідальності, яке зазнають територіальні органи влади, супроводжується відповідними перетвореннями в ресурсному розподілі туристично-рекреаційного комплексу.

Організація фондів у територіальних громадах із метою економічного і соціального розвитку, сприяє вдосконаленню та подальшому розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури. Основні статті власних доходів бюджету територіальних громад утворюються за рахунок внесків фізичних і юридичних осіб, а також інших існуючих джерел. Органи влади територіальних громад повинні законодавчо затверджувати рішення щодо створення даних фондів.

Фінансові ресурси фондів територіальних громад мають всі шанси субсидіювати грошові кошти в будівництво підприємств туристично-рекреаційного комплексу, в бюджети територіальних громад, а також територіальні підприємства туристично-рекреаційного комплексу. Все вищеперераховане сприяє зміцненню туристично-рекреаційної інфраструктури та розширенню комунального господарства в туристично-рекреаційному комплексі.

При формуванні та просуванні туристично-рекреаційного продукту роль органів влади територіальних громад полягає в залученні можливостей і ресурсів надавачів туристично-рекреаційних послуг. У цьому випадку органи

влади територіальних громад будуть виступати в ролі посередників між виробником туристично-рекреаційного продукту та підприємствами туристично-рекреаційного комплексу, допомагаючи їм у формуванні, просуванні та реалізації конкурентоспроможного туристично-рекреаційного продукту. Для впровадження перерахованих умов доцільно розробити та прийняти рішенням представницького органу влади низку програм у рамках стійкого життєзабезпечення населення та розвитку туристично-рекреаційного комплексу.

Для проведення дослідження вважаємо за доцільне розмежувати інфраструктуру туристично-рекреаційного комплексу як системи на 3 підсистеми: забезпечувальну (логістичну), туристичну та рекреаційну. Основні елементи підсистем туристично-рекреаційного комплексу зображені на рис. 1.9.

Об'єднуючою ланкою представлених підсистем туристично-рекреаційного комплексу є підприємства туристичної індустрії: туроператори, туристичні фірми, екскурсійні бюро, які здійснюють формування, просування та реалізацію туристично-рекреаційного продукту в системах туристично-рекреаційного комплексу.

Необхідно відзначити, що основним видом застосування ресурсів в туристично-рекреаційному комплексі є використання ключових чинників у даній галузі – критеріїв формування конкретних умов регіону. До даних умов відносяться: соціально-економічні, політичні, екологічні, природно-кліматичні умови, а також взаємозв'язок туристичного регіону з зовнішнім середовищем. Завдяки цим умовам формується основний характер і стан удосконалення та розвитку інфраструктури системи туристично-рекреаційного комплексу.

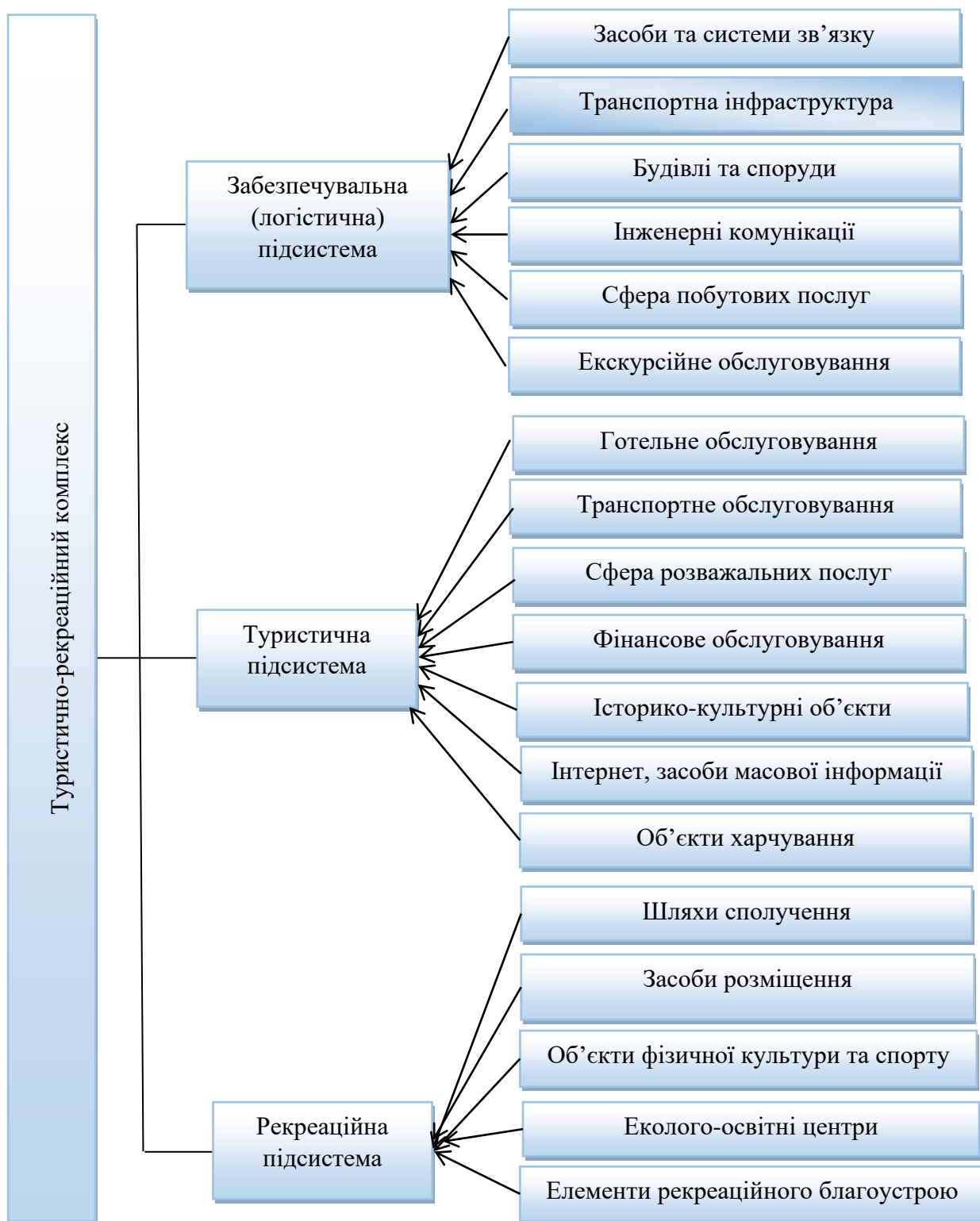

Рис. 1.9. Основні елементи підсистем туристично-рекреаційного комплексу

Джерело: сформовано автором

П'ятим рівнем системи управління розвитку туристично-рекреаційного комплексу є рівень організацій (підприємств). До цього рівня систем розвитку туристично-рекреаційного комплексу відносяться компанії-туроператори;

туристичні агентства; підприємства, що надають санаторно-курортні послуги (пансіонати, бази відпочинку, санаторії); підприємства, головною метою яких є організація транспортного обслуговування; підприємства, що надають послуги громадського харчування; колективні та індивідуальні засоби розміщення тощо.

Найважливішим елементом цього рівня є матеріально-технічні чинники, які виступають невід'ємною складовою туристично-рекреаційного комплексу та безпосередньо впливають на розробку, впровадження та розвиток нового конкурентоспроможного продукту.

Крім матеріально-технічних чинників, особливу роль в управлінні розвитком туристично-рекреаційного комплексу відіграє кадрове забезпечення даної сфери. Для розвитку рівня організації (підприємств) туристично-рекреаційного комплексу необхідно враховувати такий чинник, як підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів.

Із зазначеного вище випливає, що широкий спектр послуг, що надаються в туристично-рекреаційному комплексі вимагає, як універсальності знань фахівців, що працюють в цій галузі, так і навичок управління на самих найрізноманітніших рівнях: від аніматора до керівника готельного комплексу або транспортного підприємства. Тому, в процесі розвитку туристично-рекреаційного комплексу, найбільша потреба виникає в підготовці фахівців для туристично-рекреаційної сфери.

Якості, якими повинен володіти сучасний фахівець, це, перш за все, високий професіоналізм та компетентність. Іноді теоретики та практики по-різному сприймають ці поняття. В одному випадку – це висококваліфікований фахівець, в іншому – компетентний менеджер.

Освітніх закладів з професійної підготовки кадрів і курсів підвищення кваліфікації в країні достатньо. Якщо порівнювати українську та європейську модель освіти в туризмі, то можна сказати, що перевагами європейських моделей професійної підготовки кадрів для індустрії туризму виступають:

– значна частина освітнього процесу призначена для отримання практичних навичок у ході практичних занять, практик і стажувань на підприємствах туристично-рекреаційного комплексу;

– акцент на формування в здобувачів психології обслуговування клієнтів;

– тісна співпраця закладів освіти з галуззю;

– забезпечення міжнародної та внутрішньої академічної мобільності здобувачів.

Одним з варіантів комплексного підходу до організації підготовки фахівців для туристично-рекреаційного комплексу є створення на базі закладів освіти регіону спеціалізованих структур (у США – це кадрові агентства), які знаходяться в тісному комунікаційному зв'язку з суб'єктами туристично-рекреаційного комплексу регіону, здійснюють постійний моніторинг попиту як на ринку туристично-рекреаційних послуг, так і на ринку праці, з метою корегування та врівноваження попиту та пропозиції фахових трудових ресурсів.

Здійснення підготовки, відповідно до американської моделі, містить як довгострокові форми підготовки фахівців у спеціалізованих освітніх закладах, так і різноманітні курси підвищення кваліфікації та перепідготовки.

У системі підготовки фахівців для туристично-рекреаційного комплексу України можна виділити три рівні: інституційно-управлінський, управлінсько-технологічний, технологічно-виконавчий.

Інституційно-управлінський рівень спрямований на формування навичок і компетентностей щодо формування стратегічних аспектів розвитку галузі та передбачає підготовку топ-менеджерів, спроможних організувати ефективну роботу за основними напрямками діяльності туристично-рекреаційного комплексу регіону. Підготовка фахівців цього рівня здійснюється у спеціалізованих закладах вищої освіти.

Управлінсько-технологічний рівень підготовки здійснюється на середньому рівні та має на меті підготовку персоналу, який забезпечує виконання технологічного процесу.

Технологічно-виконавчий рівень спрямований на підготовку персоналу, який виконує конкретні завдання та забезпечує задоволення окремих потреб споживачів туристично-рекреаційного продукту або реалізацію окремого виду обслуговування.

Для реалізації великих туристичних проєктів і подальшого управління створеними інфраструктурними об'єктами та туристичними ресурсами існує потреба у фахівцях туризму вищої ланки, керівниках туристичної індустрії.

На наш погляд, у туристично-рекреаційному комплексі як в Україні загалом, так і в її регіонах зокрема необхідно проводити підвищення кваліфікації працівників туристично-рекреаційного комплексу за допомогою періодичного проходження курсів підвищення кваліфікації, а також здійснювати перепідготовку фахівців із інших галузей, які починають працювати в туристично-рекреаційному комплексі, надаючи їм як теоретичні знання, так і практичні навички та знання.

На основі аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо модернізації української системи підготовки кадрів для туристично-рекреаційного комплексу нами пропонується підхід, основними положеннями якого є:

- створення системи моніторингу освітніх послуг у досліджуваному сегменті ринку праці;
- посилення взаємозв'язку освітніх установ з підприємствами, установами та організаціями туристично-рекреаційного комплексу;
- проведення інтенсивних курсів підвищення кваліфікації та перепідготовки, особливо для фахівців з початковою і середньою професійною освітою, з використанням таких форм, як комерційні центри перепідготовки, школи бізнес-підготовки, майстер-класи, тренінгові програми;
- реорганізація системи перепідготовки та підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу, шляхом створення єдиних центрів перепідготовки на базі провідних закладів вищої освіти індустрії туризму [65].

З метою реалізації теоретико-практичної підготовки кадрів для туристично-рекреаційного комплексу необхідно застосовувати технологічні

процеси формування кластерів з метою освіти, які виступають як організована сукупність різнорівневих закладів освіти, що розташовуються в безпосередній близькості від туристично-рекреаційних об'єктів. У результаті відсутності в працівника галузі будь-якого освітньо-кваліфікаційного рівня, важливим рішенням є створення такого компонента як ключового і сполучного елементу, без якого повна підготовка професійних кадрів у туристично-рекреаційному комплексі не може бути зорганізована.

На сьогодні в Україні надзвичайно потужним чинником загальноекономічного зростання виступають зони економічного розвитку туристично-рекреаційного комплексу, рекреаційні комплекси регіонального типу, а також туристичні кластери [68], створення яких відбувається на регіональному рівні та рівні територіальних громад. Дія цих чинників відбувається відповідно до основних принципів реалізації програм державно-приватного партнерства, а успішна реалізація та подальше зростання можливі при забезпеченні кваліфікованими кадрами різного рівня.

В умовах високої світової конкуренції взаємодія держави та комплексу стає одним з найважливіших чинників, що впливають на розвиток національного туризму та туристичних дестинацій, підвищення конкурентоспроможності туристично-рекреаційного бізнесу та пропонованого туристично-рекреаційного продукту. При цьому державно-приватне партнерство, що забезпечує залучення приватних інвестицій у реалізацію галузевих проєктів, визначає результативність і ефективність цієї взаємодії.

У розвинених країнах світу механізм державно-приватного партнерства використовується у проєктах щодо побудови нових об'єктів виробництва, розбудови інфраструктури (дорожньо-транспортної, комунікаційної, інформаційної тощо), під час геологічної розвідки родовищ та в процесі видобутку корисних копалин, а також при вирішенні питань енергозбереження, управління нерухомістю, модернізації об'єктів житлово-комунального господарства, утилізації відходів виробництва і споживання, наданні якісних послуг з охорони здоров'я, очищення води та в процесі розвитку туризму.

У переважній більшості країн, які мають позитивний досвід реалізації проектів на умовах державно-приватного партнерства, однією з визначальних ознак державно-приватного партнерства є те, що зазначений механізм застосовується з метою реалізації масштабних, національних або міжнародних проектів, які мають суспільне значення. Міжнародний досвід переконує, що взаємодія між державою та приватним бізнесом має найбільший ефект передусім в інфраструктурних галузях, де історично склалися передумови, потреба та можливості для такої співпраці при реалізації масштабних соціально-економічних завдань.

Крім того, необхідно відмітити, що в цілому світі сфера туризму і гостинності представлена переважно малим і середнім бізнесом. Держава, беручи участь у державно-приватних проектах у сфері туризму, прямо та опосередковано підтримує інвесторів, формує сприятливе інвестиційне та бізнес-середовище. При якісній і цілісній реалізації державою цих функцій створюються передумови для розвитку туристично-рекреаційного комплексу, будівництва й успішного функціонування готелів і ресторанів, об'єктів індустрії розваг, створення та просування туристично-рекреаційних продуктів, зростання числа зайнятих у галузі.

Висновки до розділу 1

1. За результатами проведеного дослідження визначено, що туристично-рекреаційний комплекс повинен розглядатися більше як територіальна система й основними поняттями, які визначають його діяльність є «територія» та «простір». Отже, туристично-рекреаційний комплекс доцільно розглядати як соціально-економічну систему, яка має територіальну та господарську єдність і спрямована на створення унікального туристично-рекреаційного продукту.

2. Запропоновано такі етапи дослідження тенденцій розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону: дослідження поточного стану попиту на туристично-рекреаційні послуги, його кількісних та якісних характеристик з метою визначення тенденцій розвитку ринку; дослідження зовнішнього середовища; дослідження внутрішнього середовища підприємств комплексу з метою визначення показників та параметрів для подальшого оцінювання результативності та ефективності; дослідження кон'юнктури ринку з метою отримання інформації про потенційних посередників та партнерів; дослідження споживачів з метою отримання інформації щодо чинників впливу на вибір туристично-рекреаційного продукту; проведення SWOT-аналізу з метою корегування процесів, які виникають у процесі розвитку туристично-рекреаційного комплексу; дослідження якісних характеристик туристично-рекреаційних послуг комплексу, встановлення рівня їх відповідності загальносвітовим та національним вимогам та запитам споживачів; дослідження каналів збуту та просування з метою визначення найбільш ефективних методів та засобів доведення послуг до кінцевого споживача; дослідження гудвілу, спрямоване на виявлення тих засобів, які дозволять створити новий або покращений імідж підприємств туристично-рекреаційного комплексу; дослідження реклами та брендингу з метою покращення перспектив розвитку підприємств туристично-рекреаційного комплексу.

3. Обґрунтовано, що оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону повинно містити кількісні та якісні показники. До перших запропоновано віднести обсяг реалізації туристично-рекреаційного продукту.

До якісних показників – величину туристично-рекреаційного потоку та туристично-рекреаційних витрат, стан матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу регіону та показники його фінансово-економічної діяльності. Відповідно, запропоновано проведення оцінювання ефективності використання туристично-рекреаційних ресурсів і вартісна оцінка туристичних потоків та матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу.

4. Виділено такі основні складові методики оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону: оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів; оцінювання стану та потенціалу матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу; оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території.

5. З метою окреслення принципів системного підходу виділено наступні рівні системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу: загальноукраїнський (національний) рівень, регіональний рівень, районний рівень, рівень територіальної громади, рівень організацій (підприємств).

Основні положення першого розділу були опубліковані в особистих наукових працях [75-88].

Список використаних джерел до розділу 1

1. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навч. посібник. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.
2. Підвальна О. Г. Рекреаційно-туристичні комплекси в соціально-економічному розвитку країни та її регіонів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. № 30(69), Ч. 5. С. 150–154.
3. Щепанський Е. Організаційний механізм інвестування туристично-рекреаційного комплексу регіону. *Державне управління та місцеве самоврядування: збірник наукових праць*. 2010. Вип. 1(4). URL: https://tourlib.net/statti_ukr/schepansky.htm.
4. Нездоймінов С. Г. Формування кластерної стратегії розвитку підприємництва в регіональному туристично-рекреаційному комплексі. *Економічні інновації: Формування економічних стратегій розвитку підприємства, регіону, держави: збірник наукових праць*. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2009. Вип. 38. С. 134–143.
5. Алієва А. Ю. Організаційно-економічні засади сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери в Україні: дис. ... канд. екон. наук. 08.00.03. Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк Національний університет водного господарства та природокористування. Рівне, 2021. 225 с.
6. Роїк О. Р., Копичинська М. Ю. Дослідження привабливості туристично-рекреаційного комплексу на прикладі курорту Трускавець. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2021. № 4(121). С. 36–42. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2021/4_2021/8.pdf.
7. Социально-экономическая эффективность: опыт США. Система саморазвития. Москва: Наука, 2000.
8. Principles of the Self-Organizing System / eds. by W. R. Ashby, H. Von Foerster, G. W. Jr. Zopf. New York: Pergarnon Press, 1962. P. 255–278.

9. Зорин И. В., Квартальнов В. А. Энциклопедия туризма. Москва: Финансы и статистика, 2003. 384 с.
10. Економічний розвиток. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18796.
11. Carson D., Richards, F., Jacobsen D. Harnessing Innovation for Regional Tourism Development. Centre for Regional Tourism Research, Southern Cross University, 2005. P. 4.
12. Abernathy W. J., Clark K. B. Innovation: Mapping the winds of creative destruction. *Research Policy*. 1985. Vol. 14, Issue 1. P. 138–152 URL: <http://sjbae.pbworks.com/f/abernathy+1985.pdf>.
13. Молчанова В. А. Инновации в туризме: классификация и направления инновационных изменений. URL: <http://turboreferat.ru/turism/innovacii-v-turizme/189595-949432-page1.html>.
14. Hera Oktadiana, Asnan Furinto. Impact of innovation drivers and types on the success of tourism destination: findings from Indonesia. *3rd International Conference on Destination Branding and Marketing*, Macau, SAR, 2nd - 4th December 2009.
15. Renda A. I., Renda A. I., Mendes J. C., Valle P. O. A structural model approach of residents' perception of tourism impacts in their own quality of life: the municipality of Loulé, Algarve. *International conference on tourism & management studies*. Algarve, 2011. Vol. II. P. 1088–1091.
16. Словник туристичних термінів. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms>
17. Про туризм. Туристичні ресурси України: Закон України. Стаття 3. URL: https://urst.com.ua/pro_turyzm/st-3.
18. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. №324/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 31. С. 241–260.

19.Семенов В. Ф., Герасименко В. Г., Горбань Г. П. Управління регіональним розвитком туризму. Одеса-Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2012. 340 с.

20.Вуйцик О. І. Рекреаційно-туристичний комплекс: питання термінології. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. № 3(46), Ч. 2. С. 39–44.

21.Мініч І. М. Соціальні чинники і функції інфраструктури туризму: соціологічний аналіз: автореф. дис. ... канд. соц. наук: 22.00.04. Інститут соціології НАН України. Київ, 2002. 173 с.

22.Бець Т. М., Брунець Б. Р. Принципи формування туристичної інфраструктури. *Туризм та географія*: науковий збірник. 2012. Вип. 21. С. 8–15.

23.Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ: «Альтерпрес», 2005. 436 с.

24.Шепетюк С. М. Рекреаційно-туристські ресурси як основа туристично-рекреаційних послуг. *Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи*: зб. наук. праць. Київ: Тонар, 2007.

25.Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2001. 395 с.

26.Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#n8>.

27.Волох О. К. Поняття і складові інформаційно-комунікаційної інфраструктури. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 29, Ч. 2, Т. 4/2. С. 29–32.

28.Ткаченко Т. І. Індикатори розвитку туризму: методичні та практичні аспекти. *Культура і освіта фахівців туристичної сфери: сучасні тенденції та прогнози*. Київ: КУТЕП, 2005. С. 81.

29.Кушнір Н. Б., Кондратюк О. І., Джаман М. О. Сутність, передумови та характерні риси розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва. *Вісник*

НУВГП. Серія: Економічні науки. 2018. Вип. 2(82). URL: <http://visnyk.nuwm.edu.ua/index.php/econ/article/view/ve2201810/344>.

30. Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22.06.2009 року № 330. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09#Text>.

31. Про туризм: Закон України від 28.06.2015 № 1282-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-15#Text>.

32. Багров М. В., Руденко Л. Г., Черваньов І. Г. «Нова» географія в українських реаліях: місія і тренди розвитку. *Український географічний журнал.* 2012. № 3. С. 11–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UGJ_2012_3_4.

33. Омуш М. О. Стратегія диверсифікованого розвитку туристського комплексу в регіональній економіці (на прикладі Йорданії): автореф. дис. ... канд. екон. наук. Харків, 2003. 19 с.

34. Минц А. А. Экономическая оценка естественных ресурсов. Научно-методические проблемы учета географических различий в эффективности использования. Москва: Мысль, 1972. 303 с.

35. Мкртчян Г. М. Методы оценки эффективности освоения природных ресурсов. Новосибирск: Наука, 1984. 293 с.

36. Хвесик М. А., Голян В. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів. Київ: Кондор, 2007. 480 с.

37. Струмилин С. Г. О цене «даровых благ» природы. *Вопросы экономики.* 1967. № 8. С. 60–72.

38. Мироненко Н. С., Твердохлебов И. Г. Рекреационные системы. Москва: Из-во Моск. университета, 1986. 180 с.

39. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.

40. Долішній М., Гринів Л. Соціоекологічна функція регіональної економіки. *Вісник НАН України.* 2000. №3. С. 28.

41. Дроздов А. В. Туристские ресурсы и туристский продукт национальных парков России. Москва: ЭкоЦентр «Заповедники», 2000.
42. Дроздов А. В. Выявление, оценка и использование туристских ресурсов России: современная ситуация, проблемы и пути их решения. *Актуальные проблемы туризма*. 2007. № 1. С. 240.
43. Євдокименко В. К. Регіональна політика розвитку туризму: методологія, формування, механізм реалізації. Чернівці: Прут, 1996. С. 145.
44. Кравців В. С., Полюга В. О., Гулич О. Науково-методичні підходи та алгоритм розробки регіональних програм розвитку рекреаційної сфери. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. *Ринкова трансформація України: проблеми та перспективи*. 2004. Вип. 1. С. 9–17.
45. Терехух А. А., Мороз О. І. Оцінювання туристичного потенціалу дестинацій. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 7(181). С. 335–343.
46. Ribeiro J. C., Vareiro L. C. The Tourist Potential of the Minho-Lima Region (Portugal). *Visions for Global Tourism Industry. Creating and Sustaining Competitive Strategies*. 2012.
47. Воронин А. Г. Искусство управления населенной территорией. Москва: Финансы и статистика, 2014.
48. Дроздов А. В. Выявление, оценка и использование туристских ресурсов России: современная ситуация, проблемы и пути их решения. *Актуальные проблемы туризма*. 2007. № 1. С. 240.
49. Колобовский Е. Ю. Экологический туризм и экология туризма: учебное пособие для студентов вузов. Москва: Академия, 2006. 256 с.
50. Афанасьев О. Е. Методика оценки туристско-рекреационных ресурсов зависимых стран и территорий мира. *Сервис plus*. 2016. № 2. С. 54–63. URL: <https://doi:10.12737/194>.
51. Джанджугазова Е. А. Формирование стратегии развития регионального туристско-рекреационного комплекса: дис. ... д-ра экон. наук.

Москва, 2005. 204 с.

52. Богданов Є. І., Кострюкова О. Н., Орловська В. П., Фенин П. М. Планирование на підприємстві туризму: учеб. пособие для вузов. Санкт-Петербург: Изд. дом Бизнес-пресса 2, 2003. 288 с.

53. Шабардіна Ю. В. Рекреаційний потенціал як складова продуктивних сил регіонального економічного простору: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. Чернігів, 2011. 56 с.

54. Бережна І. В. Національні пріоритети та регіональні детермінанти соціально-економічного зростання регіону (на матеріалах АР Крим). Львів: Інститут регіональних досліджень, 2004. 650 с.

55. Черчик Л. М., Коленда Н. В. Стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону: теорія, методологія, оцінка. Луцьк, 2008. 224 с.

56. Зелінський І. Про статистичну оцінку рекреаційно-оздоровчого забезпечення населення в регіоні. *Регіональна економіка. Додаток «Регіони України. Економіко-статистичні порівняння»*. 2001. № 2. С. 28–32.

57. Мацола В. І. Формування і розвиток рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.10.02. Львів, 1996. 13 с.

58. Самко О. О. Оцінка туристичного потенціалу регіону та рівня його використання. *Економічні науки. Серія: Регіональна економіка*. 2010. Вип. 7(27), Ч. 4. С. 129–134.

59. Худеньких Ю. А. Гносеологические аспекты географического исследования туризма и рекреации. *География и туризм*. Пермь, 2005. Вып. 1. С. 231–240.

60. Молнар О. С., Марченко О. І. Оцінка наявного туристично-рекреаційного потенціалу рекреаційних зон Закарпаття. *Екологічний вісник*. 2008. № 7. С. 24–29.

61. Никонова Я. И. Инновационная политика в системе государственного регулирования устойчивого развития национальной

економики: монографія. Новосибірськ: Изд-во НГТУ, 2010. С. 84–89.

62. Экономика и организация туризма: международный туризм: учебное пособие / под ред. И. А. Рябовой, Ю. В. Забаева, Е. Л. Драчёвой. 4-е изд., испр. и доп. Москва: КНОРУС, 2013. 305 с.

63. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 16.03.2017 № 168-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p>.

64. Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021-2023 роки: Розпорядження голови Закарпатської держадміністрації від 24.11.2020. № 690.

URL: https://oda.carpathia.gov.ua/sites/default/files/upload/201124_0690.pdf.

65. Максютова О. В. Особливості формування кадрового потенціалу індустрії туризму в умовах євроінтеграції. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції*: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Мукачево, 24-25 жовтня 2019 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2019. С. 559–561.

66. Бакурова Г. В., Очеретін Д. В. Оцінка рекреаційної привабливості регіону. *Збірник наукових праць*. Дніпропетровськ: Дніпропетровський ДНУ, 2002. Вип. 183. С. 617–622.

67. Біль М. М. Механізм державного управління туристичною галуззю (регіональний аспект): автореф. дис. ... канд. держ. упр.: 25.00.02. Львів, 2010. 23 с.

68. Гоблик В. В. Формування транскордонних туристичних кластерів як пріоритетний напрям розвитку прикордонних регіонів України. *Економічний форум*. 2015. № 3. С. 117–123.

69. Колесник О. О. Економічна оцінка туристичної привабливості України. *Економіка. Управління. Інновації*. 2010. № 1 (3).

70. Черниш І. В. Основні складові інвестиційної привабливості рекреаційної галузі економіки. *Економіка: проблеми теорії та практики*. Дніпропетровськ: ДНУ, 2006. Вип. 216. С. 114–118.

71. Хаустова К. М., Черничко Т. В., Гоблик В. В. Оцінка економічної стабільності розвитку підприємств сфери гостинності у регіоні. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. Мукачево: Вид-во МДУ, 2020. Вип. 1(13). С. 169–174.

72. Папп В. В., Бошота Н. В. Вплив туристичного бізнесу на місцеву економіку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство: журнал*. Ужгород: УжНУ, 2018. Вип. 20, Частина 2. С. 157–161.

73. Папп В. В., Лужанська Т. Ю., Бошота Н. В. Розвиток підприємництва у сфері туризму. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка: збірник наукових праць / гол. ред. Т. В. Черничко*. Мукачево: МДУ, 2018. Вип. 1(9). С. 25–31.

74. Маслиган О. О., Медвідь Л. І. Теоретична платформа управління розвитком кластерів туризму та рекреації у регіонах. *Ефективна економіка*. 2020. № 3.

75. Максютова О. В. Інструменти інноваційного механізму управління регіональними системами. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, м. Мукачево, 6-7 квітня 2021 р. Мукачево: РВВ МДУ, 2021. С. 71–72.

76. Максютова О. В. Інтегруюча роль туризму у розвитку регіональної економіки. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, м. Мукачево, 6-7 квітня 2020 р. Мукачево: РВВ МДУ, 2020. С. 87–89.

77. Максютова О. В. Системний підхід до формування та функціонування туристично-рекреаційного бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2021. № 10. С. 233–239.

78. Максютова О. В. В'їзний туризм як складова розвитку туристично-рекреаційного комплексу. *Модернізація економіки в умовах*

зростання суспільної свідомості: туризм, людиномірність, партнерство, кооперація: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Полтава, 14 грудня 2017 р. Полтава: ПУЕТ, 2017. С. 454–456.

79. Максютотова О. В. Державно-приватне партнерство у розвитку індустрії туризму Закарпаття. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачево, 16-17 травня 2019 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2019. С. 540–541.

80. Максютотова О. В. Особливості регіонального розвитку туристично-рекреаційного бізнесу. *Актуальні проблеми економіки, обліку, фінансів та права в XXI столітті*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 26 жовтня 2021 р. Полтава: ЦФЕНД, 2021. Ч. 1. С. 22–23.

81. Максютотова О. В. Особливості ресурсно-інноваційної політики регіону в умовах євроінтеграції. *Актуальні проблеми обліково-аналітичного процесу в управлінні підприємницькою діяльністю*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Мукачево, 19 листопада 2019 р. С. 158–160.

82. Максютотова О. В. Перспективи інноваційного оновлення туристично-рекреаційного бізнесу регіону в напрямі реалізації ресурсозберігаючої політики. *Економіка та держава*. 2021. № 10. С. 97–104. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.97.

83. Максютотова О. В. Перспективи розвитку туристичної галузі регіону. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачево, 17-18 травня 2018 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2018. С. 438–440.

84. Максютотова О. В. Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону. *Актуальні проблеми обліково-аналітичного процесу в управлінні підприємницькою діяльністю*: матеріали V Міжнародної науково-

практичної інтернет-конференції, м. Мукачево, 23 листопада 2017 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2017. С. 251–254.

85. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Моделювання ресурсних потоків регіону. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2018. № 2. С. 110–114.

86. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Розробка механізму управління туристично-рекреаційним комплексом регіону області. *Перспективи розвитку готельно-ресторанної індустрії України: теорія, практика, інновації розвитку: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачево, 21 березня 2018 р.* Мукачево: РВВ МДУ, 2018. С. 59–60.

87. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Формування інноваційної інфраструктури розвитку туристичної індустрії. *Реалії та перспективи розвитку індустрії гостинності в умовах інтеграційних процесів: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачево, 25 березня 2020 р.* Мукачево: РВВ МДУ, 2020. С. 45–47.

88. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Актуальні проблеми розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2018. № 1(9). С. 131–136.

РОЗДІЛ 2.

ОЦІНЮВАННЯ ПОТОЧНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1. Оцінювання поточного стану туристично-рекреаційного комплексу регіонів України

Туристично-рекреаційний комплекс відіграє важливу роль у забезпеченні позитивної динаміки соціально-економічного розвитку України, виступає чинником стабілізації соціально-економічних процесів та структурної перебудови національної економіки.

За інформацією Tourism Economics у звіті «Відновлення туризму в Україні» [1], внутрішні та міжнародні споживачі туристично-рекреаційного продукту, сформованого туристично-рекреаційним комплексом України, «створили» 10,4 мільярда доларів США, включаючи непрямі та індуковані впливи. Частка валового внутрішнього продукту (далі: ВВП) створеного підприємствами туристично-рекреаційного комплексу у 2019 році, становить 7%. Обсяг створених робочих місць підприємствами комплексу становить 1,2 мільйона [Там же].

У 2020 році ситуація погіршується. За оцінками експертів, загальні витрати відвідувачів зменшилися приблизно на 2,4 мільярда доларів США (на 40% менше, ніж у 2019 році). Скорочення витрат споживачів туристично-рекреаційного продукту, сформованого туристично-рекреаційним комплексом України у 2020 році поставило під загрозу 325000 робочих місць у сфері подорожей і туризму та суміжних галузей [1].

Скорочення витрат споживачів на здійснення подорожей та туризм у 2020 році порівняно з 2019 роком призвело до скорочення частки ВВП від здійснення цього виду економічної діяльності на 1,6% [2] (рис. 2.1).

Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 рр, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України у серпні 2020 року [4] розвиток сфери рекреації та туризму визначено в якості пріоритетної.

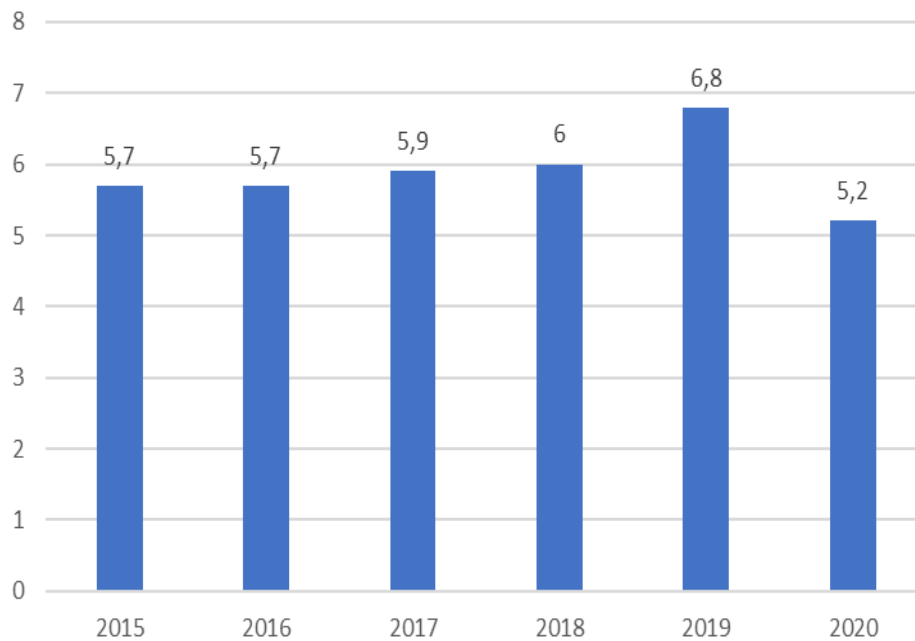

Рис. 2.1. Частка надходжень від подорожей та туризму у ВВП України

Джерело: [1, 3]

Україна має всі потенційні можливості займати провідні позиції щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу. Сприятливі природно-кліматичні умови, велика кількість природних об'єктів лікувально-рекреаційного значення, унікальний природний ландшафт та можливість виробництва екологічно чистих продуктів харчування, значна кількість історико-культурних об'єктів, архітектурних пам'яток, унікальні національно-етнографічні традиції та регіональні особливості формують стійку основу для розвитку туристично-рекреаційного комплексу України.

Основні завдання, визначені за напрямом «Розвиток внутрішнього туризму» представлено на рис. 2.2.

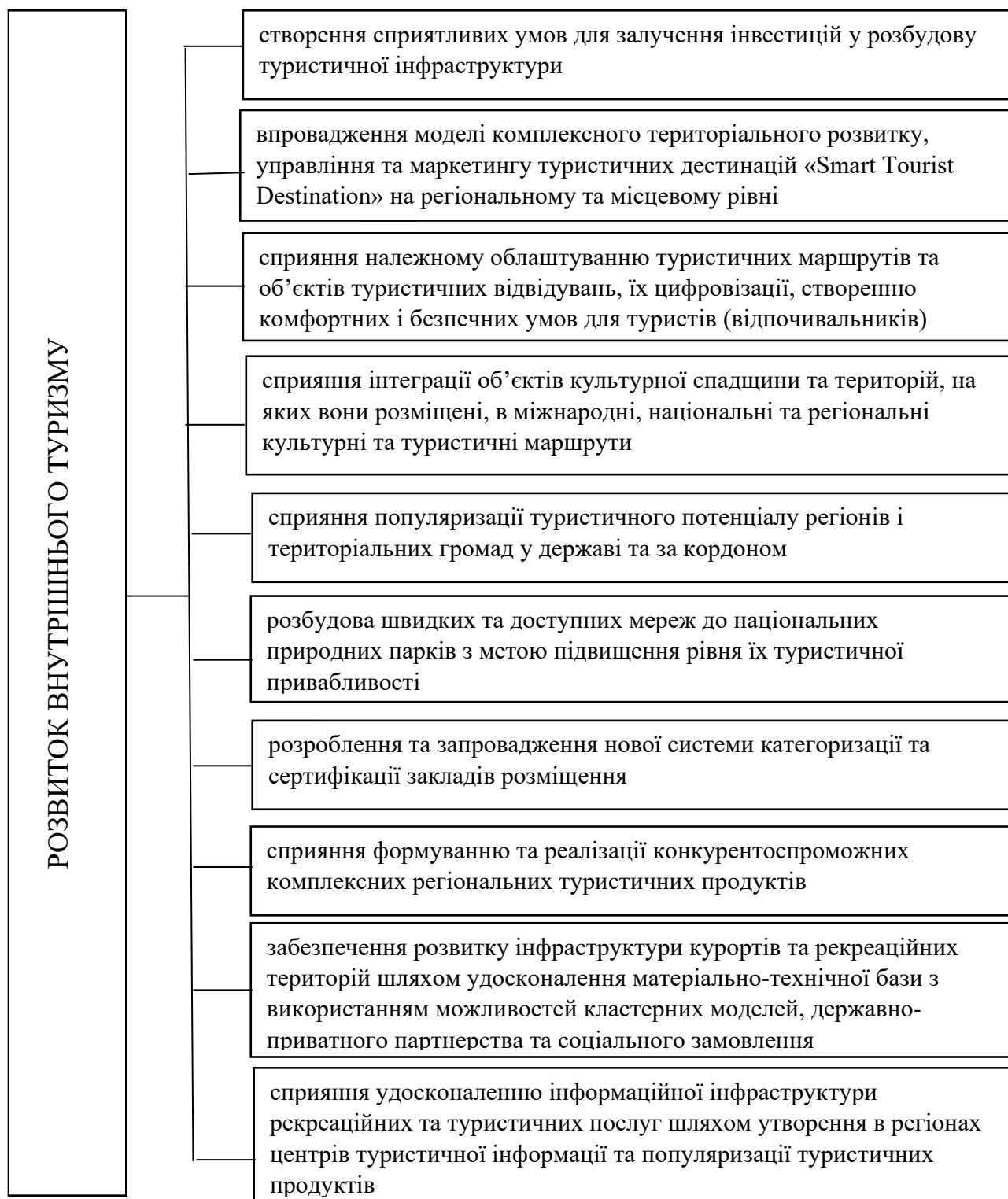

Рис. 2.2 Завдання за напрямом «Розвиток внутрішнього туризму»

Джерело: сформовано автором на основі [4]

На сьогодні розвиток туристично-рекреаційного комплексу України помітно відстає від власних потенційних можливостей. Наявні ресурсні можливості регіонів для забезпечення цілей туристично-рекреаційної

діяльності використовуються недостатньо, перш за все, у зв'язку зі слабкістю туристичної та супутньої інфраструктури. Рівень інноваційного розвитку та темпи впровадження нових сучасних форм та методів обслуговування не відповідають запитам споживачів туристично-рекреаційного продукту, а попит на послуги задовольняється не в повному обсязі.

Отже, забезпечення розвитку туристично-рекреаційного комплексу на національному рівні повинно ґрунтуватися на результатах комплексного оцінювання поточного стану комплексу та оцінюванні його потенціалу (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Основні етапи оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу України

Джерело: сформовано автором

Застосування двовекторного варіанту оцінювання дозволяє не тільки визначити слабкі та сильні сторони функціонування туристично-рекреаційного комплексу України на поточний період, а й оцінити потенційні можливості забезпечення прискорення його розвитку та покращення якісних характеристик обслуговування споживачів у коротко- та довгостроковій перспективі.

З урахуванням методичних рекомендацій щодо оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу країни (запропонованих у першому розділі дослідження) проведено оцінювання функціонування туристично-рекреаційного комплексу регіонів України. Враховано диференціацію регіонів України за наявними туристично-рекреаційними ресурсами та показниками інфраструктурного забезпечення.

Оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів регіонів України спрямовано на визначення індивідуальних та групових показників для розрахунку забезпеченості та соціо-еколого-економічної ефективності освоєння туристично-рекреаційних ресурсів країни.

До системи оціночних показників доцільно віднести індивідуальні та групові показники (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Система показників оцінювання
туристично-рекреаційних ресурсів регіонів України**

Груповий показник	Індивідуальні показники
Інтегрований бал забезпеченості природними ресурсами	<ul style="list-style-type: none"> – забезпеченість регіону лісовими ресурсами; – забезпеченість регіону мінеральними ресурсами; – забезпеченість регіону гідроресурсами; – забезпеченість регіону земельними ресурсами; – забезпеченість регіону ресурсами рекреаційного призначення
Інтегрований бал забезпеченості історико-культурними ресурсами	<ul style="list-style-type: none"> – кількість архітектури та містобудування, од.; – кількість пам'яток історії, од.; – кількість пам'яток монументального мистецтва, од.; – кількість пам'яток археології, од.; – кількість історико-культурних заповідників, од.; – кількість закладів культури та мистецтва (клубних закладів, музеїв, театрів, бібліотек, концертних організацій), од.
Інтегрований бал забезпеченості соціально-економічними ресурсами	<ul style="list-style-type: none"> – <u>частка обсягу реалізованих послуг, регіон/Україна, %;</u> – частка вартості реалізованих турагентами туристичних пакетів, регіон/Україна, %; – кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, тис.; – кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, тис.

Джерело: сформовано автором

Загальна площа лісового фонду України становить – 10,4 млн га, із яких вкритих лісовою рослинністю – 9,6 млн га. Лісистість території країни становить 15,9% [10].

Відповідно до статті 6 Лісового Кодексу України лісовими ресурсами є «...деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються у процесі формування лісових природних комплексів» [11].

Забезпечення регіонів України лісовими ресурсами є нерівномірним. Найбільший відсоток забезпеченості є характерним для Полісся та Українських Карпат. Найменші частки забезпеченості визначені для таких областей як Миколаївська, Херсонська та Запорізька (рис. 2.4).

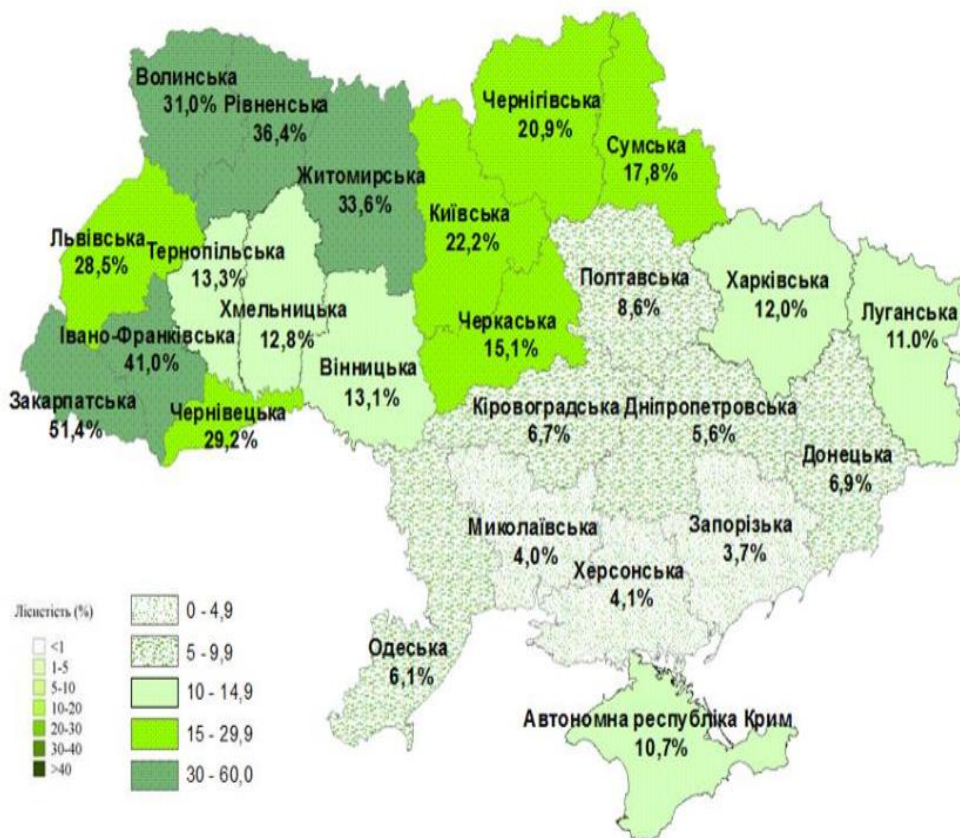

Рис. 2.4. Лісистість адміністративних областей

Джерело: [10]

Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України №494 від 22.07.2021 р. визначено показники регіональних нормативів оптимальної лісистості території та мінімально необхідної захисної лісистості агроландшафтів України [12].

Шляхом зіставлення оптимальних показників сформовано рейтинг адміністративно-територіальних одиниць та в межах п'яти груп проведено оцінювання та визначено забезпеченість лісовими ресурсами регіонів України у балах (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Оцінювання забезпеченості регіонів України лісовими ресурсами

Регіон	Оптимальна лісистість, %	Рейтингова позиція	Оцінка ресурсу в балах
Вінницька	15	17	2
Волинська	36	4	5
Дніпропетровська	8	21	1
Донецька	12	18	2
Житомирська	36	5	5
Закарпатська	55	1	5
Запорізька	5	24	1
Івано-Франківська	48	2	5
Київська*	24	8	4
Кіровоградська	11	19	2
Луганська	16	14	3
Львівська	30	7	4
Миколаївська	7	23	1
Одеська	9	20	2
Полтавська	15	16	2
Рівненська	41	3	5
Сумська	20	10	4
Тернопільська	20	11	3
Харківська	15	15	3
Херсонська	8	22	1
Хмельницька	17	13	3
Черкаська	16	14	3
Чернівецька	33	6	4
Чернігівська	22	9	4
Автономна Республіка Крим*	19	12	3

Джерело: розраховано автором на основі [12]

За показником забезпеченості регіону лісовими ресурсами до групи областей з найвищим балом (найкращий показник забезпеченості) віднесено такі області як Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська та Рівненська області.

До групи областей з найгіршим показником забезпеченості лісовими ресурсами – Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська та Херсонська.

За аналогією формуємо рейтингові позиції забезпеченості регіонів України мінеральними, водними (гідро-), земельними та рекреаційними ресурсами (табл. 2.3, додаток Б).

Таблиця 2.3

Рейтингові позиції забезпеченості регіонів України мінеральними, водними (гідро-), земельними та рекреаційними ресурсами

Регіон	мінеральні		гідро		земельні		рекреаційні	
	кількість%	рейтингова позиція	кількість%	рейтингова позиція	кількість%	рейтингова позиція	кількість%	рейтингова позиція
Вінницька	0,08	17	0,35	21	2,85	1	0,18	16
Волинська	0,02	25	0,31	22	0,93	22	0,16	21
Дніпропетровська	7,51	2	0,52	10	2,33	7	0,47	7
Донецька	8,91	1	0,59	9	2,06	10	0,02	25
Житомирська	0,16	13	0,46	14	1,74	16	0,16	20
Закарпатська	0,08	18	0,78	3	0,48	25	0,7	3
Запорізька	0,8	5	0,78	4	1,94	15	0,33	11
Івано-Франківська	0,17	11	0,75	5	0,55	24	0,39	9
Київська	0,15	14	0,49	11	2,37	4	0,73	2
Кіровоградська	0,33	10	0,36	20	2,14	9	0,15	22
Луганська	6,48	3	0,6	8	1,22	19	0,4	8
Львівська	0,85	4	0,85	2	1,1	20	0,54	5
Миколаївська	0,08	19	0,68	6	1,95	13	0,17	17
Одеська	0,07	20	0,41	16	2,66	2	0,5	6
Полтавська	0,4	8	0,39	17	2,41	3	0,19	14
Ровенська	0,04	23	0,29	25	0,97	21	0,12	23
Сумська	0,09	16	0,42	15	1,73	17	0,18	15
Тернопільська	0,03	24	0,29	23	1,58	18	0,11	24
Харківська	0,61	6	0,49	12	2,34	5	0,66	4
Херсонська	0,05	22	0,67	7	1,96	12	0,19	13
Хмельницька	0,09	15	0,37	19	1,94	14	0,16	19
Черкаська	0,17	12	0,38	18	2,02	11	0,25	12
Чернівецька	0,07	21	0,23	24	0,63	23	0,17	18
Чернігівська	0,39	9	0,47	13	2,17	8	0,35	10
Автономна Республіка Крим	0,59	7	1,15	1	2,32	6	1,76	1

Джерело: розраховано автором на основі [13]

Узагальнені показники оцінювання забезпеченості регіонів України природно-рекреаційними ресурсами та визначення інтегрованого балу забезпеченості регіонів України природними ресурсами наведено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Оцінювання забезпеченості регіонів України природно-рекреаційними ресурсами

Регіон	Природно-рекреаційні ресурси					Інтегрований бал забезпеченості природними ресурсами
	лісові	мінеральні	гідро	земельні	рекреаційні	
Вінницька	2	2	1	5	2	12
Волинська	5	1	1	1	1	9
Дніпропетровська	1	5	4	4	4	18
Донецька	2	5	4	4	1	16
Житомирська	5	3	3	2	2	15
Закарпатська	5	2	5	1	5	18
Запорізька	1	5	5	3	3	17
Івано-Франківська	5	3	5	1	4	18
Київська	4	3	3	5	5	20
Кіровоградська	2	4	2	4	1	13
Луганська	3	5	4	2	4	18
Львівська	4	5	5	2	5	21
Миколаївська	1	2	4	3	2	12
Одеська	2	2	2	5	4	15
Полтавська	2	4	2	5	3	16
Ровенська	5	1	1	1	1	9
Сумська	4	2	3	2	3	14
Тернопільська	3	1	1	2	1	8
Харківська	3	4	3	5	5	20
Херсонська	1	1	4	3	3	12
Хмельницька	3	3	2	3	2	13
Черкаська	3	3	2	3	3	14
Чернівецька	4	1	1	1	2	9
Чернігівська	4	4	3	4	4	19
Автономна Республіка Крим	3	4	5	4	5	21

Джерело: розраховано автором

Інтегрований бал забезпеченості природними ресурсами регіонів України визначається за результатами додавання балів за складовими природно-рекреаційних ресурсів.

Найбільша сума балів та, відповідно, найвищий інтегрований бал забезпеченості природними ресурсами (1) відповідає Львівській області та

Автономній республіці Крим. Саме ці регіони є абсолютними лідерами щодо рівня забезпеченості основними природними ресурсами серед регіонів України. На останній позиції щодо даного показника знаходиться Тернопільська область.

У структурі оцінювання забезпеченості історико-культурними ресурсами виділено блок забезпеченості архітектурно-історичними ресурсами (кількість пам'яток архітектури та містобудування, історії, монументального мистецтва, археології, історико-культурних заповідників) та блок забезпеченості закладами культури та мистецтва (клубних закладів, музеїв, театрів, бібліотек) (рис. 2.5).

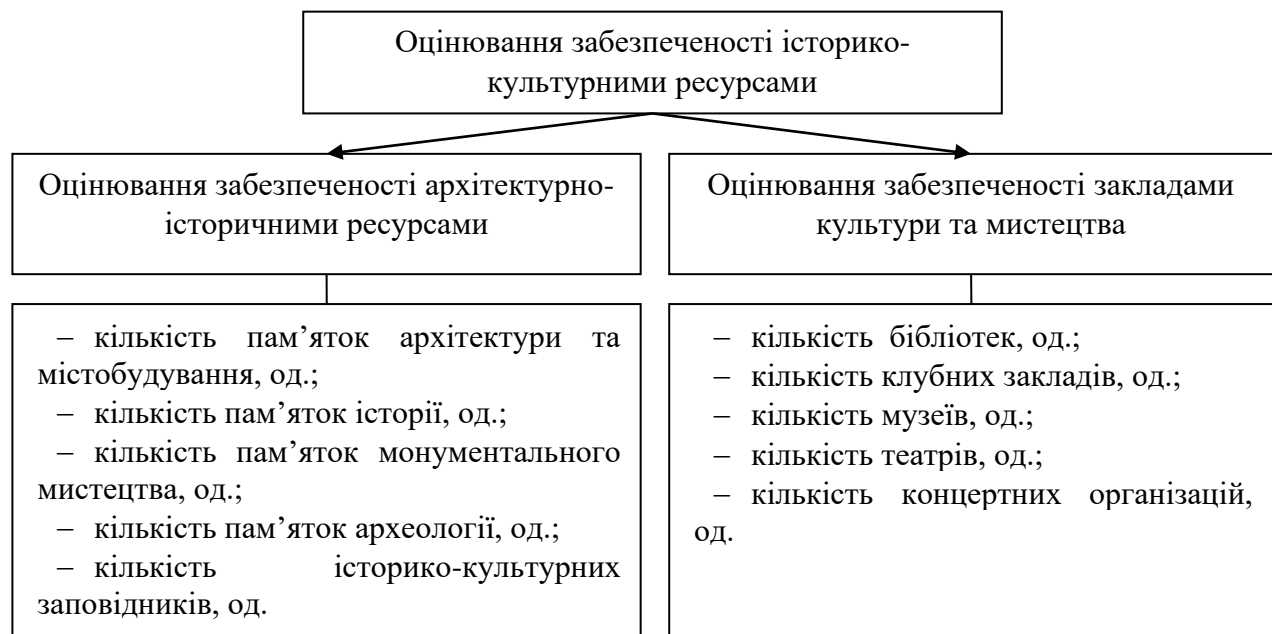

Рис. 2.5. Оцінювання забезпеченості історико-культурними ресурсами регіону

Джерело: сформовано автором

При визначенні інтегрованого балу забезпеченості архітектурно-історичними ресурсами регіонів України виходимо з того, що 1 бал нараховується при наявності на означеній території від 1 до 20 пам'яток, 2 бали – від 21 до 50, 3 бали – 51-100, 4 бали – від 101 до 150, 5 балів – понад 150 пам'яток (табл. 2.5).

З позиції оцінювання забезпеченості регіонів України архітектурно-історичними ресурсами можна виокремити значні можливості Вінницької, Волинської, Івано-Франківської, Тернопільської, Львівської, Хмельницької,

Чернігівської областей та Автономної Республіки Крим, в яких інтегрований бал забезпеченості історико-культурними ресурсами за цим блоком дорівнює 5.

Таблиця 2.5

Оцінювання забезпеченості регіонів України історико-культурними ресурсами (архітектурно-історичний блок)

Регіон	Історико-культурні ресурси, од.					Сума балів	Інтегрований бал забезпеченості історико-культурними ресурсами (архітектурно-історичний блок)
	Пам'ятки містобудування і архітектури	Пам'ятки історії	Пам'ятки монументального мистецтва	Пам'ятки археології	Історико-культурні заповідники		
Вінницька	166	5	3	14	1	189	5
Волинська	213	7	1	16	2	239	5
Дніпропетровська	35	10	-	13	-	58	3
Донецька	13	2	1	11	1	28	2
Житомирська	64	4	1	12	-	81	3
Закарпатська	70	-	2	11	-	83	3
Запорізька	5	3	-	8	3	19	1
Івано-Франківська	149	2	1	10	1	163	5
Київська	91	3		18	3	115	4
Кіровоградська	17	-	-	15	1	33	1
Луганська	25	5	-	12	-	42	2
Львівська	822	7	1	14	7	851	5
Миколаївська	14	3	-	25	1	43	2
Одеська	71	2	4	14	-	91	3
Полтавська	62	8	5	10	3	88	3
Ровенська	109	-	-	20	3	132	4
Сумська	127	3	-	17	2	149	4
Тернопільська	180	1	-	6	3	190	5
Харківська	73	10	4	14	2	103	4
Херсонська	32	3	3	30	-	68	3
Хмельницька	230	4	1	12	3	250	5
Черкаська	56	4	1	16	6	83	3
Чернівецька	112	2	-	18	1	133	4
Чернігівська	172	8	2	28	4	214	5
Автономна Республіка Крим	214	19	4	30	7	274	5

Джерело: сформовано автором на основі [18-42]

Найгірші позиції в Запорізької та Кіровоградської областей, у яких інтегрований бал забезпеченості історико-культурними ресурсами за даним блоком дорівнює 1.

Оцінювання забезпеченості історико-культурними ресурсами за другим блоком – блоком забезпеченості закладами культури та мистецтва – також здійснюється шляхом рейтингування кількісних параметрів. Оцінювання здійснюється як у динаміці, так і станом на 2020 рік за регіонами країни.

Динаміку кількості закладів культури впродовж 2017-2020 років відображено на рис. 2.6. У структурі закладів переважаючою є частка бібліотек та клубних закладів, тому саме ці категорії закладів і буде використано з метою визначення інтегрованого балу забезпеченості історико-культурними ресурсами.

Рис. 2.6. Динаміка кількості закладів культури України, 2017-2020 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [17, 43]

Інтегрований бал забезпеченості історико-культурними ресурсами регіонів України (блок закладів культури та мистецтва) визначався за результатами додавання складових балів оцінки історико-культурних ресурсів оцінювання блоку забезпеченості закладами культури та мистецтва (табл. 2.6).

За результатами оцінювання найкраща ситуація щодо забезпечення закладами культури та мистецтва спостерігається у Вінницькій, Київській, Львівській, Тернопільській та Хмельницькій областях, де інтегрований бал

забезпеченості історико-культурними ресурсами (блок закладів культури та мистецтва) дорівнює 10. Найнижчі позиції забезпеченості історико-культурними ресурсами в Донецькій, Луганській та Чернівецькій областях, в яких інтегрований бал забезпеченості історико-культурними ресурсами (блок закладів культури та мистецтва) дорівнює 2.

Таблиця 2.6

**Оцінювання забезпеченості історико-культурними ресурсами регіонів
України (блок закладів культури та мистецтва)**

Регіон	Бібліотеки			Клубні заклади			Інтегрований бал забезпеченості історико-культурними ресурсами (блок закладів культури та мистецтва)
	кількість, %	рейтингова позиція	Бал	кількість, %	рейтингова позиція	Бал	
Вінницька	5,84	2	5	6,45	3	5	10
Волинська	3,47	17	2	4,11	12	3	5
Дніпропетровська	4,68	9	4	3,33	17	2	6
Донецька	2,93	22	1	2,22	23	1	2
Житомирська	4,38	12	3	5,05	6	4	7
Закарпатська	3,01	21	1	2,77	19	2	3
Запорізька	3,03	20	2	2,48	21	1	3
Івано-Франківська	4,72	8	4	4,37	10	4	8
Київська	5,50	3	5	5,09	5	5	10
Кіровоградська	3,58	15	3	3,47	16	2	5
Луганська	2,02	24	1	1,84	24	1	2
Львівська	7,92	1	5	8,67	1	5	10
Миколаївська	3,07	19	2	3,07	18	2	4
Одеська	4,54	10	4	4,44	9	4	8
Полтавська	4,82	7	4	4,90	7	4	8
Ровенська	3,61	14	3	4,08	13	3	6
Сумська	3,50	16	2	3,71	15	3	5
Тернопільська	5,03	5	5	5,58	4	5	10
Харківська	4,98	6	4	3,94	14	3	7
Херсонська	3,13	18	2	2,67	20	2	4
Хмельницька	5,21	4	5	6,53	2	5	10
Черкаська	4,47	11	3	4,30	11	3	6
Чернівецька	2,38	23	1	2,33	22	1	2
Чернігівська	4,19	13	3	4,56	8	4	7

Джерело: сформовано автором на основі [17]

З метою оцінювання забезпеченості соціально-економічними ресурсами туристично-рекреаційного комплексу регіонів України здійснено оцінювання за такими параметрами як кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування та кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Оцінювання забезпеченості соціально-економічними ресурсами регіонів України

Регіон	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування				Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами			
	Кількість		Рейтингова позиція	Бал	Кількість		Рейтингова позиція	Бал
	тис. ос	%			тис. ос	%		
Вінницька	23,5	1,06	19	2	26,470	1,12	9	4
Волинська	28,3	1,28	17	2	10,047	0,43	21	1
Дніпропетровська	151,1	6,81	4	5	78,100	3,31	3	5
Донецька	73,3	3,30	10	4	18,672	0,79	12	3
Житомирська	17,7	0,80	21	1	11,203	0,47	20	2
Закарпатська	47,3	2,13	15	3	14,669	0,62	15	3
Запорізька	92,8	4,18	7	4	33,169	1,41	7	4
Івано-Франківська	123,9	5,58	6	4	62,479	2,65	4	5
Київська	189,2	8,53	3	5	47,950	2,03	5	5
Кіровоградська	19,3	0,87	20	2	7,774	0,33	24	1
Луганська	6,6	0,30	25	1	3,411	0,14	25	1
Львівська	230,0	10,37	2	5	100,824	4,27	2	5
Миколаївська	72,9	3,29	11	3	11,103	0,47	18	2
Одеська	138,6	6,25	5	5	28,182	1,19	8	4
Полтавська	87,7	3,95	8	4	18,993	0,80	11	3
Рівненська	12,8	0,58	23	1	19,269	0,82	10	4
Сумська	27,1	1,22	18	2	12,004	0,51	17	2
Тернопільська	15,6	0,70	22	1	8,199	0,35	22	1
Харківська	80,1	3,61	9	4	43,989	1,86	6	4
Херсонська	66,5	3,00	12	3	13,767	0,58	16	2
Хмельницька	49,5	2,23	14	3	11,073	0,47	19	2
Черкаська	52,4	2,36	13	3	15,761	0,67	13	3
Чернівецька	11,0	0,50	24	1	7,825	0,33	23	1
Чернігівська	34,4	1,55	16	2	15,849	0,67	14	3
місто Київ	566,9	25,55	1	5	1739,496	73,70	1	5

Джерело: розраховано автором на основі [6, 7, 8, 9]

Найбільша кількість об'єктів сфери гостинності та туризму розташована в м. Київ, Київській, Одеській, Запорізькій, Львівській та Дніпропетровській областях. Відповідно, саме за цими областями простежується і перевага щодо кількості осіб, які перебували у колективних засобах розміщування та туристів, обслугованих туроператорами та турагентами.

Вартісні характеристики основних кількісних показників поточного стану туристично-рекреаційного комплексу України за 2020 рік відображено в табл. 2.8.

Таблиця 2.8

**Загальна характеристика основних вартісних показників
поточного стану туристично-рекреаційного комплексу України, 2020 р.**

Регіон	Обсяг реалізованих послуг колективних засобів розміщення, тис. грн.	Вартість реалізованих турагентами туристичних пакетів, тис. грн.
Україна	17776248,6	32756888
Вінницька	66079,9	325206
Волинська	102481,8	124924,7
Дніпропетровська	979829,2	1128965
Донецька	498017,8	218918,6
Житомирська	103179,4	137234,6
Закарпатська	207468,5	160271
Запорізька	387742,7	421983,9
Івано-Франківська	357799,5	362021,9
Київська	594377,2	671051,1
Кіровоградська	52241,2	108227,7
Луганська	41703,4	47415,5
Львівська	921320,8	960213
Миколаївська	230154,9	154469,1
Одеська	748310,7	394952,4
Полтавська	123733,0	253364,4
Рівненська	47244,9	228278,1
Сумська	38090,4	146452,2
Тернопільська	49557,1	101270,3
Харківська	666835,7	654927,7
Херсонська	140755,4	111325,9
Хмельницька	77325,5	123373,1
Черкаська	40617,0	187813,1
Чернівецька	47694,7	82373,5
Чернігівська	289840,7	194175,9
місто Київ	10963847,2	25457680

Джерело: сформовано автором на основі [6, 7, 8, 9]

Відповідно до рейтингу поточного стану туристично-рекреаційного комплексу областей України у 2020 році основним лідером щодо кількості споживачів послуг, пов'язаних з тимчасовим розміщенням, організацією харчування та туризмом в Україні є місто Київ (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Рейтинг поточного стану туристично-рекреаційного комплексу регіонів України, 2020 р.

Регіон	Частка обсягу реалізованих послуг, регіон/Україна, %	Частка вартості реалізованих турагентами туристичних пакетів, регіон/Україна, %
місто Київ	61,68	77,72
Дніпропетровська	5,51	3,45
Львівська	5,18	2,93
Харківська	3,75	2
Одеська	4,21	1,21
Київська	3,34	2,05
Запорізька	2,18	1,29
Донецька	2,8	0,67
Івано-Франківська	2,01	1,11
Чернігівська	1,63	0,59
Миколаївська	1,29	0,47
Закарпатська	1,17	0,49
Полтавська	0,7	0,77
Вінницька	0,37	0,99
Херсонська	0,79	0,34
Житомирська	0,58	0,42
Рівненська	0,27	0,7
Волинська	0,58	0,38
Хмельницька	0,43	0,38
Черкаська	0,23	0,57
Сумська	0,21	0,45
Кіровоградська	0,29	0,33
Тернопільська	0,28	0,31
Чернівецька	0,27	0,25
Луганська	0,23	0,14

Джерело: розраховано автором на основі [6, 7, 9]

З метою оцінювання забезпеченості соціально-економічними ресурсами туристично-рекреаційного комплексу регіонів України здійснено оцінювання за

такими параметрами як частка обсягу реалізованих послуг та частка вартості реалізованих турагентами туристичних пакетів (табл. 2.10). Ці параметри відносяться до категорії вартісних характеристик та дозволяють оцінити економічні та фінансові наслідки від діяльності туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Таблиця 2.10

**Оцінювання забезпеченості соціально-економічними ресурсами регіонів
України**

Регіон	Обсяг реалізованих послуг колективних засобів розміщення				Вартість реалізованих турагентами туристичних пакетів			
	Кількість		Рейтингов а позиція	Бал	Кількість		Рейтингова позиція	Бал
	тис. ос	%			тис. ос	%		
Вінницька	66079,9	0,37	18	2	325206	0,99	9	4
Волинська	102481,8	0,58	15	3	124924,7	0,38	19	2
Дніпропетровська	979829,2	5,51	2	5	1128965	3,45	2	5
Донецька	498017,8	2,8	7	4	218918,6	0,67	12	3
Житомирська	103179,4	0,58	16	2	137234,6	0,42	18	2
Закарпатська	207468,5	1,17	12	3	160271	0,49	15	3
Запорізька	387742,7	2,18	8	4	421983,9	1,29	6	4
Івано-Франківська	357799,5	2,01	9	4	362021,9	1,11	8	4
Київська	594377,2	3,34	6	4	671051,1	2,05	4	5
Кіровоградська	52241,2	0,29	19	2	108227,7	0,33	22	1
Луганська	41703,4	0,23	24	1	47415,5	0,14	25	1
Львівська	921320,8	5,18	3	5	960213	2,93	3	5
Миколаївська	230154,9	1,29	11	3	154469,1	0,47	16	2
Одеська	748310,7	4,21	4	5	394952,4	1,21	7	4
Полтавська	123733	0,7	14	3	253364,4	0,77	10	4
Рівненська	47244,9	0,27	21	1	228278,1	0,7	11	3
Сумська	38090,4	0,21	25	1	146452,2	0,45	17	2
Тернопільська	49557,1	0,28	20	2	101270,3	0,31	23	1
Харківська	666835,7	3,75	5	5	654927,7	2	5	5
Херсонська	140755,4	0,79	13	3	111325,9	0,34	21	1
Хмельницька	77325,5	0,43	17	2	123373,1	0,38	20	2
Черкаська	40617	0,23	23	1	187813,1	0,57	14	3
Чернівецька	47694,7	0,27	22	1	82373,5	0,25	24	1
Чернігівська	289840,7	1,63	10	4	194175,9	0,59	13	3
місто Київ	10963847	61,68	1	5	25457680	77,72	1	5

Джерело: розраховано автором на основі [6, 7, 8, 9]

Інтегрований бал забезпеченості соціально-економічними ресурсами на рівні регіонів України визначається як сума балів за всіма його складовими: обсягом реалізованих послуг; вартістю реалізованих турагентами туристичних пакетів; кількістю осіб, що перебували в колективних засобах розміщування та кількістю туристів, обслугованих туроператорами та турагентами (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

**Інтегрований бал забезпеченості соціально-економічними ресурсами
регіонів України**

Регіон	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами	Обсяг реалізованих послуг колективних засобів розміщення	Вартість реалізованих турагентами туристичних пакетів	Інтегрований бал забезпеченості соціально-економічними ресурсами
	бал	бал	бал	бал	
Вінницька	2	4	2	4	12
Волинська	2	1	3	2	8
Дніпропетровська	5	5	5	5	20
Донецька	4	3	4	3	14
Житомирська	1	2	2	2	7
Закарпатська	3	3	3	3	12
Запорізька	4	4	4	4	16
Івано-Франківська	4	5	4	4	17
Київська	5	5	4	5	19
Кіровоградська	2	1	2	1	6
Луганська	1	1	1	1	4
Львівська	5	5	5	5	20
Миколаївська	3	2	3	2	10
Одеська	5	4	5	4	18
Полтавська	4	3	3	4	14
Рівненська	1	4	1	3	9
Сумська	2	2	1	2	7
Тернопільська	1	1	2	1	5
Харківська	4	4	5	5	18
Херсонська	3	2	3	1	9
Хмельницька	3	2	2	2	9
Черкаська	3	3	1	3	10
Чернівецька	1	1	1	1	4
Чернігівська	2	3	4	3	12
місто Київ	5	5	5	5	20

Джерело: розраховано автором

Найбільший бал щодо забезпеченості соціально-економічними ресурсами наявний у Дніпропетровській, Львівській областях і м. Київ, де інтегрований

бал забезпеченості соціально-економічними ресурсами становить 20 балів. Найгіршою ситуація щодо забезпеченості соціально-економічними ресурсами в Луганській та Чернівецькій областях, у яких інтегрований бал забезпеченості соціально-економічними ресурсами дорівнює 4 балам.

За підсумками оцінювання всіх складових визначено загальний бал забезпеченості туристично-рекреаційними ресурсами регіонів України (табл. 2.12).

За результатами оцінювання забезпеченості туристично-рекреаційними ресурсами регіонів України до п'ятірки лідерів можна віднести такі області: Львівську, Київську, Харківську, Івано-Франківську та Дніпропетровську. Найкращі позиції щодо забезпеченості природно-рекреаційними ресурсами займає Львівська область. Саме ця область займає одні з перших позицій за всіма оцінюваними критеріями.

Автономна республіка Крим, яка визначається найвищими характеристиками щодо забезпеченості природними та історико-культурними ресурсами, до рейтингу не включена через неможливість оцінювання її за всіма параметрами та відсутністю необхідної статистичної інформації.

Найнижчий загальний бал забезпеченості туристично-рекреаційними ресурсами визначено для Чернівецької області (19 балів), для якої, не дивлячись на досить високий бал забезпеченості природними ресурсами (9 балів), характерний низький рівень забезпеченості історико-культурними та соціально-економічними ресурсами.

Застосована методика оцінювання може мати не тільки наукове, а й практичне значення та може застосовуватися для визначення найбільш придатних територій (областей, регіонів) для розвитку туристично-рекреаційного комплексу.

Таблиця 2.12

**Загальний бал забезпеченості туристично-рекреаційними ресурсами
регіонів України**

Регіон	Інтегрований бал забезпеченості природними ресурсами	Інтегрований бал забезпеченості історико-культурними ресурсами		Інтегрований бал забезпеченості соціально-економічними ресурсами	Загальний бал забезпеченості туристично-рекреаційними ресурсами
		архітектурно-історичний блок	блок закладів культури та мистецтва		
Вінницька	12	5	10	12	39
Волинська	9	5	5	8	27
Дніпропетровська	18	3	6	20	47
Донецька	16	2	2	14	34
Житомирська	15	3	7	7	32
Закарпатська	18	3	3	12	36
Запорізька	17	1	3	16	37
Івано-Франківська	18	5	8	17	48
Київська	20	4	10	19	53
Кіровоградська	13	1	5	6	25
Луганська	18	2	2	4	26
Львівська	21	5	10	20	56
Миколаївська	12	2	4	10	28
Одеська	15	3	8	18	44
Полтавська	16	3	8	14	41
Ровенська	9	4	6	9	28
Сумська	14	4	5	7	30
Тернопільська	8	5	10	5	28
Харківська	20	4	7	18	49
Херсонська	12	3	4	9	28
Хмельницька	13	5	10	9	37
Черкаська	14	3	6	10	33
Чернівецька	9	4	2	4	19
Чернігівська	19	5	7	12	43

Джерело: розраховано автором

Оцінювання стану матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу регіонів України пропонується здійснювати шляхом оцінювання таких показників: кількість колективних засобів розміщування, од.; кількість туроператорів та турагентів, од.; довжина автомобільних доріг

загального користування з твердим покриттям, км.; експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування, км.

Кількісні характеристики за двома першими показниками наведено у таблиці 2.13. Найбільша частка колективних засобів розміщення від загальної їх сукупності по Україні припадає на Одеську, Запорізьку, Львівську, Дніпропетровську області та м. Київ.

Таблиця 2.13

Кількість колективних засобів розміщування та кількість туроператорів та турагентів (регіони України), 2020 р.

Регіон	Кількість колективних засобів розміщування		Кількість туроператорів та турагентів	
	од.	% від загальної кількості	од.	% від загальної кількості
Україна	1337	100,00	3867	100,00
Вінницька	10	0,75	79	2,04
Волинська	36	2,69	70	1,81
Дніпропетровська	87	6,51	431	11,15
Донецька	65	4,86	82	2,12
Житомирська	16	1,20	59	1,53
Закарпатська	48	3,59	72	1,86
Запорізька	119	8,90	147	3,80
Івано-Франківська	50	3,74	104	2,69
Київська	80	5,98	220	5,69
Кіровоградська	20	1,50	57	1,47
Луганська	7	0,52	37	0,96
Львівська	111	8,30	265	6,85
Миколаївська	83	6,21	89	2,30
Одеська	147	10,99	194	5,02
Полтавська	43	3,22	124	3,21
Рівненська	13	0,97	102	2,64
Сумська	17	1,27	85	2,20
Тернопільська	13	0,97	65	1,68
Харківська	66	4,94	234	6,05
Херсонська	70	5,24	54	1,40
Хмельницька	28	2,09	63	1,63
Черкаська	43	3,22	99	2,56
Чернівецька	11	0,82	55	1,42
Чернігівська	22	1,65	57	1,47
місто Київ	132	9,87	1023	26,45

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Чільне місце в частині забезпечення належної кількості колективних засобів розміщення посідає Одеська область. З 1337 од. загалом по Україні майже 10% знаходиться саме в цьому регіоні, що є доволі зрозумілим з огляду на статус регіону як одного з найбільших туристичних місць України.

Львівська область також є лідером у створенні привабливої інфраструктури для туристів і відпочивальників, хоча за кількістю колективних засобів розміщення переважно лідерську позицію посідає м. Київ.

Серед аутсайдерів з недостатньо розвинутою інфраструктурою готелів і аналогічних засобів розміщення та їх структурних підрозділів є Вінницька та Луганська області. Незначна частка колективних засобів розміщення на території Луганської області зумовлена негативним впливом військових дій, що ведуться на частині її території. Частка на рівні менше 1%, яка характерна для Вінницької області, засвідчує ситуацію, коли переважна більшість відпочивальників не обліковується, оскільки проживає в приватному секторі, що спричиняє недорахування доходів у місцевий та державний бюджети.

Ліва частина туроператорів та турагентів, як складової матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу припадає на місто Київ (26,5%). Також серед вагомих учасників ринку туристичних послуг виступають підприємства Дніпропетровської, Львівської, Харківської та Київської областей.

Важливим елементом розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіонів України є їх транспортна доступність та можливість надання якісних транспортно-експедиційних послуг. З цих позицій заслуговує на увагу оцінювання за показниками експлуатаційної довжини залізничних колій загального користування (рис. 2.7) та довжини автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям (рис. 2.8).

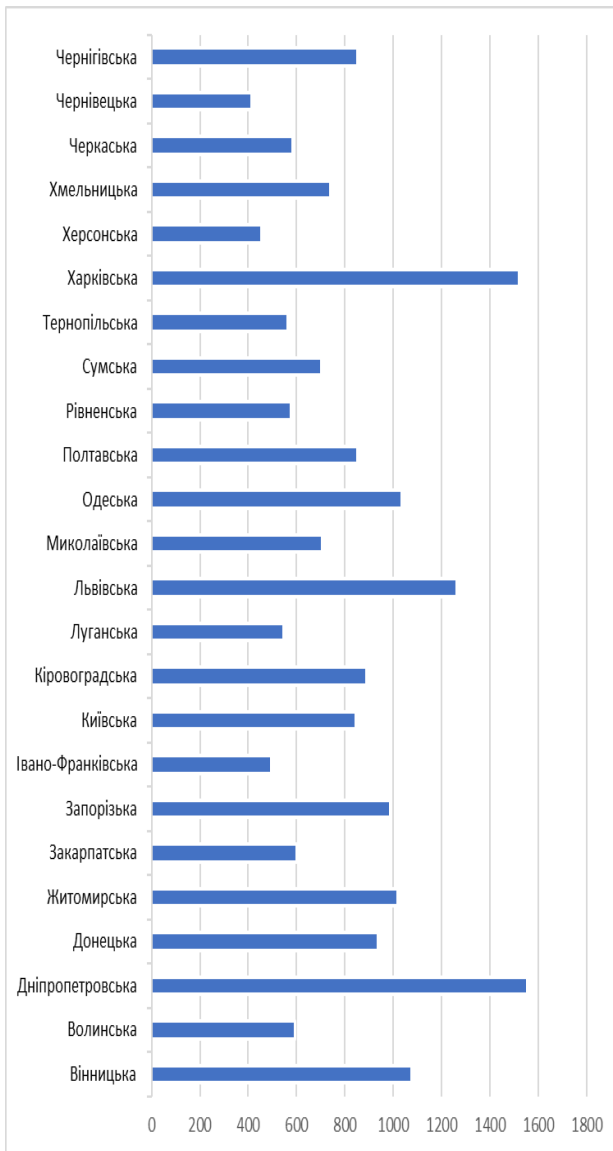

Рис. 2.7. Експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування (регіони України), 2020 р., км

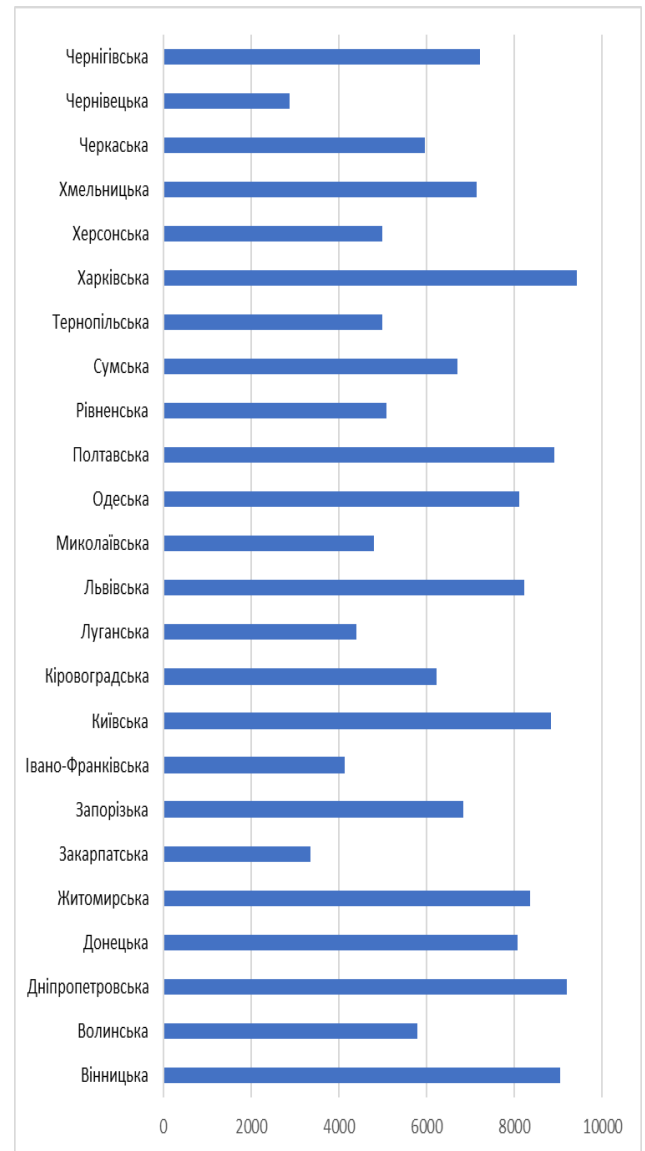

Рис. 2.8. Автомобільні дороги загального користування з твердим покриттям, 2020 р., км

Найкращі можливості для надання якісних транспортно-експедиційних послуг мають підприємства туристично-рекреаційного комплексу в Харківській, Львівській, Київській та Дніпропетровській областях.

Натомість потребує уваги та контролю з боку держави логістична транспортна інфраструктура Чернівецькій, Миколаївській, Івано-Франківській та Закарпатській областях.

2.2. Оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу областей Карпатського економічного району

Карпатський економічний район об'єднує чотири області: Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську та Чернівецьку. Площа Карпатського економічного району 56,6 тис. км² (9,4% території України), з них Львівська область займає 21,8 тис. км², Івано-Франківська – 13,9 тис. км², Закарпатська – 12,8 тис. км², Чернівецька – 8,1 тис. км² [49]. У районі зосереджено 22% лісів України, 26% земель природно-заповідного фонду, формується 36% водних ресурсів річкового стоку, розташовано 42% унікальних і рідкісних родовищ підземних мінеральних вод [49].

За рівнем соціально-економічного розвитку Карпатський економічний район не можна віднести до категорії найбільш розвинених. Величина валового регіонального продукту (далі: ВРП) у 2020 р. становила 433728 грн. і приблизно половина цієї величини припадає на Львівську область (236254 млн грн). Найменша частка валового регіонального продукту створюється у Чернівецькій області – лише 10,4% від підсумку (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Валовий регіональний продукт областей Карпатського економічного району, 2020 р.

Регіон	Валовий регіональний продукт, млн грн	Частка ВРП області у відсотках ВРП Карпатського економічного району	У фактичних цінах	
			частка регіону у ВРП України, %	у розрахунку на одну особу, грн
Закарпатська	62022	14,30	1,5	49538
Івано-Франківська	90398	20,84	2,1	66245
Львівська	236254	54,47	5,6	94317
Чернівецька	45054	10,39	1,1	50110
Карпатський економічний район	433728	100,00	10,3	

Джерело: сформовано автором на основі [51]

У розрахунку на одну особу (грн) також Львівська область є лідером серед областей регіону – 94317 грн на одну особу, а Закарпатська область має один із найнижчих показників в Україні – лише 49538 грн [51].

Основною географічною перевагою регіону є його територіальна наближеність до п'яти країн: Молдови, Румунії, Польщі, Словаччини та Угорщини. Наближеність до кордонів відзначається на особливостях національного складу регіону, на формуванні відносин у сфері культури, освіти, науки. Економіко-географічне розташування суттєво впливає на формування соціально-культурних послуг, у тому числі й туристично-рекреаційних.

Визначальною ознакою областей Карпатського економічного району є унікальні природні ресурси: водні (найчисельніші і найменше забруднені), лісові (рівень забезпеченості лісовими ресурсами регіону є найвищим серед областей України), мінеральні (паливно-енергетичні ресурси, гірничо-хімічна сировина, гідро-мінеральні тощо), земельні.

Вигідне економіко-географічне розташування, розвинута транспортна мережа, сприятливі природно-кліматичні умови, наявність пам'яток природи, історії та культури створюють сприятливі умови для формування в Карпатському економічному районі високорентабельного туристично-рекреаційного комплексу. На сьогодні у Карпатському економічному районі створено рекреаційно-туристичний комплекс загальнодержавного значення. У регіоні функціонує 93 санаторії та 10 будинків відпочинку.

Розвиток туристично-рекреаційного комплексу є одним з пріоритетних напрямів розвитку для багатьох регіонів України, в тому числі й для областей Карпатського економічного району. Підтвердженням цього факту є ухвалення Кабінетом Міністрів України Концепції розвитку гірських територій українських Карпат, що передбачає розбудову інфраструктури та розвиток туристично-рекреаційного потенціалу [52].

Дана Концепція передбачає перелік завдань та управлінських заходів щодо розвитку туристично-рекреаційного потенціалу (рис. 2.9).

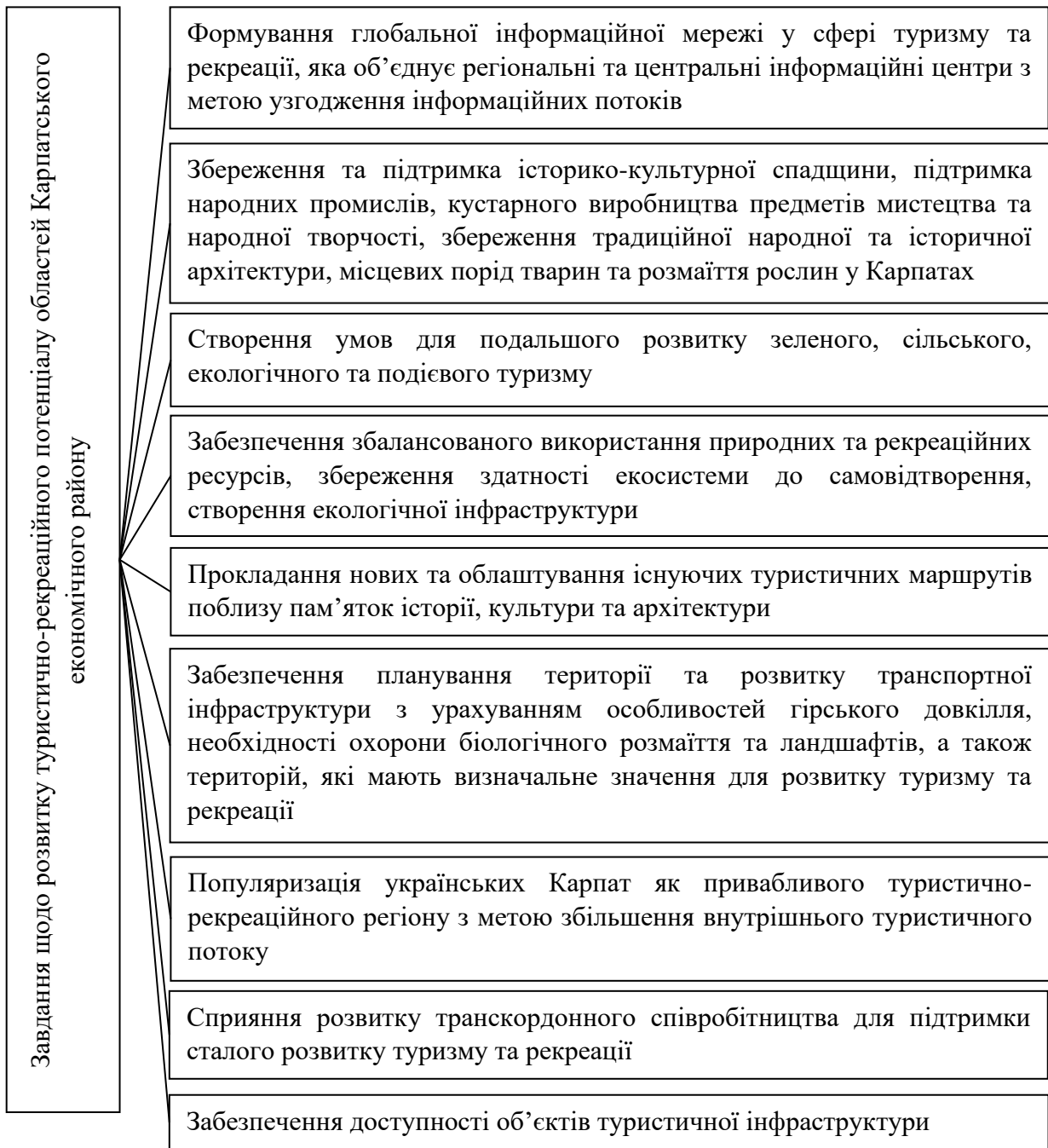

Рис. 2.9. Завдання розвитку туристично-рекреаційного потенціалу областей Карпатського економічного району

Джерело: сформовано автором на основі [52]

Розвиток туристично-рекреаційного комплексу в регіоні – складний, багатоаспектний процес, пов'язаний із забезпеченням ефективного та раціонального використання природно-рекреаційних і туристичних ресурсів; створенням та забезпеченням умов функціонування відповідної

інфраструктури; розробкою нормативно-правової бази функціонування суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу; розвитком супутньої інфраструктури тощо.

Розвиток туристично-рекреаційного комплексу Карпатського економічного району здійснюється за наступними напрямками (рис. 2.10):

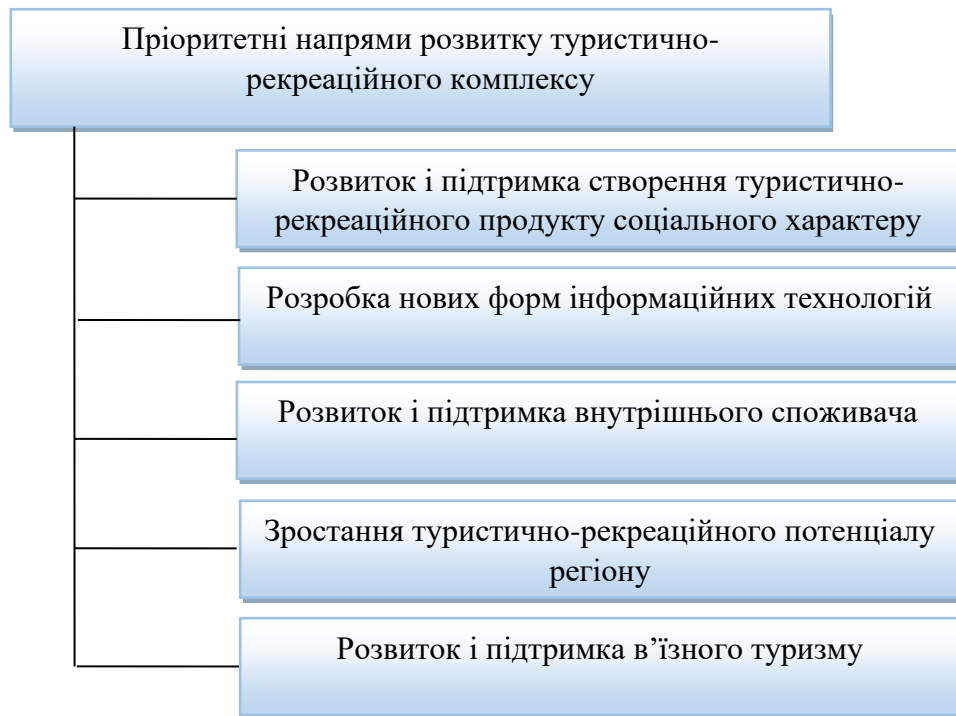

Рис. 2.10. Пріоритетні напрями розвитку туристично-рекреаційного комплексу Карпатського економічного району

1. Розвиток і підтримка створення туристично-рекреаційного продукту соціального характеру – продукту для соціально вразливих верств населення.

Основними характеристиками туристично-рекреаційного продукту соціального характеру є:

- 1) орієнтація на категорію споживачів з низькими доходами;
- 2) фінансування за рахунок коштів, що виділяються з державного бюджету на соціальні потреби;
- 3) субсидіювання незаможних громадян;
- 4) активна участь центральних урядових, муніципальних, соціальних і комерційних структур у його розвитку.

Створення та споживання туристично-рекреаційного продукту соціального характеру частково або повністю субсидіюється з різних джерел, що дозволяє охопити окремі верстви населення з невисокими доходами.

На сьогоднішній день туристично-рекреаційна діяльність, спрямована на створення продукту соціального характеру, розвивається в рамках окремих регіонів, організацій і підприємств туристично-рекреаційного комплексу. Проте позитивна динаміка в напрямі реалізації соціальних програм спостерігається у Львівській та Закарпатській областях.

2. Розробка нових форм інформаційного забезпечення в сфері туризму та рекреації.

Однією з важливих функцій, яку виконують підприємства, що належать до інфраструктури туристично-рекреаційного комплексу, є організація процесу доведення туристично-рекреаційного продукту до споживача. Окрім загальноприйнятих надавачів туристично-рекреаційних послуг (готельні комплекси, транспортно-логістичні компанії та ін.), що взаємодіють із споживачами через посередників: туроператорів, турагентства, цифрові мережі бронювання, на теперішній час з'явилися і нові, а саме віртуальні посередники – сайти готелів, авіакомпаній, туристичних фірм. Вони дають можливість безпосередньо самому споживачу не тільки отримувати інформацію, але й замовляти послуги будь-якого характеру та в різній комбінації надавачів і посередників.

Аналіз результатів діяльності туристичних фірм Карпатського економічного району вказує на необхідність розроблення єдиної інформаційної туристичної платформи, яка дасть змогу використовувати сучасні інформаційні технології для ознайомлення потенційних споживачів з інформацією не лише про відомі та розрекламовані туристично-рекреаційні об'єкти, а й про новостворені, що, в результаті, буде мати сприятливий вплив на зростання обсягів туристичних потоків у регіоні. Це, в свою чергу, прискорить динаміку розвитку туристично-рекреаційного комплексу та суттєво збільшить прибуток підприємств комплексу, а відповідно й надходження до бюджетів різних рівнів.

На сьогодні надзвичайно актуальним є створення й запровадження у практику єдиної регіональної інформаційної туристичної платформи, яка буде включати систему туристичної навігації, інформацію про туристично-рекреаційні ресурси, автоматизовану систему бронювання місць розміщення, квитків, оренди транспорту, що безпосередньо підвищить якість уже наявного туристично-рекреаційного продукту, відтак – є одним із пріоритетних напрямів розвитку туристично-рекреаційного комплексу Карпатського економічного району.

Отже, використання єдиної інформаційної туристичної платформи дасть можливість виявити і частково ліквідувати інформаційний вакуум, який спостерігається в туристично-рекреаційному комплексі, забезпечити оперативність вирішення питань, пов'язаних з підвищенням рівня обслуговування споживачів туристично-рекреаційного продукту, а також буде сприятиме розширенню асортименту та покращенню задоволення попиту на туристично-рекреаційні послуги в Карпатському економічному районі [47].

Також доцільно формування географічної інформаційної системи (далі: ГІС) туристично-рекреаційного комплексу Карпатського економічного району, що дасть можливість відобразити масив інформації про існуючі туристично-рекреаційні об'єкти, наявні туристично-рекреаційні ресурси, розташовані на певній території та використовувати данні різної актуальності.

Створення геоінформаційних систем допоможуть оптимізувати управлінську діяльність. Географічні інформаційні системи доцільно застосовувати органами державного управління при прийнятті стратегічних рішень на довгостроковий або короткостроковий періоди. Це дозволить аналізувати та візуалізувати складні проблеми, що допоможе при прийнятті рішення. Завдяки геоінформаційним системам туристично-рекреаційного комплексу можливе планування інвестицій з урахуванням різних параметрів, таких як існування туристично-рекреаційні мережі в заданому місці, територіальна доступність до автомобільних, залізничних шляхів тощо.

Застосування геоінформаційних систем в сфері туризму та рекреації дозволять: покращити планування туристичних маршрутів, оцінювати поточний стан туристичних маршрутів, проводити моніторингу стану об'єктів культурної спадщини, отримувати просторову інформацію про пам'ятки та систематично оновлювати інформацію про туристично-рекреаційні продукти.

3. *Розвиток та підтримка внутрішнього туризму.* Формування туристично-рекреаційного потенціалу Карпатського економічного району обумовлено можливістю використання туристичних ресурсів в організації та розвитку туристично-рекреаційного комплексу. Здатність суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу ефективно використовувати туристично-рекреаційний потенціал регіону забезпечуватиме успішний розвиток як суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу, так і регіону.

Важливим показником розвитку потенціалу туристично-рекреаційного комплексу в Карпатському регіоні може бути обсяг туристичного потоку, що кількісно відображає фактичне перебування туристів у певних областях (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Львівська область	188520	92128	112472	181827	175150	182255	249442	100824
Івано-Франківська область	77666	63848	65885	79973	73309	55781	63545	62479
Закарпатська область	19892	11625	10656	11601	14652	25348	28044	14669
Чернівецька область	18592	16590	15662	19415	20341	29562	27198	7825
Карпатській економічний район	304670	184191	204675	292816	283452	292946	368229	185797

Джерело: сформовано автором на основі [48]

Статистичні дані наведені у таблиці 2.15 засвідчують циклічність динаміки кількості туристів на рівні областей Карпатського економічного району впродовж аналізованого періоду:

–у 2014 році, за наслідками складних політичних та соціальних подій,

військових дій на сході України спостерігається спад кількості туристів обслугованих туроператорами та турагентами на рівні району приблизно на 40% (на рівні Львівської області – на 52%, Івано-Франківської області – на 18%, Закарпатської області – на 42%; Чернівецької області – на 11%);

– упродовж 2015-2019 рр. спостерігається розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону та зростання кількості туристів обслугованих туроператорами та турагентами за окремими областями в 2-2,5 рази (у 2019 році кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами у Львівській області зростає у 2,7 рази у порівнянні з 2014 роком, а у Закарпатській області – у 2,4 рази). Сумарно за областями Карпатського економічного району кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами у 2019 році зростає в 2 рази у порівнянні з 2014 роком;

– у 2020 році знову спостерігається суттєве циклічне зменшення кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами: у Львівській області – на 59%, у Закарпатській області – на 47%; у Чернівецькій області – на 71%. У цілому по Карпатському економічному району зменшення становило 50%. Причинами такого значного зменшення кількості туристів стали карантинні заходи та заборони.

Найбільша амплітуда змін динаміки аналізованого показника характерна для Львівської та Івано-Франківської областей (рис. 2.11). З вищенаведеної інформації можна зробити висновок, що розвиток туристично-рекреаційного комплексу цих регіонів найбільше залежить від впливу зовнішніх чинників.

Зміна аналізованого показника засвідчує рівень зацікавленості споживачів туристично-рекреаційних послуг у пропозиції, яка формується на рівні областей Карпатського економічного району.

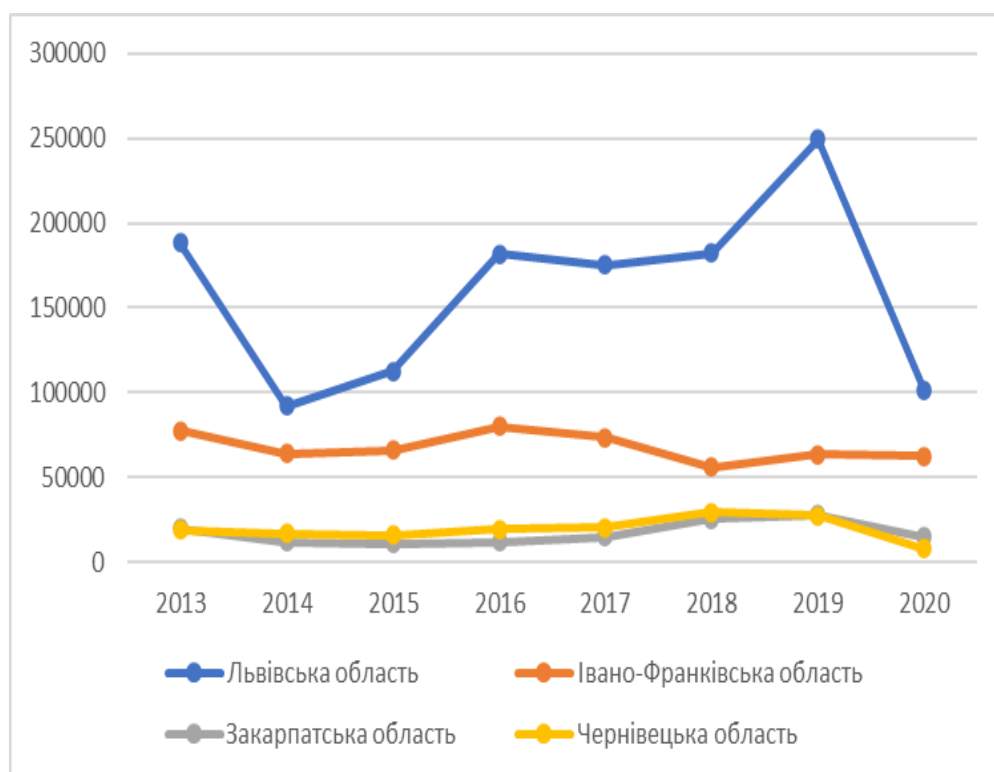

Рис. 2.11. Динаміка кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, 2013-2020 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [48]

Структура туристів, обслугованих туроператорами та турагентами у 2020 році (табл. 2.16) суттєво відрізняється за областями району. Найбільша частка внутрішніх туристів припадає на Івано-Франківську область (91% від загального обсягу).

Таблиця 2.16

Структура туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, 2020 р.

	Кількість обслугованих туристів, усього	У тому числі		
		в'їзних (іноземних) туристів	виїзних туристів	внутрішніх туристів
Закарпатська	100,00		71,49	28,51
Івано-Франківська	100,00	2,86	5,68	91,46
Львівська	100,00	0,51	64,63	34,87
Чернівецька	100,00		88,58	11,42

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Можливо саме це і є запорукою більш стабільної кількості туристів

упродовж 2013-2020 рр. (див. табл. 2.15), оскільки внутрішні туристи є менш чутливими до зміни політичної та економічної ситуації в країні.

Для решти областей частка внутрішніх туристів становить менше третини від загальної кількості. Причому переважна більшість з внутрішніх туристів у якості мети поїздки визначають як дозвілля та відпочинок. Особливо це стосується споживачів послуг у Івано-Франківській області (табл. 2.17). Для туристів у Львівській області переважаючою метою є лікування.

Таблиця 2.17

Розподіл внутрішніх туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за метою поїздки та регіонами у 2020 році

	Кількість внутрішніх туристів, усього	У тому числі за метою поїздки			
		службова, ділова, навчання	дозвілля, відпочинок	лікування	спортивний туризм
Карпатський економічний район	71317	63	59956	11278	20
Закарпатська	2250	–	2250	–	–
Івано-Франківська	50176	55	50117	4	–
Львівська	18371	–	7104	11267	–
Чернівецька	520	8	485	7	20

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Зважаючи на дані, представлені в таблиці 2.17, можемо відстежити певну спеціалізацію областей Карпатського економічного району, яка залежить від послуг, що надаються суб'єктами туристично-рекреаційного комплексу.

У 2020 році за наслідками введення карантину вживалися такі заходи для стимулювання внутрішнього туризму:

- розробка законодавчої ініціативи, спрямованої на здешевлення внутрішніх перельотів за рахунок звільнення внутрішніх авіаперевезень від сплати ПДВ;
- лібералізація візового режиму з окремими країнами, за умови здійснення туристичної діяльності, що призведе до збільшення іноземних туристів;

- формування в структурі обласних органів управління відділів (управлінь) з питань розвитку туризму;
- організація при обласних державних адміністраціях відповідних консультативно-дорадчих органів із залученням усіх зацікавлених сторін.

Питання стимулювання внутрішнього туризму на рівні регіонів України, в тому числі й областей Карпатського економічного району, актуалізується і в Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року від 1 серпня 2013 року № 638-р.

Наразі активно формуються концепції розвитку внутрішнього туризму на рівні регіонів. На основі регіональних концепцій здійснюється підготовка до впровадження загальнодержавної програми розвитку туризму в Україні. Підсумком реалізації даної програми повинна стати реалізація в різних регіонах України туристичних і рекреаційних кластерів, мета яких полягатиме в регіональному розвитку та встановленні зв'язків між іншими регіонами.

4. Зростання туристично-рекреаційного потенціалу регіону. Динаміка кількості суб'єктів туристично-рекреаційної діяльності Карпатського економічного району та обслугованих ними споживачів послуг за період 2013-2020 рр. відображена у таблиці 2.18 та на рис. 2.10.

У 2020 р. туристично-рекреаційну діяльність на території Львівської області здійснювали 265 суб'єктів, Івано-Франківської – 104 суб'єкти, Закарпатської – 72 суб'єкти, Чернівецької – 55 суб'єктів. Сумарна кількість суб'єктів туристично-рекреаційної діяльності Карпатського економічного району становила у 2020 році 496 одиниць.

Таблиця 2.18

Кількість суб'єктів туристичної діяльності

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Львівська область	272	235	186	231	239	291	359	265
Івано-Франківська область	112	99	80	93	95	118	117	104
Закарпатська область	82	74	63	62	60	89	84	72
Чернівецька область	121	68	65	66	61	76	77	55
Карпатській економічний район	587	476	394	452	455	574	637	496

Джерело: сформовано автором на основі [48]

З рисунку 2.12 можна зробити висновок, що за 2016-2019 рр. кількість споживачів туристично-рекреаційних послуг зростає, проте у 2020 році спостерігається суттєве зменшення їх кількості близько на половину (з 368 тис. до 185 тис осіб). Таке зниження туристичного потоку пояснюється загальноекономічним спадом, політичною нестабільністю, негативним впливом антиковідних заходів та бойовими діями на сході країни.

Рис. 2.12. Динаміка кількості суб'єктів туристично-рекреаційної діяльності Карпатського економічного району та обслугованих ними споживачів послуг, 2013-2020 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [48]

5. *Розвиток і підтримка в'їзного туризму.* Одним із завдань планування розвитку туристично-рекреаційного комплексу Карпатського економічного

району є забезпечення зростання обсягів в'їзного туризму. Крім прямого економічного ефекту, пов'язаного зі збільшенням надходжень фінансових ресурсів у економіку регіону шляхом здійснення іноземними туристами додаткових видатків, виникають і додаткові ефекти, пов'язані зі створенням нових робочих місць, розвитком місцевої інфраструктури тощо. Також виникає позитивний мультиплікативний ефект, спрямований на розвиток суміжних галузей економіки регіону.

Відтак необхідно розширювати пропозицію туристично-рекреаційних продуктів, у тому числі з орієнтацією на іноземних туристів з урахуванням мети їх подорожі шляхом будівництва/реконструкції туристично-рекреаційних закладів, які відповідають світовим стандартам якості, відповідної розбудови супутньої інфраструктури (транспортної, комунікаційної, фінансової, інформаційної), розширення спектру можливостей регіонів на національному та міжнародному ринках.

До 2020 року динаміка в'їзного туризму в Україні характеризувалася порівняно стійкими позитивними темпами зростання обсягів туристичної діяльності. У 2020 році спостерігається спад до рівня 2015-2016 рр.

Динаміка туристичних потоків за 2015-2020 рр. відображена в таблиці 2.19.

Таблиця 2.19.

Динаміка туристичних потоків в Україні за 2015-2020 рр.

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Усього, тис. осіб	2019	2550	2806	4557	6132	2360
Кількість в'їзних туристів, тис. осіб	15	35	39	76	87	12
Частка від загальної кількості, %	0,74	1,37	1,39	1,67	1,42	0,51
Кількість виїзних туристів, тис. осіб	1647	2061	2290	4024	5525	2126
Частка від загальної кількості, %	81,58	80,82	81,61	88,30	90,10	90,08

Джерело: сформовано автором на основі [56]

За результатами проведеного дослідження, впродовж 2015-2019 рр. обсяг в'їзного туристичного потоку до України зріс у 5,8 рази. У 2020 році спостерігається його падіння в порівнянні з 2019 роком на 86%. Частка цього виду туризму в загальному обсязі зменшилася до 0,5%.

Динаміка виїзного туризму з України більшою мірою зазнала впливу загальносвітових тенденцій. Із загальної кількості туристів частка громадян з інших країн, що приїжджали в Україну з метою здійснення туристичної поїздки, доволі значна. У 2015 році кількість туристів, що в'їжджали в Україну, становила 15 тис. осіб. Проте вже у 2016 році ця кількість зросла до 35 тис. осіб. Помітне зростання кількості в'їзних туристів спостерігається з 2018 року: у 2018 році приріст становив 1,9 рази; а в 2019 році – 1,1 рази. Позитивні тенденції 2016-2019 рр. спонукали до створення та просування нових туристичних продуктів для міжнародного ринку, покращення туристичного обслуговування, підвищення кваліфікації обслуговуючого персоналу, необхідності подальшого вдосконалення законодавства у цій сфері.

Уповільнення темпів зростання туристичних потоків у 2020 р. пояснюється передусім впливом карантинних обмежень, внутрішніми організаційно-економічними та політичними чинниками, нестабільною політичною ситуацією в Україні та погіршенням якості обслуговування споживачів у сфері туризму порівняно з більш привабливими туристичними пропозиціями в інших країнах світу.

Аналіз структури вартісних характеристик туристичного потоку областей Карпатського економічного району доводить, що вартість реалізованих туристичних пакетів в'їзним (іноземним) туристам для подорожі по Україні практично в усіх областях є незначною (лише в Івано-Франківській області вона становила 6238 тис. грн., а у Львівській області – 2924,6 тис. грн (табл. 2.20, рис. 2.13, додаток В).

Для Закарпатської області характерною є переважаюча частка вартісних характеристик туристичних пакетів виїзним туристам для подорожі за кордон – її величина у 9 разів більша, ніж вартість туристичних пакетів внутрішнім

туристам для подорожі по Україні. Подібною за структурою, проте значно з більшими кількісними характеристиками є ситуація по Львівській області: вартість туристичних пакетів виїзним туристам для подорожі за кордон (236680 тис. грн) у 1,6 рази більша, ніж вартість туристичних пакетів внутрішнім туристам для подорожі по Україні (146492 тис. грн).

Таблиця 2.20

Вартість реалізованих турагентами туристичних пакетів у 2020 році за областями Карпатського економічного району

Регіон	Вартість реалізованих туристичних пакетів, тис. грн	в тому числі		
		внутрішнім туристам для подорожі по Україні	виїзним туристам для подорожі за кордон	виїзним (іноземним) туристам для подорожі по Україні
Закарпатська	70859,9	7006,9	63853	-
Івано-Франківська	261911,9	206958,9	48715	6238
Львівська	386096,4	146492,1	236679,7	2924,6
Чернівецька	52989,4	1161,8	51827,6	-

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Зазначена тенденція засвідчує, що туристичні потоки в Закарпатській та Львівській областях більше зорієнтовані на забезпечення подорожей за кордон. Саме для цих регіонів актуальним є питання формування системи заходів щодо зацікавленості туристів туристично-рекреаційними ресурсами всередині регіону: формування нових цікавих туристичних маршрутів, покращення якості туристично-рекреаційного продукту, наближення його до стандартів міжнародного туризму.

У Івано-Франківській області вартість туристичних пакетів внутрішнім туристам для подорожі по Україні становить 206959 тис. грн. (80% від всієї вартості туристичних пакетів). Тобто туристичні потоки в регіоні в більшою мірою зорієнтовані на внутрішній туризм. Аналогічними є структурні складові у Чернівецькій області.

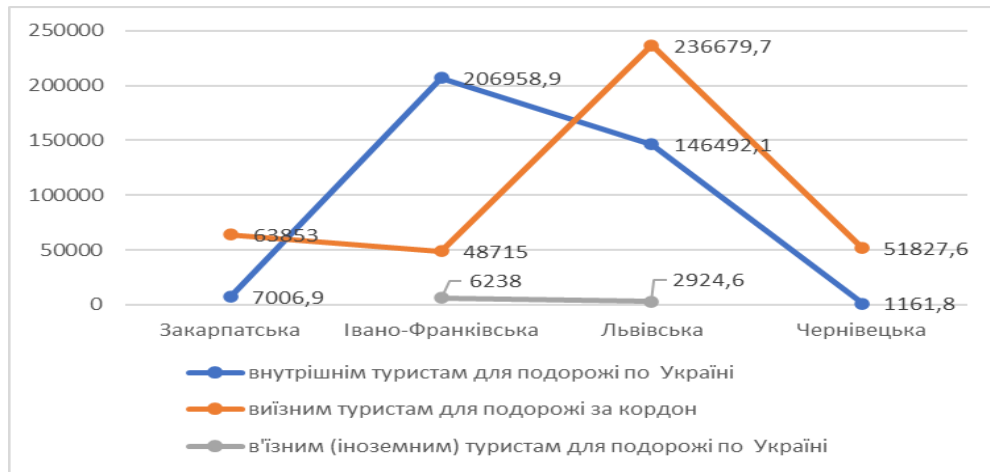

Рис. 2.13. Вартість реалізованих туристичних пакетів в областях Карпатського економічного району, 2020 р. , тис. грн

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Одним із чинників, що негативно впливає на розвиток в'їзного туризму, на теперішній момент, виступає складна процедура візових, митних та прикордонних формальностей, введених в Україні. З кожним роком через ці причини все частіше туристичну Україну обходять іноземні туроператори.

Також серед причин незадовільного стану в'їзного туризму можна вказати такі: незабезпеченість іноземних туристів доступною інформацією про стан туристичних об'єктів в Україні, незадовільний матеріально-технічний стан туристичної інфраструктури та рівень сервісу. Існуючі проблеми стримують розвиток туризму в регіонах України. Вирішення наведених проблем уплине на покращення соціально-економічного розвитку, як країни в цілому, так і її регіонів [57].

Туристично-рекреаційний комплекс Карпатського економічного району має унікальні потенційні можливості та культурно-історичний потенціал для забезпечення динамічного розвитку. Однак для цього потрібно подолати ряд проблем, а саме – побудувати необхідну і належну інфраструктуру, організувати ефективний зворотній зв'язок з туристами тощо. Але, не зважаючи на негативний вплив низки чинників, сегмент в'їзного туризму інтенсивно розвивається.

У порівнянні з європейськими країнами обсяг показників в'їзного туризму в Україні розвивається низькими темпами, що свідчить про вплив вищезгаданих чинників: слабо розвинену туристичну інфраструктуру та невисокі темпи модернізації її ключових структур – колективних засобів розміщення, ресторанної сфери, якості обслуговування, а також системи транспортного обслуговування. Отже, з метою вирішення існуючих проблем в питаннях, пов'язаних з інфраструктурою туристично-рекреаційного комплексу, існує потреба в інфраструктурних змінах у ключових елементах туристично-рекреаційного комплексу, де здійснюються прийом і розміщення туристичних груп.

Основними умовами зростання частки в'їзного туризму в туристично-рекреаційному комплексі Карпатського економічного району є відкритість, стійкість, наявність мультиплікативного ефекту, ієрархічність, а також властивість цілісності. Зростання та розвиток в'їзного туризму характеризуються модернізацією економічних систем, у процесі яких відбувається зміна соціально-економічних властивостей за тривалий період часу.

За результатами проведеного дослідження нами виявлено основні чинники, що перешкоджають зростанню туристичного потоку іноземних громадян в областях Карпатського економічного району: низький рівень сервісу та якості обслуговування колективних засобів розміщення; нестача сучасних готелів; недостатня інформаційна база іноземною мовою; невідповідність індустрії розваг світовим стандартам.

2.3. Моделювання та прогнозування параметрів регіонального розвитку туристично-рекреаційного комплексу Карпатського економічного району

Без аналізу економіко-статистичних характеристик явищ та процесів неможливо уявити сучасну систему розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Моделювання використовують для діагностики поточного стану досліджуваної сфери, відображення причинно-наслідкових залежностей, що дає підстави для створення науково обґрунтованих прогнозів та прийняття економічних рішень у сфері туризму та рекреації. Економічні рішення в системі розвитку туристично-рекреаційного комплексу повинні прийматися на підставі попереднього ґрунтовного економіко-статистичного аналізу, моделювання та прогнозування явищ і процесів із елементами оптимізаційного вибору альтернатив.

За результатами проведеного вище дослідження, можна зробити висновок, що сучасний етап розвитку туристично-рекреаційного комплексу України характеризується наявністю та поширенням невизначених чинників або умовами невизначеності, прикладом яких може бути спалах пандемії COVID-19. Задля послаблення впливу чинників невизначеності необхідно використовувати методи моделювання та прогнозування найголовніших параметрів регіональних процесів у розвитку туризму та рекреації.

Моделювання передбачає дослідження даних параметрів на підставі їх статистичних моделей, оцінка параметрів яких здійснюється за допомогою різних методів, зокрема, методу найменших квадратів, методу моментів або максимальної апроксимації. Сутність моделювання в сфері розвитку туристично-рекреаційного комплексу полягає в заміні реальних їх характеристик певною математичною конструкцією, яка відображає найголовніші риси процесів та абстрагується від другорядних, неважливих характеристик. В якості таких конструкцій найчастіше використовують математичні рівняння або системи рівнянь, які можливо вважати штучним способом відображення реальності.

Моделювання дає можливість визначати що, де, коли та яким чином необхідно змінювати для досягнення бажаного результату, а також дозволяє складати прогнози за умови незмінності попередньо встановлених чинників впливу на досліджувані явища та процеси.

В якості прогнозного значення обирають економічно обґрунтоване та математично розраховане числове значення параметра моделі, котре відображає перспективи та можливі наслідки подальшого розвитку. Окремою категорією прогнозів є прогнози, що є результатом міркувань окремих знавців галузі – експертів, такі прогнози здійснюються на основі попередньо здобутого досвіду та вважаються суб'єктивними.

Отже, прогнози можна розділити на дві категорії: об'єктивні та суб'єктивні. «Суб'єктивні прогнози не слідують строгим правилам і спираються на неформальні міркування експерта. Основані на моделях прогнози впливають з правил або моделей, в яких формалізовано взаємовідносини між змінними» [53].

Економічно обґрунтовані, математично розраховані та об'єктивні прогнози обов'язково повинні базуватися на моделюванні попередньо визначених закономірностей і тенденціях. Такі моделі ще називають екстраполяційними, тобто такими, що містять рівні ряду динаміки на певний передбачуваний проміжок часу.

«Для аналізу тенденції на основі динамічних рядів і побудови прогнозу з врахуванням закономірностей, що склалися в «передісторії», широко застосовується залежність, яка має назву рівняння тренда: $y=f(t)+\xi_t$, де $f(t)$ – детермінована не випадкова компонента процесу (явища), ξ_t – стохастична випадкова компонента процесу» [54].

У залежності від довжини передбачуваного проміжку часу розрізняють короткострокові (1 рік), середньострокові (1-3 роки) та довгострокові прогнози (понад 3 роки). Для національної економіки, в цілому, та туристично-рекреаційного комплексу, зокрема, найкраще складати прогнози на 1-3 роки, оскільки відбувається активна фаза інтеграційних процесів, реформування та спостерігається сильний вплив наслідків пандемії COVID-19.

Офісний пакет прикладних програм Microsoft Office, в тому числі Microsoft Excel значно розширюють можливості моделювання закономірностей

зміни характеристик бізнес-процесів у сфері туризму та рекреації за допомогою функціонального представлення трендів та екстраполяції їх значень.

Для побудови трендових моделей та визначення прогнозних значень необхідно в ході моделювання забезпечити виконання низки умов:

– всі рівні рядів динаміки повинні складатися із значень основної тенденції ($f(t)$) та певного відхилення (ξt);

– закономірності зміни представляються за допомогою математичних функцій (рівнянь);

– методи математичної статистики (метод найменших квадратів, метод моментів або максимальної апроксимації) дають можливість сильно зменшити відхилення змодельованих та фактичних рівнів.

На жаль, національна Класифікація видів економічної діяльності [35] не передбачає існування окремого сектору або виду з назвою «туризм та рекреація». Частково суб'єкти економічної діяльності туристично-рекреаційного комплексу пов'язані із видами економічної діяльності, що згідно КВЕД потрапляють до сектору «Тимчасове розміщування й організація харчування (I)».

Важливими характеристиками для відображення динамічних моделей сфери туризму та рекреації в різних регіонах України є валова додана вартість створена у вищезгаданому секторі I (табл. 2.21).

Таблиця 2.21

Валова додана вартість створена в секторі «Тимчасове розміщування й організація харчування (I)» для областей Карпатського регіону, млн грн

Регіон	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Приріст 2020- 2015	Приріст 2020- 2019*
Закарпатська	389	512	609	794	894	1027	638	133
Івано- Франківська	384	414	597	777	1067	1196	812	129
Львівська	1030	1460	1696	2339	3205	3597	2567	392
Чернівецька	160	207	253	331	402	279	119	-123
Разом	1963	2593	3155	4241	5568	6099	4136	531

Джерело: розраховано автором за основі [51]

За 2020 рік відбулося збільшення величини валової доданої вартості сектору I порівняно із 2019 роком за трьома областями Карпатського економічного району, окрім Чернівецької. Загалом для регіону досліджуваний показник збільшився на 531 млн грн. Для Закарпатської, Івано-Франківської та Львівської областей у 2020 році порівняно із 2019 роком зростання валової доданої вартості сектору I відбувалося менш інтенсивно, ніж за попередні роки.

Зменшення інтенсивності зростання валової доданої вартості у секторі «Тимчасове розміщування й організація харчування» у 2020 році для трьох областей та загальне зменшення досліджуваного параметру для Чернівецької області (-123 млн грн) можливо пояснити певним завмиранням інтенсивності розвитку туристично-рекреаційного комплексу в умовах, визначених наслідками пандемії COVID-19.

За період 2015-2020 роки загальний розмір валової доданої вартості сектору I Карпатського регіону збільшився на 4136 млн грн, з яких 638 млн грн припадає на Закарпатську область, 812 млн грн – на Івано-Франківську область, 2567 млн грн – на Львівську область і 119 млн грн – на Чернівецьку область. Таким чином, Львівська область виступає лідером не тільки за абсолютною величиною валової доданої вартості тимчасового розміщування й організації харчування, а і за величиною абсолютного приросту досліджуваного показника.

Моделювання тенденції зміни валової доданої вартості сектору I для областей Карпатського економічного району виконаємо з використанням табличного редактора Microsoft Excel (рис. 2.14).

Модель відображення зміни досліджуваного параметру представимо у вигляді функціональної залежності таким чином, щоб мінімізувати розриви між функціональним представленням та реальними показниками і забезпечити максимально можливу величину коефіцієнта детермінації (R^2).

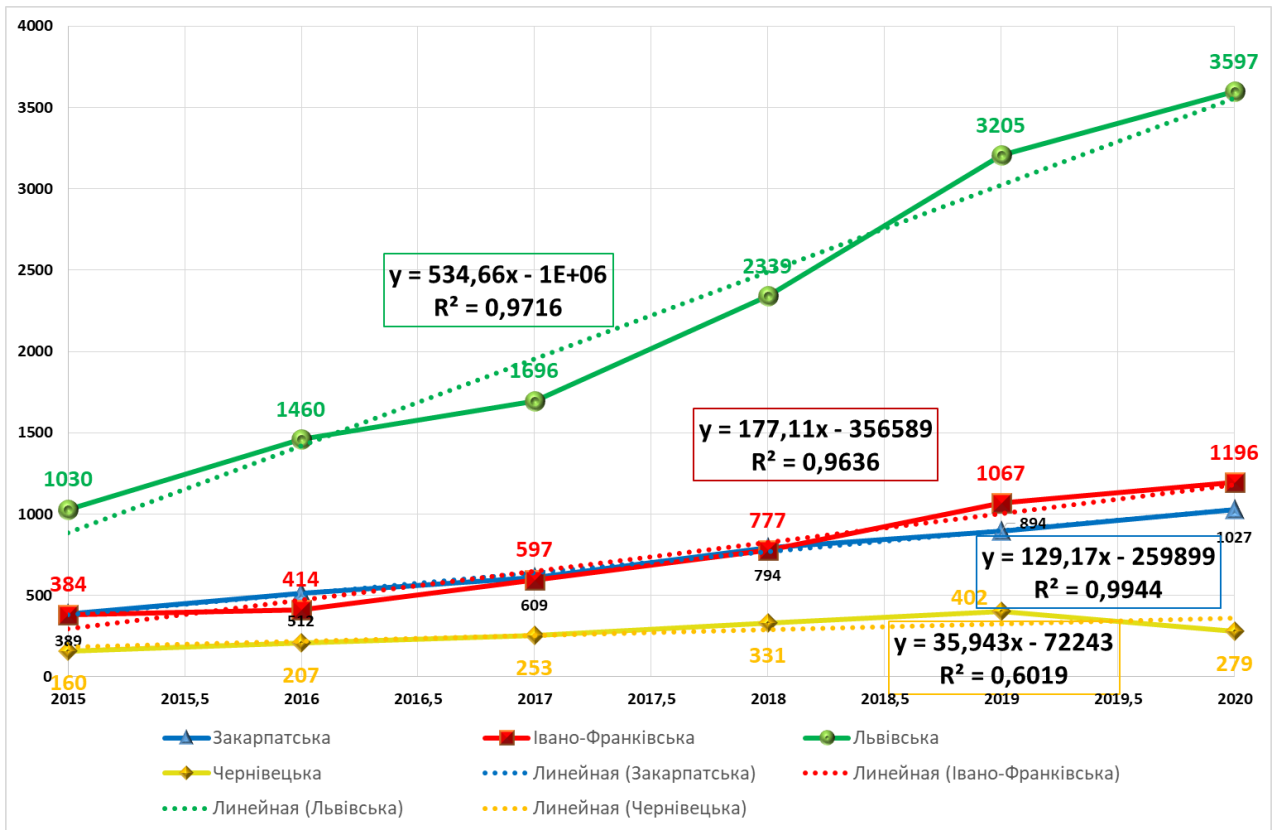

Рис. 2.14. Модель відображення зміни обсягів валової доданої вартості сектору «Тимчасове розміщування й організація харчування (I)» для областей Карпатського економічного району, млн грн

Джерело: сформовано автором

У процесі відображення закономірності зміни обсягів валової доданої вартості сектору I для всіх чотирьох областей Карпатського економічного району вдалося досягти достатнього рівня апроксимації (адже $R^2 > 0,5$), що забезпечує можливість використання отриманих функціональних залежностей для визначення прогнозних значень.

Закономірність зміни валової доданої вартості сектору I для Закарпатської області виражається за допомогою лінійної функції $y = 129,17x - 259899$ з відповідним коефіцієнтом детермінації ($R^2 = 0,9944$), що наближається до 1. Таке представлення моделі зміни дає можливість з високим рівнем достовірності визначити прогнозну оцінку досліджуваного параметру для Закарпатської області, яка становить 1154 млн грн на 2021 рік та 1412 млн грн на 2023 рік (табл. 2.22).

Таблиця 2.22

**Прогнозна оцінка значень валової доданої вартості створеної у
секторі «Тимчасове розміщування й організація харчування (I)» для
областей Карпатського економічного району, млн грн**

Область	2021	2022	2023
Закарпатська	1156	1691	2226
Івано-Франківська	1350	1527	1705
Львівська	1154	1283	1412
Чернівецька	398	434	470
Разом	4058	4935	5812

Джерело: сформовано автором на основі [51]

Закономірність зміни валової доданої вартості сектору I для Івано-Франківської області виражається за допомогою лінійної функції $y = 177,11x - 356589$ з відповідним коефіцієнтом детермінації ($R^2 = 0,9636$), що наближається до 1. Таке представлення моделі зміни дає можливість з високим рівнем достовірності визначити прогнозу оцінку досліджуваного параметру для Івано-Франківської області, яка становить 1350 млн грн на 2021 рік та 1705 млн грн на 2023 рік (табл. 2.22).

Закономірність зміни валової доданої вартості сектору I для Львівської області виражається за допомогою лінійної функції $y = 534,66x - 1E+06$ з відповідним коефіцієнтом детермінації ($R^2 = 0,9716$), що наближається до 1. Таке представлення моделі зміни дає можливість з високим рівнем достовірності визначити прогнозу оцінку досліджуваного параметру для Львівської області, яка становить 4092 млн грн на 2021 рік та 5162 млн грн на 2023 рік (табл. 2.22).

Для Чернівецької області закономірність зміни валової доданої вартості сектору I виражається теж за допомогою лінійної функції $y = 35,943x - 72243$, проте величина коефіцієнта детермінації є трохи меншою, як у попередніх випадках ($R^2 = 0,6019$), проте достатньо великою, щоб скористатися отриманим функціональним представленням для визначення прогнозної оцінки досліджуваного параметру для Чернівецької області з достатнім рівнем

Картографічне зображення розподілу регіонів України наочно демонструє, що із областей Карпатського економічного району тільки Львівська область потрапляє до групи лідерів за рівнем валової доданої вартості створеної у секторі тимчасового розміщування й організації харчування групування областей, що дає можливість охарактеризувати даний регіон, як найбільш туристично-рекреаційно привабливий за даним параметром.

Описані можливості моделювання та прогнозування можуть бути застосовані до різних параметрів регіонального розвитку туристично-рекреаційного комплексу, що може слугувати основою не тільки для оцінки сучасного стану досліджуваної сфери, а і для відображення причинно-наслідкових взаємозалежностей, що формують тенденції та закономірності варіації зміни бізнес-процесів, що дає підстави для створення науково обґрунтованих прогнозів, для класифікації або типологізації регіонів за різними ознаками, а також для діагностики та прийняття економічних рішень у сфері туризму та рекреації.

Висновки до розділу 2

1. На сьогоднішній день, розвиток туристично-рекреаційного комплексу України помітно відстає від власних потенційних можливостей. Наявні ресурсні можливості регіонів для забезпечення цілей туристично-рекреаційної діяльності використовуються недостатньо, перш за все через слабкість туристичної та супутньої інфраструктури. Рівень інноваційного розвитку та темпи впровадження нових сучасних форм та методів обслуговування не відповідають запитам споживачів туристично-рекреаційного продукту, а попит на послуги задовольняється не в повному обсязі.

2. Оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів регіонів України спрямовано на визначення індивідуальних та групових показників для розрахунку забезпеченості та соціо-еколого-економічної ефективності освоєння туристично-рекреаційних ресурсів країни.

За результатами оцінювання забезпеченості туристично-рекреаційними ресурсами регіонів України до п'ятірки лідерів можна віднести такі області: Львівську, Київську, Харківську, Івано-Франківську та Дніпропетровську. Найкращі позиції, щодо забезпеченості природно-рекреаційними ресурсами займає Львівська область. Саме ця область займає одні з перших позицій за всіма оцінюваними категоріями.

Найнижчий загальний бал забезпеченості туристично-рекреаційними ресурсами визначено для Чернівецької області (19 балів), яка, не зважаючи на достатньо високий бал забезпеченості природними ресурсами (9 балів), має низький рівень забезпеченості історико-культурними та соціально-економічними ресурсами.

3. Оцінювання стану матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу регіонів України пропонується здійснювати шляхом оцінювання таких показників: кількість колективних засобів розміщування, од.; кількість туроператорів та турагентів, од.; довжина автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям, км; експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування, км.

Чільне місце в частині забезпечення належної кількості колективних засобів розміщення посідає Одеська область (практично 10% від загальної кількості по Україні). Львівська область також є лідером у створенні привабливої інфраструктури для туристів і відпочивальників, хоча за кількістю колективних засобів розміщення переважно лідерську позицію посідає м. Київ (26,5%). Також серед вагомих учасників ринку туристичних послуг виступають підприємства Дніпропетровської, Львівської, Харківської та Київської областей.

Серед аутсайдерів з недостатньо розвинутою інфраструктурою готелів і аналогічних засобів розміщення та їх структурних підрозділів є Вінницька та Луганська області.

4. Вигідне економіко-географічне розташування, розвинута транспортна мережа, сприятливі природно-кліматичні умови, наявність пам'яток природи, історії та культури створюють сприятливі умови для формування в Карпатському економічному районі високорентабельного туристично-рекреаційного комплексу.

Розвиток туристично-рекреаційного комплексу Карпатського економічного району здійснюється за наступними напрямками: розвиток і підтримка створення туристично-рекреаційного продукту соціального характеру – продукту для соціально вразливих верств населення для відновлення працездатності, фізичних і моральних сил; розробка нових форм інформаційного забезпечення в сфері туризму та рекреації; розвиток та підтримка внутрішнього туризму; зростання туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Основні положення другого розділу були опубліковані в особистих наукових працях [68-74].

Список використаних джерел до розділу 2

1. Driving the Tourism Recovery in Ukraine. Tourism Economics. URL: https://s3.amazonaws.com/tourism-economics/craft/Google_Ukraine_Final.pdf.
2. Пригара О., Брик С., Голубець І. Розвиток туристично-рекреаційного комплексу в умовах сталого зростання економіки. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-86>.
3. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах). Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 5 серпня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
5. Статистичний щорічник України за 2020 рік. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf.
6. Туристична діяльність в Україні у 2020 році. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/tyr/tyr_dil/tur_d_20ue.xlsx.
7. Розподіл витрат відвідувачів-нерезидентів, пов'язаних з подорожами до України, у 2021 році. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/tyr/rvv_npp_21_ue.xlsx.
8. Обсяг реалізованих послуг за регіонами за видами економічної діяльності. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/posl/arh_dp21.html.
9. Кількість колективних засобів розміщування за регіонами у 2020 році. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/kol_zas_ukr/kol_zas_roz_u_2020.xls.
10. Загальна характеристика лісів України. Державне агентство лісових ресурсів України. URL: <https://forest.gov.ua/napryamki-diyalnosti/lisi-ukrayini/zagalna-harakteristika-lisiv-ukrayini>.

11. Лісовий Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#n319>.

12. Про затвердження показників регіональних нормативів оптимальної лісистості території і мінімально необхідної захисної лісистості агроландшафтів України: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 494 від 22.07.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1043-21#n16>.

13. Ахромкін Є. М. Ресурси України: регіональний аспект. *Ефективна економіка*. 2010. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=500>.

14. Статистичний щорічник України за 2020 рік. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf.

15. Снігова О. Ю. Розвиток рекреаційного потенціалу України: оцінка умов та перспектив. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/10333/st_47_28.pdf?sequence=1.

16. Іванченко Н. М. Проблеми та перспективи розвитку рекреаційного туризму. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4112>.

17. Заклади культури за регіонами у 2020 році. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf.

18. Пам'ятки архітектури національного значення. Вінницька область. URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-vin>.

19. Пам'ятки архітектури національного значення. Волинська область. URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-vol>.

20. Пам'ятки архітектури національного значення. Дніпропетровська область. URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-dni>.

21. Пам'ятки архітектури національного значення. Донецька область. URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-don>.

22. Пам'ятки архітектури національного значення. Житомирська область. URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-zhy>.

23. Пам'ятки архітектури національного значення. Закарпатська область. URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-zak>.

24. Пам'ятки архітектури національного значення. Запорізька область. URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-zap>.

25. Пам'ятки архітектури національного значення. Івано-Франківська область. URL: <https://ukrainaincognita.com/ivano-frankivska-oblast/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-ivano-frankivska-oblast>.

26. Пам'ятки архітектури національного значення. Київська область. URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-kyi>.

27. Пам'ятки архітектури національного значення. Кіровоградська область. URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-kir>.

28. Пам'ятки архітектури національного значення. Луганська область. URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-lug>.

29. Пам'ятки архітектури національного значення. Львівська область. Частина I. URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-lvi>.

30. Пам'ятки архітектури національного значення. Миколаївська область.
URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-myk>.
31. Пам'ятки архітектури національного значення. Одеська область. URL:
<https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-ode>.
32. Пам'ятки архітектури національного значення. Полтавська область.
URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-pol>.
33. Пам'ятки архітектури національного значення. Рівненська область.
URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-riv>.
34. Пам'ятки архітектури національного значення. Сумська область. URL:
<https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-sum>.
35. Пам'ятки архітектури національного значення. Тернопільська область.
URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-ter>.
36. Пам'ятки архітектури національного значення. Харківська область.
URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogoznachennya-khar>.
37. Пам'ятки архітектури національного значення. Херсонська область.
URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-khe>.
38. Пам'ятки архітектури національного значення. Хмельницька область.
URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-khm>.
39. Пам'ятки архітектури національного значення. Черкаська область.
URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-che>.

40. Пам'ятки архітектури національного значення. Чернівецька область. URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-ch-0>.

41. Пам'ятки архітектури національного значення. Чернігівська область. URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-ch-1>.

42. Пам'ятки архітектури національного значення. АР Крим. URL: <https://ukrainaincognita.com/derzhavnyi-reestr-nerukhomykh-pam039yatok-ukrainy-2/pamyatky-arkhitektury-natsionalnogo-znachennya-ar>.

43. Заклади культури, фізичної культури і спорту України: статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publkult_u.htm#:~:text=%D0%A1%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA/,%D1%96%20%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%83%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%C2%BB.

44. Транспорт України: статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/10/zb_Transpot.pdf.

45. Коркуна О. І. Методичні засади оцінювання потенціалу розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці регіонів. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2020. Вип. 1(13). С. 152–158. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1195956.pdf>.

46. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>.

47. Максютова О. В. Нові підходи до інформаційного забезпечення розвитку туристичної галузі регіону. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики*: збірник тез доповідей Міжнародної науково-

практичної Інтернет-конференції, м. Мукачєво, 18-19 квітня 2019 р. Мукачєво: МДУ, 2019. С. 204–205.

48. Регіони України: статистичний збірник. 2020. Частина I. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/12/Reg_20_doc.zip.

49. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія: у 8 т. *Екологічна безпека та природно-ресурсний потенціал* / за наук. ред. В.С. Кравців. Львів: НАН України. Інститут регіональних досліджень, 2013. Т. 1. 336 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20130001.pdf>.

50. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія: у 8 т. Т. 2. Соціально-демографічний потенціал / наук. ред. В. С. Кравців. Львів: НАН України. Інститут регіональних досліджень, 2013. 454 с.

51. Валовий регіональний продукт. 2020. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/05/zb_vvp_2020.pdf.

52. Концепція розвитку гірських територій українських Карпат: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2019 р. № 232-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232-2019-%D1%80#Text>.

53. Економічне прогнозування. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

54. Грабовецький Б. Є. Основи економічного прогнозування: навчальний посібник. Вінниця: ВФ ТАНГ, 2000. 209 с.

55. Кубатко О. В., Іскаков А. А. Концепція ресурсозбереження у контексті забезпечення еколого-економічної безпеки національної економіки. *Механізм регулювання економіки*. 2017. № 4. С. 29–36.

56. Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму (2000-2020). Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tur.htm.

57. Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/zakrp/zakrp.html>

58.Головне управління статистики у Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua/INDEX.HTM> 4

59.Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/>

60.Головне управління статистики у Львівській області. URL: www.lv.ukrstat.gov.ua

61.Гоблик В. В., Черничко Т. В., Хаустова К. М. Ресурсне забезпечення розвитку сфери гостинності. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. Мукачево: Вид-во МДУ, 2019. Вип. 1(11). С. 21–27.

62.Chernychko T., Milashovska O., Feyer O. et al. Economic Attractiveness of Tourism And Hospitality Sphere in Modern Crisis Conditions. *Sustainable Economic Development and Advancing Education Excellence in the Era of Global Pandemic*. Granada, Spain, 2020. P. 11450–11455.

63.Папп В. В., Бошота Н. В. Туристична інфраструктура та її роль у розвитку туризму в регіоні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2017. Вип. 2(50). С. 117–122.

64. Маслиган О. О., Машіка Г. В. Регіоналістична модель управління розвитком кластерів туризму і рекреації. *Агросвіт: журнал*. Київ, 2020. № 10. С. 43–51.

65.Транченко Л. В., Кожухівська Р. Б., Лопатюк Р. І., Білецька Н. В. Застосування нових інноваційних моделей у сфері обслуговування. *Підприємництво і торгівля*. 2018. Вип. 22. С. 80–85.

66.Melnyk I., Svydruk I., Topornytska M. Development of creative tourism as a management tool for recreational development of economically depressive regions of Ukrainian Carpathians. *Independent journal of management & production*. 2020. Vol. 11, №. 8. P. 640–660.

67.Melnyk I., Turyanskyu Yu., Mishchuk I., Mitsenko N., Godunko R. Modeling the possibilities of economic adaptation of trade enterprises and hospitality

industry in the context of epidemiological zoning. *Problems and Perspectives in Management*. 2020. № 18(4). P. 191–202.

68. Максютотова О. В. В'їзний туризм як складова розвитку туристично-рекреаційного комплексу. *Модернізація економіки в умовах зростання суспільної свідомості: туризм, людиномірність, партнерство, кооперація*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Полтава, 14 грудня 2017 р. Полтава: ПУЕТ, 2017. С. 454–456.

69. Максютотова О. В. Особливості регіонального розвитку туристично-рекреаційного бізнесу. *Актуальні проблеми економіки, обліку, фінансів та права в XXI столітті*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 26 жовтня 2021 р. Полтава: ЦФЕНД, 2021. Ч. 1. С. 22–23.

70. Проскура В. Ф., Максютотова О. В. Моделювання ресурсних потоків регіону. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2018. № 2. С. 110–114.

71. Стегней М. І., Максютотова О. В. Моделювання та прогнозування параметрів регіонального розвитку туристично-рекреаційного бізнесу. *Sciences of Europe*. 2021. Vol. 2, № 80. P. 12–17. DOI: 10.24412/3162-2364-2021-80-2-12-17.

72. Проскура В. Ф., Максютотова О. В. Концептуальні засади формування сучасної регіональної ресурсозберігаючої політики. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2019. № 2(12). С. 113–118. DOI:10.31339/2313-8114-2019-2(12)-113-118.

73. Maksyutova O. V. Peculiar features of regional tourist and recreational complex functioning. *Way to science: proceedings of XXIX International scientific conference*. Morrisville, Oct 6, 2018. Morrisville, Lulu Press, 2018. P. 44–46.

74. Максютотова О. В. Стратегічні орієнтири розвитку туристичної інфраструктури міста *Туристичний бізнес: сучасні тренди та стратегії розвитку*: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ, 16 березня 2018 р. Київ: КНЕУ, 2018. С. 122–125.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ТА НАПРЯМИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

3.1. Алгоритм державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону

Питанню підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіонів з боку органів державної влади та громадськості на сучасному етапі приділяється пильна увага. З розвитком туристично-рекреаційного комплексу в Україні загалом та в окремих її регіонах пов'язують перспективи економічного зростання, вирішення соціальних проблем, підвищення якості життя населення, розвитку регіонів і покращення іміджу країни.

Окрім того, необхідно відмітити, що туристично-рекреаційний комплекс країни представлено переважно малим і середнім бізнесом. Держава, підтримуючи його розвиток прямо та опосередковано підтримує інвесторів, формує сприятливе інвестиційне і бізнес-середовище. При якісній і цілісній реалізації державою своїх функцій створюються передумови для розвитку комплексу, будівництва та успішного функціонування готелів і ресторанів, об'єктів індустрії розваг, створення і просування туристичних продуктів, зростання числа зайнятих у галузі.

Державну підтримку розвитку туристично-рекреаційного комплексу можна представити за допомогою наступних основних елементів:

- 1) створення передумов, які сприятливо впливають на розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону;
- 2) підтримка, захист та надання консультативно-інформаційної допомоги внутрішнім туристам, а також туристично-рекреаційному комплексу загалом;
- 3) визначення та підтримка проєктів інноваційного розвитку туристично-рекреаційного комплексу, які є пріоритетними як для країни загалом, так і для окремого її регіону;

- 4) нормативно-правове регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу;
- 5) створення та підтримання іміджу держави як території, сприятливої для розвитку суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу;
- 6) сприяння у вирішенні питання кадрового забезпечення розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Аналізуючи елементи, запропоновані вище, можна побудувати алгоритм державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Алгоритм державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону

Джерело: сформовано автором

Важливим для забезпечення максимальної результативності та ефективності є чітке та аргументоване визначення проблемних ділянок, що

стримують розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону [1]. Безперечно, спектр проблем і складних ділянок може бути дуже об'ємним, а відтак питання визначення найбільш вагомих з них на даний момент часу є важливим елементом побудови майбутньої стратегії і тактики державної підтримки.

Що стосується туристично-рекреаційного комплексу областей Карпатського економічного району, то найбільш вагомими серед цілого спектру проблемних ділянок є: високі ціни на створений туристично-рекреаційний продукт; недостатні кількісні та якісні характеристики готелів та інших колективних засобів розміщення; відсутність розвиненої транспортної інфраструктури; недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів; відсутність єдиного інформаційного потоку; недостатня інформація про туристичні дестинації; нерівномірний розвиток внутрішнього туризму; відсутність продуманої політики та стратегії розвитку туристично-рекреаційного комплексу.

Важливим елементом алгоритму державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону є визначення потреб з боку суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу в додаткових ресурсах, які необхідні для вирішення проблеми. Ці потреби можуть бути пов'язані з додатковими фінансовими ресурсами, оскільки саме брак коштів, у достатньому для забезпечення розвитку обсязі, досить часто і є основною причиною проблем, яка виникає на рівні туристично-рекреаційного комплексу регіону. В цьому випадку постає питання щодо пошуку найбільш оптимальних інвестиційних ресурсів та механізму їх залучення до розвитку комплексу.

Серед пріоритетних напрямів регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону можна виділити:

– розширення матеріально-технічної бази комплексу шляхом побудови нових засобів розміщення, що сприятиме вирішенню проблем з недостатньою кількістю готелів та інших колективних засобів розміщення в регіоні;

- стимулювання конкуренції на ринку туристично-рекреаційних послуг, що позитивним чином вплине на цінову політику комплексу;
- покращення стану наявної та інвестування у розвиток транспортної інфраструктури;
- активізація програм зростання рівня якісних характеристик рівня обслуговування споживачів туристично-рекреаційних послуг та рівня кваліфікації обслуговуючого персоналу;
- розвиток співпраці між суб'єктами підприємницької діяльності та закладами освіти з питань узгодження кількісних та якісних характеристик на ринку праці;
- упровадження сучасних інформаційних продуктів на ринку туристично-рекреаційних продуктів та сприяння формуванню та використанню інформаційних потоків;
- сприяння просуванню туристично-рекреаційного продукту на ринок за допомогою створення та реалізації регіональних програм розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону;
- сприяння поглибленню спеціалізації регіонів для розвитку окремих сегментів ринку туристично-рекреаційних послуг з метою максимального використання потенціалу кожного регіону, його унікальних туристично-рекреаційних продуктів тощо.

Четвертим елементом алгоритму є вибір ефективних форм, методів та засобів регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону. До форм державного регуляторного впливу на розвиток туристично-рекреаційного комплексу слід віднести: формування правового поля для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів комплексу; стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності; координацію розвитку та економічної активності різних сегментів ринку туристично-рекреаційних послуг, у тому числі й супутніх галузей; підтримку транспортної та логістичної інфраструктури; регламентацію умов і напрямів розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

До основних методів регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону відносяться:

1) координація діяльності органів управління, що здійснюють державне регулювання туристично-рекреаційного комплексу;

2) розробка програм з розвитку туристично-рекреаційного комплексу, а також основних концепцій удосконалення туристичної діяльності та розвитку стратегій державної політики в туристично-рекреаційному комплексі;

3) розробка стандартів туристичного, готельного, екскурсійного обслуговування; регулювання ціни на туристичні послуги; тарифи і нормативи; податки;

4) способи підтримки рівня діяльності підприємств туристично-рекреаційної індустрії та їх стимулювання.

Розробка нормативного та правового забезпечення державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону є актуальною складовою алгоритму державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, оскільки наявні правові та нормативні інструменти впливу на розвиток туристично-рекреаційного комплексу потребують суттєвого оновлення. Правове регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу виступає як один із основних інструментів державної підтримки розвитку комплексу.

Соціально-економічні відносини, які формуються в туристично-рекреаційному комплексі регіону, є складними, оскільки в них беруть участь кілька сторін (споживачі туристично-рекреаційного продукту; виробники туристично-рекреаційного продукту; суб'єкти суміжних галузей, діяльність яких прямо або опосередковано пов'язана з туристично-рекреаційним комплексом тощо). За умови відсутності злагоджених та скоординованих зв'язків між ними погіршуються якісні та кількісні характеристики та результативність діяльності туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Важливим елементом державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону є контроль результативності проведених

заходів та їх корегування. Ситуація на ринку туристично-рекреаційних послуг є надзвичайно мінливою й такою, що підпадає під вплив зовнішніх чинників. Яскравим прикладом цього може слугувати ситуація, що виникла через пандемію COVID-19. Як наслідок – майже всі застосовані заходи державної підтримки були зведені до нуля, а звичайні інструменти, які застосовувалися державою, засвідчили свою безрезультатність.

У залежності від комплексу заходів, які застосовуються на рівні органів державного управління та механізму впливу держави на розвиток галузі можна виділити декілька моделей державної підтримки: ліберальна, централізована та координаційна.

Ліберальна модель припускає відсутність централізованої гілки управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу, а всі основні питання вирішуються на рівні самих регіонів та на принципах ринкової «саморегуляції».

За цією моделлю корегування напрямів та застосування відповідних інструментів відбувається або на регіональному рівні, або на рівні суб'єктів господарювання на основі принципів ринкової економіки. Такий підхід ефективний у розвинених країнах, де в туристично-рекреаційному комплексі переважають висококонкурентні підприємства різної величини та спеціалізації. Важливе значення при цьому мають високий рівень розвитку загальної та туристично-рекреаційної інфраструктури, добре налагоджена система надання банківських, страхових послуг і медичного обслуговування. Окрім того, країна повинна бути приваблива для іноземних туристів в усіх відношеннях і не потребувати особливої реклами її туристично-рекреаційного продукту. В цьому випадку можна обійтися без спеціальних органів державної підтримки та регулювання.

Подібну модель управління індустрією туризму прийнято в США після того, як в 1997 р. була ліквідована державна структура – Управління подорожей та туризму, що відповідала за розвиток туризму в країні та почала

функціонувати нова федеральна структура – Національна організація туризму [2, с. 50].

Централізована модель передбачає наявність сильного й авторитетного центрального органу – профільного міністерства, що контролює діяльність усіх підприємств туристично-рекреаційного комплексу країни. Для її реалізації потрібні відповідні умови, а саме: значні фінансові вкладення в розвиток туризму та рекреації, інвестування в розвиток комплексу тощо. Подібна модель організації управління туристичною індустрією діє в Єгипті, Мексиці, Тунісі, Туреччині та в інших країнах, для яких туризм та рекреація є основними джерелами валютних надходжень до бюджету [3].

У країнах Європи ця модель не знайшла значного розповсюдження. Лише Хорватія та Чорногорія мають самостійні міністерства туризму. Наслідком того, що в даних країнах туризм введений у ранг національної політики, профільні органи управління мають дуже великі повноваження в напрямку інвестицій, наукових досліджень, підготовки кадрів, рекламно-інформаційній діяльності.

Координаційна модель переважає в розвинених європейських державах. У країнах, де використовується така модель, питання розвитку туристичної діяльності вирішуються в «надрах» певного багатогалузевого міністерства на рівні відповідного галузевого підрозділу. При цьому підрозділ даного міністерства, що відповідає за розвиток туризму в країні, здійснює свою діяльність за двома напрямками: вирішує або регламентує загальні питання державного регулювання (розробка нормативно-правової бази, координація діяльності регіональної представницької й виконавчої влади, міжнародне співробітництво на міждержавному рівні, збирання й обробка статистичної інформації тощо) та спрямовує й координує маркетингову діяльність (участь у виставках і міжнародних об'єднаннях у туристичній галузі, управління туристичними представництвами своєї країни за кордоном тощо) [4].

Така модель організації управління індустрією туризму отримала умовну назву «європейської» та використовується у таких країнах Європи, як

Німеччина, Австрія, Угорщина, Польща, Чеська Республіка, Фінляндія. Багато в чому це пояснюється їх перебуванням в ЄС, що диктує приведення законодавства цих країн у відповідність зі стандартами Європи, в тому числі і в сфері туризму. Доцільно розглянути європейську модель докладніше, оскільки вона є найбільш прийнятною для України.

Особливої актуальності дослідженню даної моделі надає не лише ситуація глобальних трансформацій у сучасному світі, але й вибір Україною європейського вектору розвитку, необхідність побудови в ній демократичного, відкритого громадянського суспільства.

Напрямки державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу областей Карпатського економічного району окреслено у Стратегіях розвитку регіонів [5, 6, 8, 9].

Так, Регіональною стратегією розвитку Закарпатської області саме туристично-рекреаційний напрям визнано стратегічним напрямом розвитку регіону (видом економічної діяльності, який спроможний здійснювати вагомий внесок у досягнення економічного зростання та модифікацію в бік покращення структури та зменшення вразливості регіональної економіки) [5].

У Стратегії задекларовано дотримання принципів координаційної моделі розвитку. Базовий сценарій розвитку економіки області передбачає децентралізаційний вектор загальнодержавної регіональної політики, який підкріплюватиметься помірними темпами створення та розвитку об'єднаних територіальних громад Закарпаття.

У сфері туризму проглядається спрямованість на розвиток і вдосконалення нормативно-правових основ розвитку туристично-рекреаційного комплексу, перш за все спрямованих на реалізацію основних законів у туристичній діяльності, розглядається можливість відновлення економічної активності на рекреаційних територіях шляхом залучення інвестицій та визначення зі статусом курортних територій. Нормативно-правові документи, в яких визначаються напрями державної підтримки повинні бути спрямовані на

гармонізацію завдань інвестиційного стимулювання та еко-сталого та туристично-рекреаційного розвитку територій регіону.

У Стратегії зазначається: «Забезпечення зростаючої ролі туризму на соціально-економічні умови функціонування Закарпатської області вимагає вирішення низки конкретних завдань, серед яких першочерговими є: оцінка ресурсної забезпеченості та туристичних можливостей регіону, виявлення унікальних об'єктів туристичного інтересу, визначення напрямів розвитку ресурсної бази для досягнення бажаного соціально-економічного результату, тобто завдань, які пов'язані з управлінням туристичними ресурсами» [5].

Серед пріоритетних напрямів державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області визначено:

– спрямованість на розширення спектру туристичних послуг та курортних територій;

– сприяння розвитку туристичної та сервісної інфраструктури;

– формування регіональної мережі туристичних дестинацій [5].

Важливим завданням за умови базового сценарію є запуск роботи по залученню інвестицій у будівництво гірських рекреаційних комплексів та рекреаційно-туристичних закладів, передбачених Схемою планування території Закарпатської області, особливо в гірських районах (Рахівському, Тячівському та Міжгірському).

У прогнозованому періоді залучення туристичних потоків у Закарпатську область активно функціонуватиме й надалі за рахунок санаторно-курортного оздоровлення, фестивалів, організованих автобусних екскурсій активно функціонуватиме й надалі. Тому важливою є диверсифікація послуг за рахунок екологічного туризму, підвищення якості сільського зеленого туризму, зв'язку туризму зі специфічною сільськогосподарською (автентичною) продукцією регіону [5].

У програмах державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області основним напрямком розвитку є розробка, впровадження та промоція нових туристичних продуктів високої якості та з

інноваційною складовою. Реалізація цього завдання пов'язана із налагодженням взаємодії між представниками місцевої влади, комплексу, закладів освіти та культури, громадських організацій, центрів автентичної культури щодо формування та реалізації туристичного продукту.

Однією зі стратегічних цілей розвитку Львівської області, сформульованою в Стратегії розвитку на період 2021-2027 років [6] визначено забезпечення туристичної привабливості регіону. З метою забезпечення повноцінної реалізації туристично-рекреаційного потенціалу регіону, визначено наступні заходи:

- деконцентрація туристичних потоків та зростання ефективності використання туристично-рекреаційних можливостей у районах області та сільській місцевості;

- подальший розвиток туристичної та рекреаційної інфраструктури;

- впорядкування та реконструкція пам'яток історико-архітектурної спадщини;

- облаштування існуючих та створення нових туристичних маршрутів, упровадження шляхів активного туризму;

- модернізація дорожньої та транспортної інфраструктури;

- якісне кадрове забезпечення галузі туризму, курортів і рекреації;

- забезпечення екологічної безпеки територій для розвитку рекреаційного бізнесу;

- зростання рівня доступності регіону для інклюзивного туриста;

- створення умов для гарантування безпеки туристів [6].

Визначені стратегічні та операційні цілі розвитку туристично-рекреаційного комплексу, а також індикатори, за допомогою яких планується відстеження результативності задекларованих цілей відображено на рис. 3.2.

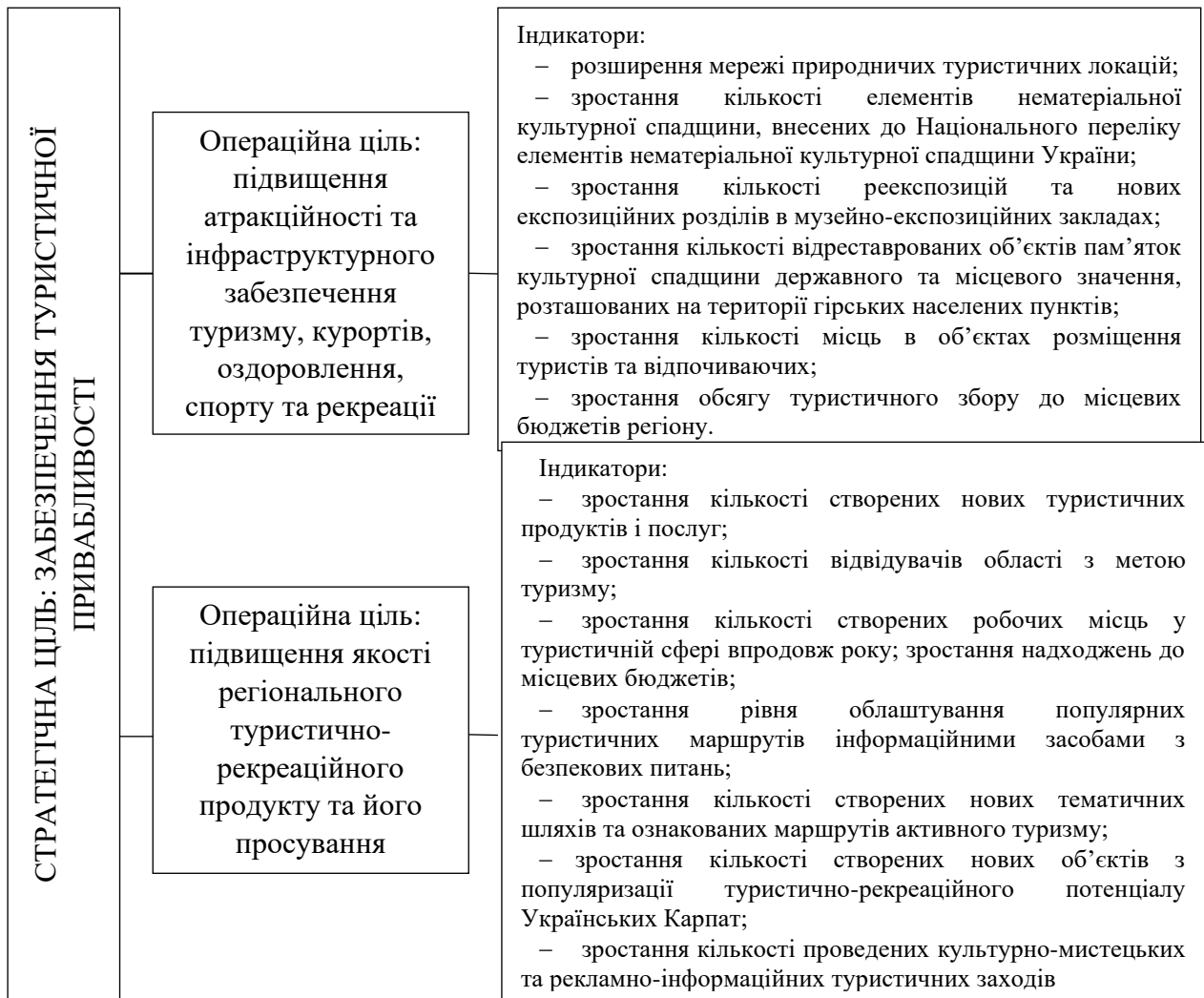

Рис. 3.2 Стратегічні та операційні цілі розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області

Джерело: сформовано автором на основі [6]

В Івано-Франківській області розроблено проєкт регіональної цільової програми розвитку туризму на 2022-2026 роки [7]. Зазначається, що реалізація Програми позитивно вплине на процес «...диверсифікації регіонального туристичного продукту, підвищенню якості послуг, залученню інвестицій у туристичну галузь регіону» [7].

Серед пріоритетних напрямів державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону визначено [7]:

- сприяння покращенню туристичної привабливості регіону;
- підтримка конкурентоспроможних туристично-рекреаційних продуктів;

- сприяння розвитку туристичної інфраструктури;
- розвиток туристично-рекреаційного комплексу на засадах сталості шляхом зменшення негативного антропогенного впливу на довкілля;
- розвиток державно-приватного партнерства;
- проведення маркетингових, соціологічних та інших досліджень;
- збереження та управління природною та культурною спадщиною;
- реалізація міжрегіональних і транскордонних проєктів у сфері туризму та курортів.

Означені стратегічні та операційні цілі розвитку туристично-рекреаційного комплексу, а також індикатори, за допомогою яких планується відстеження результативності задекларованих цілей відображено на рис. 3.3.

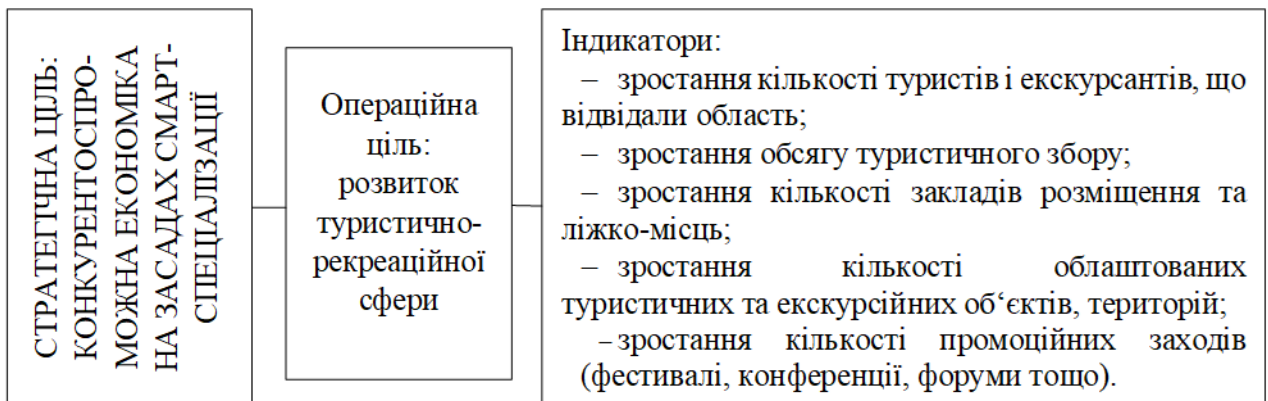

Рис. 3.3. Стратегічні та операційні цілі розвитку туристично-рекреаційного комплексу Івано-Франківської області

Джерело: сформовано автором на основі [8]

Стратегія розвитку Чернівецької області на період до 2027 року визначає розвиток туристично-рекреаційного комплексу визначено як стратегічну ціль (SMART-спеціалізація) на основі потенціалу економічного зростання з можливостями залучення інвестиційних ресурсів та збільшенням зайнятості населення [9].

Визначені стратегічні та операційні цілі розвитку туристично-рекреаційного комплексу, а також індикатори, за допомогою яких планується відстеження результативності задекларованих цілей відображено на рис. 3.4.

Рис. 3.4. Стратегічні та операційні цілі розвитку туристично-рекреаційного комплексу Чернівецької області

Джерело: сформовано автором на основі [9]

У Комплексній програмі розвитку туризму в Чернівецькій області на 2021-2023 рр. вказано на проблемні ділянки, які стримують розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону, серед яких:

- недостатня впізнаваність Чернівецької області (Північної Буковини) в Україні та світі;
- незадовільний рівень інформаційно-рекламного забезпечення туристичної діяльності області;
- відсутність єдиної системи туристичного маркування рекреаційних територій області;
- недосконала система статистичної звітності в сфері туризму області;
- відсутність належної інфраструктури рекреаційних зон;
- незначна кількість облаштованих місць короткочасного відпочинку туристів;

- низька якість сервісу на об'єктах туристичної інфраструктури;
- недостатній рівень кваліфікації спеціалістів, що працюють в туристичній сфері, особливо в сільській місцевості;
- неефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу в сільській місцевості як одного з чинників розвитку сільських територій та зменшення безробіття.
- неналежні безпечні умови перебування туристів на туристичних об'єктах [10].

Завдання розвитку туристично-рекреаційного комплексу Чернівецької області полягають у створенні конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби мешканців області та її гостей, забезпеченні сучасної інфраструктури туризму та забезпечення умов для повноцінного функціонування суб'єктів туристичної діяльності шляхом збереження екологічної рівноваги та історико-культурної спадщини; проведенні комплексу заходів щодо популяризації та підвищення іміджу туристично-рекреаційного потенціалу області, удосконаленні системи управління туристичною галуззю, розбудові туристичної інфраструктури, підвищенні ефективності використання рекреаційно-природних ресурсів та об'єктів історико-культурної спадщини, здійсненні системної рекламно-інформаційної кампаній [10].

Щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу існує досвід оцінки опрацьованості програмних документів, що регулюють питання розвитку окремих регіонів. Аналіз регіональних програм розвитку туризму областей Карпатського економічного району засвідчує, що в індикаторах оцінки ефективності, закладених у програмах, немає єдиного підходу.

Необхідно зазначити, що в програмах розвитку туристично-рекреаційного комплексу областей Карпатського економічного району вказуються такі групи індикаторів:

- зростання кількості туристів, які відвідують регіон;

–зростання кількості створених нових туристично-рекреаційних продуктів і послуг;

–зростання кількості інформаційних та рекламних матеріалів, що містять відомості про туристично-рекреаційний потенціал регіону;

–кількість реалізованих інформаційних, а також рекламних турів, які були проведені з метою опису регіонального туристично-рекреаційного продукту для зарубіжних та вітчизняних засобів масової інформації;

–зростання обсягу туристичного збору.

У рейтингу значення індикаторів перше місце належать показнику – *збільшення потоку відвідувачів*. У той же час намічені показники у всіх 4 областях Карпатського регіону сильно розходяться. Так, Львівська область заявляє про збільшення потоку відвідувачів до кінця реалізації програми на 25% щороку, Івано-Франківська – на 20%. Закарпатська область за оптимістичного прогнозу планує збільшити туристичний потік на 22%, при песимістичному прогнозі – на 16%.

Івано-Франківська область розмежовує туристичний потік, збільшуючи на 20% іноземних громадян, на 25% – українських. На тлі інших областей Львівська область очікує феноменальних результатів: збільшення кількості іноземних громадян має збільшитись на 56 %, українських – на 30%.

Очікування Закарпатської області – збільшення туристичного потоку іноземних громадян на 32%. У той же час Чернівецька область менш оптимістична в очікуваннях від туристичного потоку громадян України на територію області: збільшення тільки на 9%.

Друге місце у програмах розвитку відводиться показнику – *обсяг платних туристичних послуг*. Зауважимо, що цифри у всіх областях регіону тут достатньо реалістичні. Так, щорічне збільшення обсягу платних туристичних послуг очікується у Львівській – на 15%); Івано-Франківській області – на 6,5%; у Закарпатській області – на 12%; у Чернівецькій області – на 10%.

Третій показник – *кількість фахівців, зайнятих у туристично-рекреаційному комплексі*. Очікування від підготовки кадрів у програмах

розвитку областей Карпатського економічного району сильно розходяться. Мінімальні вимоги щодо збільшення професійних кадрів у туристично-рекреаційному комплексі заявлені у програмі Чернівецької області – на 9%. Львівська область планує збільшити кількість підготовлених спеціалістів на 30%, Закарпатська область – на 27%, Івано-Франківська – на 44%. Разом з тим, у програмах не вказуються джерела фінансування у програмах складно знайти, які кошти закладено на підвищення кваліфікації та підготовку кадрів

Четвертий критерій – *підвищення якості обслуговування*. Більшою мірою він носить декларативний характер, лише у двох програмах нам вдалося знайти деякі вказівки на показники оцінки якості. Так, Львівська область планує збільшити кількість учасників крайових конкурсів щодо підвищення якості обслуговування, не вказуючи, наскільки. Івано-Франківська область заявляє про підвищення рівня задоволеності населення якістю надання державних та муніципальних послуг у сфері культури, тільки не уточнює деталей.

П'ятий показник – *збільшення обсягу інвестицій*. Так, наприклад, у Івано-Франківській він має зрости на 66%, а у Львівській області інвестиції у туристичну індустрію мають збільшитися на 39%. У всіх інших програмах цифри не уточнюються.

Шостий індикатор – це *іміджевий ефект*, який також носить переважно декларативний характер. Слід виділити Львівську та Закарпатську область, у програмах яких наведено уточнення. Так, у Закарпатській програмі заявлено про збільшення кількості міжнародних та національних виставок, інших презентаційних та іміджевих заходів, на яких представлена презентаційна продукція про Закарпатську область, з 3 до 7 одиниць; збільшення кількості розміщених публікацій про туристичні ресурси та проекти Закарпатської області у національних та міжнародних засобах масової інформації – з 54 до 300 одиниць; а кількість проведених рекламних турів та прес-турів по Закарпатській області залишається незмінною – 3 одиниці.

Львівська область планує збільшити до 3 одиниць – кількість виставок та ярмарків національного та міжнародного рівня в туристично-рекреаційному

комплексі; до 347 одиниць – кількість публікацій про туризм у Львівській області, розміщених у засобах масової інформації; до 11 одиниць – кількість інформаційних та рекламних заходів з метою представлення туристично-рекреаційного продукту для засобів масової інформації, а також для компаній туристичних операторів; на 73% до 2600 екземплярів збільшити кількість виданих рекламно-інформаційних матеріалів про туристичний потенціал області.

Сьомий індикатор – *розробка та апробація туристичних маршрутів*. Зауважимо, що декілька областей Карпатського регіону уникають конкретики такого важливого показника. Водночас, слід вказати на програму Закарпатської області, в якій заявлено про збільшення розроблених нових проєктів туристичного профілю до 4 одиниць; нових туристичних маршрутів по області, реалізованих туроператорськими компаніями з 7 одиниць у 2018 році до 10 одиниць у 2021 році; розробку та апробацію не менше 15 регіональних туристичних маршрутів.

Отже, у кожній із чотирьох проаналізованих регіональних програм пропонуються різні методики розрахунку, так само як і різні індикатори ефективності. Планові цифри, очікувані у результаті реалізації програм, зазначені не скрізь. Ряд програм носять декларативний характер і не відрізняються продуманістю деталей.

3.2. Перспективи інноваційного розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону в контексті ресурсозберігаючої політики

У кожній галузі економіки існують свої особливості, від яких залежить успішність її розвитку. Пріоритетним вектором, який впливає на розвиток регіональної економіки областей Карпатського економічного району вважається розвиток туристично-рекреаційного комплексу, який визначається як основне джерело доходів для населення окремих територій та складає основну частину бюджетів територіальних громад.

Інноваційна діяльність туристично-рекреаційного комплексу спрямована на створення нового або зміну існуючого продукту, на вдосконалення транспортно-логістичних, готельних, рекреаційних, екскурсійних, культурно-пізнавальних та інших послуг, а також технологій їх надання (інтерактивних, з використанням інформаційних та інших новітніх технологій). Інновації, в їх кінцевому використанні, можуть охоплювати як комплексне надання туристично-рекреаційної послуги, так і концентруватися на одній зі складових туристично-рекреаційного продукту.

На сьогодні можна виділити наступні напрями впровадження інновацій у туристично-рекреаційний комплекс:

1. Упровадження організаційних інновацій – нововведень, пов'язаних з розвитком туристично-рекреаційного комплексу та конкретного підприємства комплексу в систему та структуру управління на основі передових технологій; в кадрову політику на основі постійного підвищення кваліфікації; в забезпечення сталого розвитку підприємств комплексу на основі ефективної економічної та фінансової діяльності.

2. Упровадження маркетингових інновацій, що дозволяють виявляти та задовольняти потреби цільових споживачів, а також залучати ще не охоплений контингент споживачів, виявляти та використовувати нові ринки збуту продукту (готельні, ресторани, рекреаційні мережі).

3. Здійснення періодичних нововведень, спрямованих на зміну споживчих властивостей традиційного туристичного, рекреаційного продукту, готельних послуг, які мають конкурентні переваги (впровадження інноваційних продуктів).

4. Використання новітніх туристично-рекреаційних ресурсів, що раніше не використовувалися.

Головною метою впровадження інновацій у розвиток туристично-рекреаційного комплексу є підвищення ефективності соціально-економічного розвитку регіону.

Для досягнення даної мети пропонуємо інноваційний механізм управління в туристично-рекреаційному комплексі. Реалізація запропонованого інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі сприятиме виявленню існуючих проблем у туристично-рекреаційному комплексі, визначенню шляхів вирішення даних проблем, підвищенню ефективності туристично-рекреаційного потенціалу в регіоні, а також поліпшенню інноваційного клімату.

У ході розробки інноваційного механізму було проведено аналіз зовнішніх і внутрішніх інструментів та їх ключових елементів, запропоновано заходи щодо вдосконалення надання інноваційно-інформаційних послуг, розроблено алгоритм стимулювання інноваційної діяльності туристично-рекреаційного комплексу.

До зовнішніх інструментів інноваційного механізму управління відноситься: розробка інноваційних програм розвитку туристично-рекреаційного комплексу на рівні регіону; розвиток інноваційного державно-приватного партнерства в регіоні; участь у всеукраїнських і міжнародних виставках інноваційного спрямування туристично-рекреаційного комплексу; забезпечення системи державної підтримки інновацій в туристично-рекреаційному комплексі; пошук зовнішніх і внутрішніх інноваційних інвесторів (стартапи).

Внутрішніми інструментами інноваційного механізму управління являються: організація та стимулювання інноваційної діяльності підприємств туристично-рекреаційного комплексу; розвиток інноваційної інфраструктури в туристично-рекреаційному комплексі; організація інноваційно-інформаційних систем туристично-рекреаційного комплексу; підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів у туристично-рекреаційному комплексі.

Розроблений інноваційний механізм управління в туристично-рекреаційному комплексі представлено на рис. 3.5.

Рис. 3.5. Інноваційний механізм управління в туристично-рекреаційному комплексі

Джерело: розроблено автором

Зовнішні та внутрішні інструменти механізму управління є інноваційними та сприяють розробці нових продуктів туристично-рекреаційного комплексу. Основним чинником, представленим у схемі інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі, виступають туристично-рекреаційні ресурси.

Туристично-рекреаційні ресурси не є інноваційними, так як існують від природи (наявність річок, озер, лісових територій і т.і.), але є визначальними при взаємодії із запропонованими вище інструментами інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі та набувають певного інноваційного спрямування.

Можна визначити основні функції регулювання ресурсного забезпечення розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону (рис. 3.6)

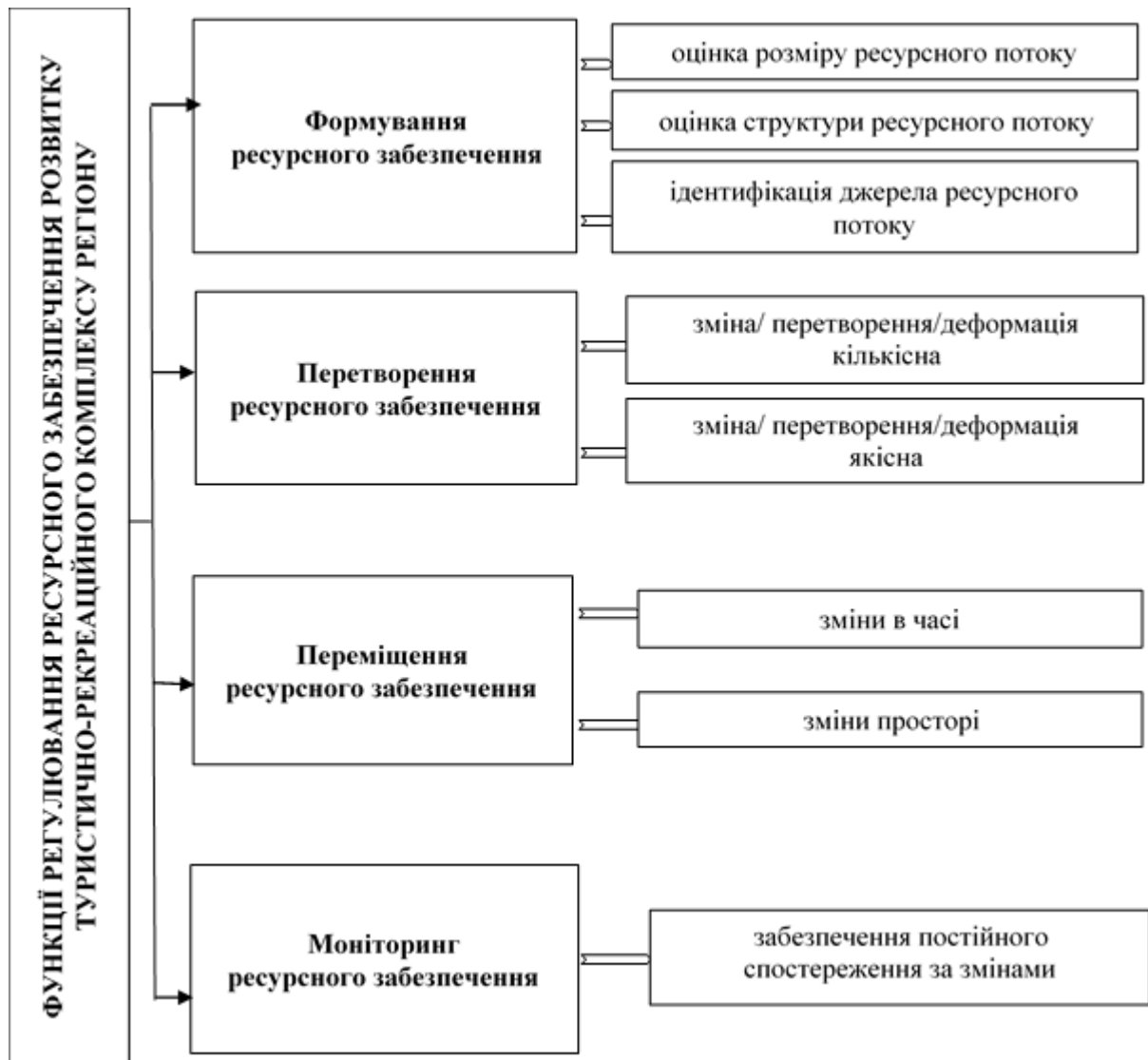

Рис. 3.6. Функції регулювання ресурсного забезпечення розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону

Джерело: [11]

Стабільне економічне зростання в туристично-рекреаційному комплексі неможливе без збалансованого та сталого провадження ресурсозберігаючої

політики регіону шляхом формування ефективної схеми ресурсозбереження на основі впровадження інновацій.

Інноваційний механізм управління в туристично-рекреаційному комплексі є сукупністю зовнішніх і внутрішніх інструментів, що сприятимуть підвищенню ефективності туристично-рекреаційного комплексу в регіоні, туристично-рекреаційних ресурсів як основного чинника в інноваційному механізмі; основних структурних елементів, які лежать в основі зовнішніх і внутрішніх інструментів інноваційного механізму управління.

У результаті формування інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі було визначено систему взаємозв'язків зовнішніх і внутрішніх інструментів, запропонованих вище, що відображена на рис. 3.7.

Першим зовнішнім інструментом інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі є *розробка інноваційних програм розвитку туристично-рекреаційного комплексу на рівні регіону*. В результаті досліджень було виявлено, що за допомогою програм розвитку туристично-рекреаційного комплексу відбувається визначення основних шляхів подолання проблем регіонального рівня з використанням соціальних, економічних, рекреаційних особливостей регіону. Державні органи займаються розробкою концепцій щодо розвитку та вдосконалення туристично-рекреаційного комплексу. Беручи до уваги територіальну класифікацію, варто відзначити, що за цією ознакою програми з розвитку туристично-рекреаційного комплексу можуть бути державними, а також внутрішніми, тобто регіональними.

Отже, слід підкреслити той факт, що будь-якій державній програмі властивий свій термін реалізації, а також основні характеристики: цілі програми; основні завдання; обґрунтування ключових питань; сутності проблем; термінів реалізації програм з розвитку туристично-рекреаційного комплексу; заходів, прописаних в програмах, а крім того, основних соціально-економічних результатів розвитку туристично-рекреаційного комплексу.

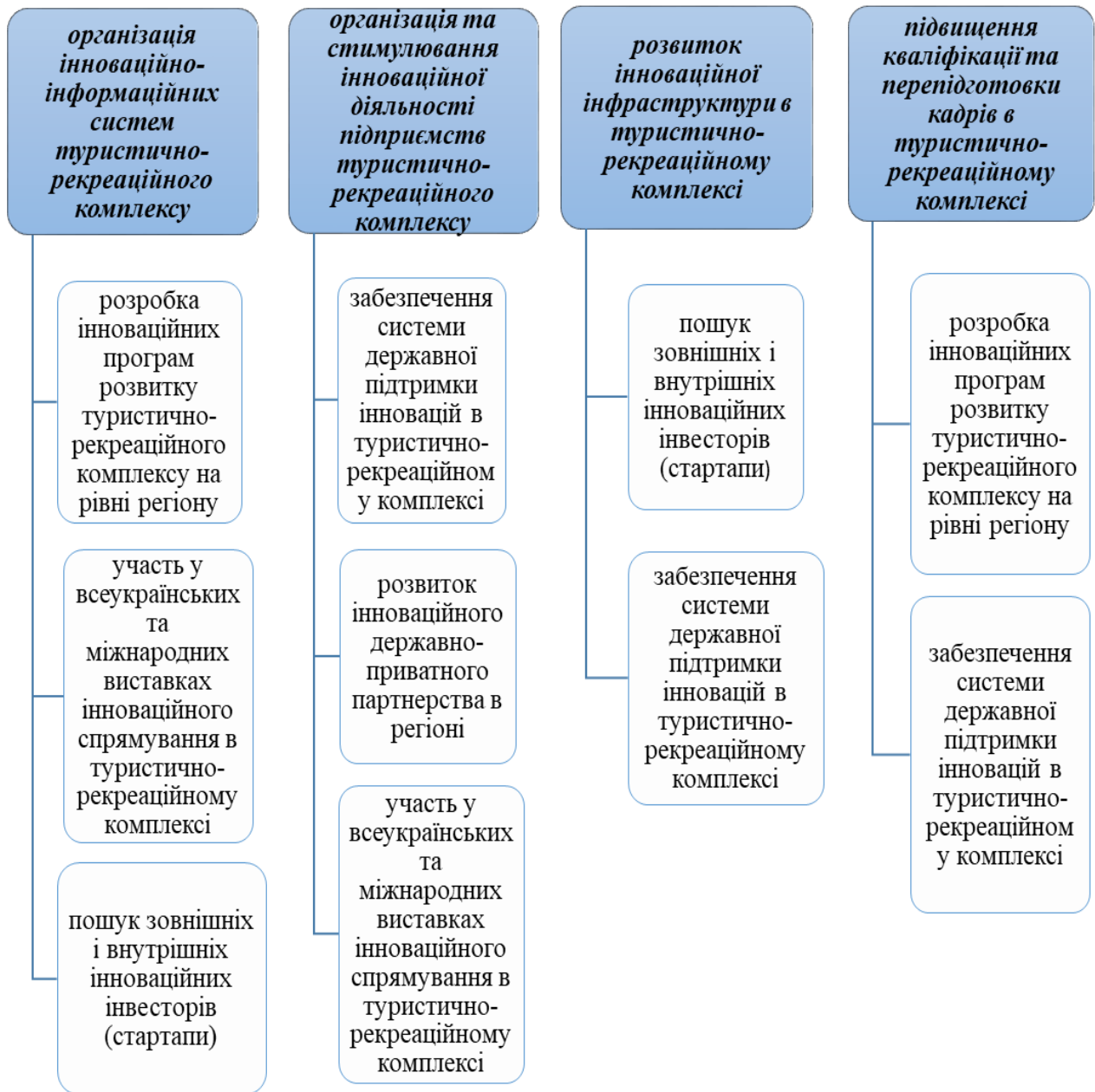

Рис. 3.7. Система взаємозв'язку зовнішніх і внутрішніх інструментів інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі

Джерело: розроблено автором

Підтримка розвитку туристично-рекреаційного комплексу державними органами влади реалізується за допомогою інструментарію: виявлення та встановлення митних, інвестиційних та візових пільг, які виступають як певний

стимул розвитку туристично-рекреаційного комплексу на території регіонів України.

Другим зовнішнім інструментом інноваційного механізму управління є *розвиток інноваційного державно-приватного партнерства в регіоні*. Розвиток державно-приватного партнерства на рівні регіону доцільно проводити в такий спосіб:

- переорієнтація виїзних туристичних потоків на внутрішні потоки в умовах кризи туристичної галузі;
- створення нових особливих економічних туристично-рекреаційних кластерів та зон;
- реконструкція існуючої рекреаційної інфраструктури з урахуванням вимог світових стандартів і норм;
- створення системи наукового та кадрового супроводу туристично-рекреаційного комплексу в регіоні;
- підтримка малого та середнього бізнесу, що забезпечує всебічний розвиток туризму та рекреації.

На даний час одним з найбільш показових прикладів використання системи державно-приватного партнерства у туристично-рекреаційному комплексі є туристично-інформаційні центри, основною метою діяльності яких надання інформаційно-консультативної підтримки щодо туристично-рекреаційних ресурсів регіону та якісних послуг туристам (відвідувачам) для отримання соціального ефекту – покращення впізнаваності регіону. Державно-приватні проекти реалізуються шляхом спільного інвестування бюджетних і приватних коштів у розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону. Формування мережі туристично-інформаційних центрів в рамках таких проектів сприяє розвитку регіонів за допомогою залучення іноземних інвестицій, кращих закордонних інноваційних, а також управлінських й операційних технологій. Разом з тим, незважаючи на певні успіхи в розвитку туристично-рекреаційного комплексу, держава недостатньо бере участь у його становленні, зокрема:

- не визначені умови та механізми створення державно-приватного партнерства в туристично-рекреаційному комплексі;
- не розроблені принципи функціонування та розвитку державно-приватного партнерства в туристично-рекреаційному комплексі;
- не розвинені організаційні структури управління, які координують процеси взаємодії учасників партнерства;
- не розроблені організаційні основи інформаційного забезпечення управлінських рішень;
- не розроблений економічний механізм регулювання та участі фізичних осіб і приватних структур в проєктах розвитку інфраструктурних об'єктів туристично-рекреаційного комплексу, що функціонують на основі державно-приватного партнерства.

Зазначені проблеми стримують темпи розвитку туристично-рекреаційного комплексу в цілому, що, в свою чергу, знижує обсяг фінансових надходжень до бюджетів територіальних громад.

Третім зовнішнім інструментом інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі *є участь у всеукраїнських та міжнародних виставках інноваційного спрямування в туристично-рекреаційному комплексі*. Важливим для дослідження є положення про те, що участь регіону в найбільших виставках-ярмарках дає можливість не тільки здійснювати пошук відповідних ринків, а й брати участь у виході на ці ринки за допомогою найбільш ефективних засобів, а також визначати нові тенденції розвитку та вивчення тих сегментів, які видаються найбільш перспективними. На наш погляд, міжнародні виставки й ярмарки сприяють виконанню ряду функцій в економіці регіону:

- забезпечують безпосереднє спілкування замовника з особами, що представляють безпосередню виставку-ярмарок;
- пропонують реальний товар, який можна побачити в дії, на відміну від засобів реклами (відеоролики, буклети, рекламні проспекти та т.і.);
- сприяють ефективному обміну інформацією;

– значно скорочують час на пошук партнера та укладання контракту як замовникам, так і постачальникам туристично-рекреаційного продукту;

– сприяють інформуванню своїх учасників про розвиток нових технологій і надають можливості побачити тенденції прогресу туристично-рекреаційного комплексу в регіональному економічному просторі;

– надають інформацію про пропонований товар конкурентів, їх пропозиції, ідеї, умови продажу і т.д. ;

– сприяють забезпеченню споживачу можливості здійснити повний огляд зацікавленої групи товарів, зокрема туристично-рекреаційного продукту за певними критеріями: ціна, якість, сервіс;

– підвищують авторитет представленого туристично-рекреаційного продукту на виставках-ярмарках в умовах правильної політики щодо підготовки та участі в них.

Четвертим зовнішнім інструментом інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі є *забезпечення системи державної підтримки інновацій в туристично-рекреаційному комплексі.*

Слід зауважити, що центральна державна туристична адміністрація в розвинених європейських країнах працює в тісній взаємодії з місцевою владою й приватним бізнесом. Така схема роботи виявилася досить продуктивною з погляду знаходження форм конструктивного співробітництва й взаємодії адміністративних органів різних рівнів державного та регіонального управління, а також для залучення фінансових коштів приватного сектору з метою виконання відповідних державних завдань. Наслідком такої політики стала поява змішаних за формою власності (державно-приватних) інститутів у сфері регулювання туристичної діяльності [1].

Стратегія розвитку туристично-рекреаційного комплексу повинна відповідати таким вимогам:

– державна політика має забезпечити інноваційні моделі розвитку туризму та рекреації;

– загальне зростання конкурентоспроможності туристично-рекреаційного комплексу;

– політика у сфері туризму та рекреації має базуватися на інтелектуальних технологіях колективного стратегічного планування.

П'ятим зовнішнім інструментом інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі є *пошук зовнішніх і внутрішніх інноваційних інвесторів (стартапи)*.

Слід зазначити, що готовність інвесторів до інвестицій у туристично-рекреаційний комплекс регіону знаходиться в залежності від наявного в регіоні інвестиційного клімату. Формування відповідних умов для інвестиційних процесів у регіоні виступає як один із впливових показників для активізації надходжень інвестицій в регіональну економіку. Найбільш важливими умовами залучення та розміщення інвестиційних ресурсів є наявність фінансового, виробничого, людського та інноваційного капіталу.

Для залучення інвестицій у розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону необхідно враховувати політичну стабільність в регіоні, можливість розвитку економічних процесів і нормативно-правового регулювання діяльності інвесторів у регіоні, фінансову спроможність суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу, а також показники попиту на внутрішньому ринку.

В регіонах з метою збільшення притоку інвестицій, пошуку інвесторів необхідно створювати та реалізовувати державні програми, спрямовані на підвищення привабливості інвестиційних процесів.

Першим внутрішнім інструментом інноваційного механізму є *організація та стимулювання інноваційної діяльності підприємств туристично-рекреаційного комплексу*. З метою визначення місця та ролі даного інструменту в інноваційному механізмі нами розроблено алгоритм стимулювання інноваційної діяльності туристично-рекреаційного комплексу, який складається з таких заходів

- виявлення ключових показників з метою проведення оцінювання ефективності інноваційних процесів;

- розробка та реалізація інструментів стимулювання інноваційних процесів на підприємствах туристично-рекреаційного комплексу;

- проведення оцінювання ефективності інноваційної діяльності на підприємствах туристично-рекреаційного комплексу;

- застосування додаткового інструментарію стимулювання інноваційних процесів на підприємствах туристично-рекреаційного комплексу.

До другого внутрішнього інструменту інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі відносимо *розвиток інноваційної інфраструктури туристично-рекреаційного комплексу*. В багатьох областях Карпатського регіону відсутність інноваційної інфраструктури в туристично-рекреаційному комплексі є суттєвою проблемою, якій приділяється значна увага на регіональному рівні.

Під інноваційною інфраструктурою ми розуміємо сукупність суб'єктів господарювання, спрямованих на створення та реалізацію нових продуктів. До інноваційної інфраструктури туристично-рекреаційного комплексу регіону необхідно віднести венчурні фонди, консалтингові агенції, туристично-інформаційні центри, головною метою яких є реалізація сформованого туристично-рекреаційного продукту на різних ринках (зовнішніх та внутрішніх).

Третім внутрішнім інструментом інноваційного механізму управління розвитку туристично-рекреаційного комплексу є *організація інноваційно-інформаційних систем туристично-рекреаційного комплексу*.

Ефективність удосконалення надання інноваційно-інформаційних послуг залежить від застосування наступних заходів:

- проведення моніторингу інформаційних ресурсів (сайт, інтернет/цифрова платформа) туристично-рекреаційних підприємств з метою виявлення існуючих проблем, що стосуються текстової інформації, зображень,

статистики відвідування, а також розташування основних елементів та їх конфігурацій.

– застосування переліку додаткових супутніх послуг на інформаційних ресурсах підприємств туристично-рекреаційного комплексу, що забезпечить залучення суб'єктів інших суміжних галузей.

– впровадження автоматизованої системи управління в колективних засобах розміщення туристично-рекреаційного комплексу, що сприятиме значному спрощенню контролю за діяльністю підприємств туристично-рекреаційного комплексу (фінансовий контроль, господарський контроль і т.д.).

Четвертим внутрішнім інструментом інноваційного механізму управління є *підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів у туристично-рекреаційному комплексі*. На наш погляд, в індустрії туризму необхідно проводити підвищення кваліфікації працівників туристично-рекреаційного комплексу за допомогою періодичного проходження курсів підвищення кваліфікації, а також перепідготовку фахівців із супутніх галузей, надаючи їм можливість отримання та вдосконалення як теоретичних знань, так і практичних навичок. При цьому зазначимо, що вирішенню проблеми підготовки кадрів для туристично-рекреаційного комплексу сприятиме організація та проведення:

- атестації персоналу;
- курсів підвищення кваліфікації;
- різних видів практик і стажування персоналу;
- дистанційних курсів і семінарів;
- бізнес-тренінгів.

Ефективним, на наш погляд, є використання професійних інформаційних ресурсів та обмін знаннями між співробітниками підприємств туристично-рекреаційного комплексу.

3.3. Розробка дорожньої карти «Інноваційний потенціал розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області» як приклад впровадження інноваційного механізму управління

Проведений аналіз управління в туристично-рекреаційному комплексі Карпатського регіону надав можливість виявити позитивні фактори конкурентоспроможності даного регіону, які можна застосувати для вдосконалення та подальшого розвитку туристично-рекреаційного комплексу у регіоні, зокрема:

- стабільність інвестиційного законодавства;
- показники сталої політичної та суспільної ситуації в регіоні;
- вигідне розташування транспортних коридорів, а також зручне географічне та економічне розташування регіону;
- показники культурної та наявної історичної спадщини.

Слід зазначити, що більш детальне застосування даних позитивних факторів, насамперед, залежить від стабільності в політичній сфері та показників розвитку економічних процесів, а також від розвитку нормативно-правової системи в сфері майнового, митного, природоохоронного законодавства тощо. Власні спостереження та дослідження з питань вивчення основних показників розвитку туристично-рекреаційного комплексу Карпатського регіону показали, що на розвиток туристично-рекреаційного комплексу негативно впливають такі фактори:

- низька заробітна плата на підприємствах туристично-рекреаційного комплексу, за рахунок чого відбувається відтік професійних кадрів з галузі;
- обмеження фінансових ресурсів у бюджеті регіону;
- наявність негативного вектору розвитку в економічній та соціальній сфері на тлі пандемії COVID-19 (2019-2021 рр.).

Розглянемо заходи, що сприятимуть розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області:

1. Позиціонування регіону як перспективного туристично-рекреаційного об'єднання основних елементів туристично-рекреаційної інфраструктури.

Проведення на сучасному етапі політики позиціонування туристично-рекреаційного комплексу в Закарпатській області ґрунтується на покращенні існуючих показників розвитку туристично-рекреаційного комплексу.

У Закарпатській області є ряд показників, що гальмують розвиток туристично-рекреаційного комплексу, серед яких необхідно виділити відсутність певних механізмів реалізації туристично-рекреаційних продуктів у кожному сегменті, а також слабку реалізацію в області виокремлення сегментів туристично-рекреаційного спрямування. Таким чином, задля вирішення проблеми виокремлення сегментів туристично-рекреаційних продуктів необхідно визначити їх основні показники:

- соціальні сегменти в туристично-рекреаційному комплексі (професія, статус);
- психологічні та мотиваційні сегменти в туристично-рекреаційному комплексі (цілі та мотиви відпочинку, оздоровлення тощо);
- демографічні сегменти в туристично-рекреаційному комплексі (вік, стать).

У ході виявлення необхідного рішення з метою позиціонування регіону як туристично-рекреаційного, необхідно вдосконалювати імідж регіону, враховуючи потреби та особливості кожного сегменту споживачів туристично-рекреаційного продукту. Цей процес позиціонування може полягати в донесенні до виокремлених сегментів неповторності туристично-рекреаційного комплексу, пов'язаного з унікальними природними та історико-культурними ресурсами, а також з оригінальністю існуючого брендингу регіону.

2. Проведення маркетингових заходів у туристично-рекреаційному комплексі здійснюється в тісному взаємозв'язку суб'єктів туристично-рекреаційного ринку.

Основними характеристиками розвитку маркетингової діяльності туристично-рекреаційного комплексу є:

- досягнення поставленої мети шляхом організації загального підходу, тобто реалізація маркетингових досліджень: детальне вивчення

туристично-рекреаційного продукту в регіоні, проведення рекламних заходів у туристично-рекреаційному комплексі, що сприятимуть підвищенню ефективності реалізації продукту на ринку;

- прогнозування всіх маркетингових процесів, включаючи можливість проведення різноманітних заходів у туристично-рекреаційному комплексі, а також виявлення потреб споживача туристично-рекреаційного продукту;

- орієнтованість на запити індивідуальних туристів та туристичних груп у рамках надання туристично-рекреаційних послуг, а також виявлення їх потреб та потреб туристично-рекреаційного комплексу;

- прояв при реалізації туристично-рекреаційного продукту таких якостей, як ініціативність та мобільність, що сприятиме підвищенню ефективності розвитку туристично-рекреаційного комплексу в регіоні, а також підвищенню якості надання туристично-рекреаційної послуги.

Туристично-рекреаційний продукт виступає важливою ланкою маркетингової діяльності туристично-рекреаційного комплексу, основою якого є й інші ланки даної діяльності: просування туристично-рекреаційного продукту, вартість туристично-рекреаційного продукту, існуючі канали реалізації даного продукту та ін. Внаслідок зміни попиту за основними сегментами, нами було визначено та виявлено структуру розвитку нового туристично-рекреаційного продукту:

- формування туристично-рекреаційного продукту та подальша його реалізація у різні сегменти;

- створення єдиного туристично-рекреаційного продукту, а також з'єднання деяких туристичних сегментів у спільний цільовий ринок;

- формування нового, що раніше не існувало туристично-рекреаційного продукту, що володіє оригінальністю та орієнтованого на певне коло споживачів.

3. Наявність для функціонування туристично-рекреаційного комплексу різноманітних джерел фінансування з метою реалізації та створення туристично-рекреаційної інфраструктури.

У ході реалізації маркетингових заходів дієвим методом є вдосконалення механізму державно-приватного партнерства. Особливості вивченого регіону, зокрема історичні, географічні та інфраструктурні, відіграють велику роль у формуванні потенціалу здійснення та розробки проєктів державно-приватного партнерства у туристично-рекреаційному комплексі. В результаті проведеного аналізу нами було виявлено основні засади приватного партнерства:

- спільна реалізація проєктів, що мають державну та суспільну цінність з погляду розвитку туристично-рекреаційного комплексу;
- наявність партнерських відносин, а також взаємозв'язку державних органів та бізнес-структур;
- підписання певних угод та договорів у результаті спільної співпраці в туристично-рекреаційному комплексі;
- наявність взаємовідносин державного сектору з приватним на певній тимчасовій основі (довгострокові або середньострокові взаємовідносини);
- розподіл отриманих результатів у процесі туристично-рекреаційної діяльності між учасниками взаємин за певними договорами.

Таким чином, необхідно відзначити той факт, що залучення фінансових та економічних ресурсів може сприяти приросту інвестиційних надходжень у туристично-рекреаційні об'єкти, а також зростанню туристичного потоку в регіон.

4. Формування Регіональної програми з розвитку туристично-рекреаційного комплексу у Закарпатській області сприяє ефективній діяльності та організації всіх організаційних установ, зацікавлених у вдосконаленні туристично-рекреаційного комплексу області.

У результаті розробленого інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі (пункт 3.2) нами пропонується програма

«Інноваційний потенціал розвитку туристично-рекреаційного комплексу в Закарпатській області». Ця програма виступає як приклад упровадження інноваційного механізму управління туристично-рекреаційного комплексу.

Щоб обґрунтувати сутність та специфіку даної програми з розвитку туристично-рекреаційного комплексу, необхідно насамперед виявити основні завдання даної програми:

- підвищувати конкурентоспроможність туристично-рекреаційного продукту в області з метою залучення більшої кількості індивідуальних туристів та туристичних груп у регіон;
- приділяти увагу інфраструктурі туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області (якість автомобільних шляхів, оснащення закладів колективного розміщення тощо);
- організувати реалізацію інформаційної системи, що об'єднує діяльність усіх об'єктів туристично-рекреаційного комплексу навколо Закарпатської області;
- удосконалювати систему перепідготовки професійних кадрів підприємств та організацій туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області, а також організувати тренінги та семінари з особистісного зростання співробітників туристично-рекреаційного комплексу регіону;
- сприяти підвищенню інвестиційної привабливості туристично-рекреаційного комплексу регіону;
- створювати програми для розвитку в області малого та середнього бізнесу;
- сприяти підвищенню якості обслуговування туристично-рекреаційного комплексу регіону;
- проводити оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу, за допомогою якого можна буде виявити реальний стан туристичних сегментів економіки регіону;

– розробити програму просування туристично-рекреаційного продукту.

У ході проведеного аналізу можливої реалізації програми розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону нами запропоновано поділ основного переліку заходів на підпрограми:

1) Удосконалення нормативно-правової бази та організаційної структури туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області;

2) Забезпечення впізнаваності туристично-рекреаційного комплексу регіону;

3) Подальше вдосконалення діяльності в регіоні туристично-інформаційного центру, головною метою якого є підвищення впізнаваності регіону, а також надання якісних послуг туристам;

4) Реалізація діяльності, спрямованої на проведення заходів щодо розвитку подієвого туризму в регіоні;

5) Створення програм, що передбачають підвищення кваліфікації та перепідготовку професійних кадрів підприємств та організацій туристично-рекреаційного комплексу;

6) Формування та подальша реалізація туристично-рекреаційних продуктів з метою підвищення конкурентоспроможності туристично-рекреаційного бізнесу в регіоні;

7) Формування інвестиційної привабливості туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Слід зазначити, що ці перераховані підпрограми розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону повинні включати в себе певні заходи. Основні програмні заходи наведено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Основні заходи під час реалізації підпрограми
«Удосконалення нормативно-правової бази та організаційної
структури туристично-рекреаційного комплексу регіону»**

Програмні заходи	Виконавці
Взаємозв'язок із державними структурами з основних питань розвитку туристично-рекреаційного комплексу	Управління туризму та курортів Закарпатської ОДА ; Туристично-інформаційний центр
Надання консультативної, організаційної та інформаційної підтримки підприємствам туристично-рекреаційного комплексу	Управління туризму та курортів Закарпатської ОДА ; Туристично-інформаційний центр
Проведення заходів щодо отримання статистичних показників розвитку туристично-рекреаційного комплексу	Управління туризму та курортів Закарпатської ОДА ; Туристично-інформаційний центр
Створення Асоціації розвитку туризму	Управління туризму та курортів Закарпатської ОДА
Розробка заходів, що забезпечують безпеку туристів	Муніципальна поліція

Джерело: сформовано автором

Невід'ємною частиною розробки програми розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону буде використання зовнішніх і внутрішніх інструментів інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі, а саме:

- 1) розробка інноваційних програм розвитку;
- 2) розвиток інноваційного державно-приватного партнерства в регіонах;
- 3) участь у національних ярмарках та виставках інноваційного спрямування в туристично-рекреаційному комплексі;
- 4) забезпечення системи державної підтримки у туристично-рекреаційному комплексі;
- 5) пошук інноваційних інвесторів;
- 6) організація та стимулювання інноваційної діяльності підприємств туристично-рекреаційного комплексу;
- 7) розвиток інноваційної інфраструктури в туристично-рекреаційному комплексі;

8) організація інноваційно-інформаційних систем туристично-рекреаційного комплексу;

9) підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів підприємств туристично-рекреаційного комплексу.

Програма розвитку туризму є невід'ємною частиною державної політики у сфері підтримки туризму та рекреації. На основі проведеного аналізу туристично-рекреаційного комплексу регіону були виявлені основні сприятливі можливості та потенційні загрози, а також сильні та слабкі сторони при реалізації Програми.

У таблиці 3.2, де узагальнено результати SWOT-аналізу, також представлені фактори, на підставі яких виділяються ті чи інші критерії, сильні та слабкі сторони галузі.

Проведений аналіз дозволив виокремити негативні сторони та загрози, які заважають прискоренню розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, що виражається в низькій продуктивності діяльності підприємств туристично-рекреаційного комплексу у регіоні, а також у слабкій взаємодії державних органів та представників підприємств туристично-рекреаційного комплексу.

Для зручності сприйняття всі проблеми можна розділити на три складові.

Перша складова полягає у *забезпеченні розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури*: повільне зростання робіт, пов'язаних з модернізацією туристично-рекреаційної інфраструктури (обслуговування туристичних груп та індивідуальних туристів у колективних засобах розміщення та харчування, транспортного обслуговування, тощо); поганий стан дорожньої мережі, що породжує проблеми транспортування туристів до туристично-рекреаційних ресурсів; невідповідність населення регіону до роботи з туристичними групами; низька якість надання послуг у співвідношенні з їх вартістю .

Таблиця 3.2

**SWOT-аналіз розвитку туристично-рекреаційного комплексу
Закарпатської області (сформовано автором)**

Переваги	Недоліки
<p>1. Унікальність Закарпатської області в історико-культурному та екологічному аспектах.</p> <p>2. Наявність різноманітних рекреаційних і культурно-історичних ресурсів, що дозволяють розвивати туристично-рекреаційний комплекс.</p> <p>3. Існування в області малого та середнього бізнесу, які можуть сприяти вдосконаленню розвитку туристично-рекреаційного комплексу.</p> <p>4. Координація з іншими областями з метою здійснення спільних туристично-рекреаційних проєктів</p>	<p>1. Недостатньо розвинена туристична інфраструктура (поганий стан транспортно-дорожньої мережі, низький рівень обслуговування колективних засобів розміщення та харчування, поганий стан деяких пам'яток культурно-історичної спадщини).</p> <p>2. Недосконала концепція просування та реалізації туристично-рекреаційних продуктів на ринках (відсутність масштабної рекламної кампанії з просування етнографічного туризму).</p> <p>3. Проблеми з галузевою статистикою, що забезпечує інформаційну та управлінську підтримку розвитку туристично-рекреаційного комплексу (статистичні дані запізнюються терміном до двох років, у різних джерелах представлені різні відомості).</p> <p>4. Нестача кваліфікованих кадрів підприємств туристично-рекреаційного комплексу.</p> <p>5. Існуюча невідповідність між якістю послуг у туристично-рекреаційному комплексі та їх вартістю.</p> <p>6. Відносна віддаленість від основних українських мегаполісів.</p> <p>7. Недостатня якість системи супроводу індивідуальних туристів та туристичних груп на маршрутах.</p>
Можливості	Загрози
<p>1. Існуючі можливості розвитку туристично-рекреаційного комплексу шляхом застосування туристично-рекреаційних ресурсів, що розташовані на території регіону.</p> <p>2. Можливості залучення до туристично-рекреаційного комплексу низки вітчизняних фахівців у галузі інвестиційної діяльності з метою фінансових вкладень у туристично-рекреаційний комплекс.</p> <p>3. Можливості зростання зацікавленості туристів, а також місцевих жителів до об'єктів культурної спадщини.</p>	<p>1. Зростання показників конкуренції серед областей Карпатського економічного регіону в туристично-рекреаційному комплексі (у більшості регіональних програм розвитку туризму присутні заходи щодо розвитку туризму, виділяються значні кошти на реалізацію програмних заходів).</p> <p>2. Існуюча можливість зниження показника туристичного потоку внаслідок зміни природних явищ.</p> <p>3. Збільшення показника виїзного туризму (за кордон, в інші області та регіони) внаслідок низької якості надання послуг та високих цін на них.</p>

Друга складова полягає в *повільному просуванні та реалізації на ринок туристично-рекреаційних продуктів*, що знижує конкурентоспроможність регіону: існуюча в регіоні система реалізації туристично-рекреаційних продуктів на внутрішньому та зовнішньому ринках має слабкі показники та характеристики.

Третя складова стосується *недостатності інформаційно-організаційного забезпечення розвитку туристично-рекреаційного комплексу*: проблеми з галузевою статистикою, що сповільнює організаційне, а також інформаційне забезпечення розвитку туристично-рекреаційного комплексу; нестача професійних кваліфікованих кадрів підприємств туристично-рекреаційному комплексу.

Таким чином, на підставі аналізу сильних і слабких сторін туристично-рекреаційного комплексу, ймовірних загроз і потенційних можливостей, застосування існуючих переваг розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону не сприятиме зміні ситуації в туристично-рекреаційному комплексі регіону.

Тому найбільш вірним рішенням проблеми є розроблення та подальше впровадження комплексної програми вирішення проблемних питань для стимулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, яка передбачає конкретні програмні заходи та фінансування.

Здійснення заходів щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу під час реалізації підпрограми «Формування та подальша реалізація туристично-рекреаційних продуктів з метою підвищення конкурентоспроможності туристично-рекреаційного бізнесу» спрямовано на посилення туристичного потоку з метою реалізації модернізованого туристично-рекреаційного продукту у регіоні (табл. 3.3.).

Таблиця 3.3

**Основні заходи під час реалізації підпрограми
«Формування та подальша реалізація туристично-рекреаційних
продуктів з метою підвищення конкурентоспроможності туристично-
рекреаційного бізнесу в регіоні»**

Програмні заходи	Виконавці
Створення нових туристично-рекреаційних маршрутів за різними туристичними напрямками, а також подальша їх реалізація	Туристично-інформаційний центр
Розробка рекомендацій та ключових пропозицій з метою організації подій у туристично-рекреаційному комплексі, а також їхнє інформаційне забезпечення	Туристично-інформаційний центр
Організація заходів, спрямованих на екскурсійне забезпечення діяльності об'єктів туристично-рекреаційного комплексу	Туристично-інформаційний центр
Розробка екскурсійного проекту, спрямованого на знайомство туристів з історією, пам'ятками та традиціями	Туристично-інформаційний центр

Джерело: сформовано автором

Середня кількість подій та заходів у ході реалізації підпрограми «Реалізація діяльності, спрямованої на проведення заходів щодо розвитку подієвого туризму у регіоні» залежить від формування та подальшої реалізації основних заходів у таблиці 3.4

Таблиця 3.4

**Основні заходи під час реалізації підпрограми
«Реалізація діяльності, спрямованої на проведення заходів щодо
розвитку подієвого туризму в регіоні»**

Характеристика заходу	Виконавці
Формування та подальша реалізація основних концепцій розвитку туристично-рекреаційного комплексу, головною метою яких є організація заходів з подієвого туризму	Туристично-інформаційний центр
Створення та подальша реалізація основних заходів позиціонування туристично-рекреаційного комплексу	Туристично-інформаційний центр

Джерело: сформовано автором

Не менш важливим фактором розвитку туристично-рекреаційного комплексу є поліпшення інвестиційної політики в регіоні. У таблиці 3.5.

представлені основні заходи у рамках підпрограми «Формування інвестиційної привабливості туристично-рекреаційного комплексу»

Таблиця 3.5

**Основні заходи під час реалізації підпрограми
«Формування інвестиційної привабливості туристично-
рекреаційного комплексу у регіоні»**

Характеристика заходу	Виконавці
Просування інвестиційних проєктів з розвитку туристично-рекреаційного комплексу	Управління туризму та курортів Закарпатської ОДА
Створення та подальша реалізація основних заходів розвитку туристично-рекреаційного комплексу	Туристично-інформаційний центр

Джерело: сформовано автором

Слід зазначити, що більш детальна робота з виявленими подіями та заходами розвитку туристично-рекреаційного комплексу в ході підпрограми «Формування інвестиційної привабливості туристично-рекреаційного комплексу в регіоні» залежить від запровадження нових туристично-рекреаційних продуктів та програм з розвитку туристично-рекреаційного комплексу в регіоні, а також створення географічної інформаційної системи туристично-рекреаційного комплексу.

Одним із ключових напрямків вдосконалення туристично-рекреаційного комплексу у регіоні є перепідготовка професійних кадрів, а також підвищення їх кваліфікації.

Таблиця 3.6

**Основні заходи під час підпрограми «Створення програм, які
передбачають підвищення кваліфікації та перепідготовку професійних
кадрів підприємств та організацій туристично-рекреаційного комплексу»**

Програмні заходи	Виконавці
Проходження переатестації провідних екскурсоводів	Управління туризму та курортів Закарпатської ОДА
Організація семінарів та тренінгів особистісного зростання з метою отримання нових знань та навичок при роботі з туристичними групами у туристично-рекреаційному комплексі	Управління туризму та курортів Закарпатської ОДА

Джерело: сформовано автором

Необхідно зазначити, що процес упровадження програми «Інноваційний потенціал розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону» буде реалізовуватись упродовж 2023-2027 років. З метою виявлення основних показників обсягу туристично-рекреаційних послуг для реалізації цієї програми нами було застосовано метод кореляційно-регресійного аналізу (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Вихідні данні кореляційно-регресійного аналізу

Дохід від надання туристичних послуг, млн. грн.(Q)	Туристичний потік, тис. ос (N)	Середній дохід на 1 особу, тис. грн(I)	Індекс цін на послуги відпочинку(P)
16,801	20,2	28,028	104,1
10,015	19,9	29,102	102,0
9,474	11,6	29,988	109,4
9,441	10,7	37,182	119,3
13,174	11,6	44,137	104,5
16,701	14,7	56,568	116,1
29,122	25,4	69,194	115,5
34,89	28,5	78,182	114,2

Джерело: сформовано автором

Для відбору змінних у модель множинної регресії та оцінки взаємозв'язку між залежною і пояснюваними змінними, а також самими змінними, що пояснювалися, використовувалася матриця парних коефіцієнтів кореляції, в якій Q – залежна змінна, N, I, P – незалежні змінні.

Таблиця 3.8

Матриця парних коефіцієнтів кореляції

Назва показника	Дохід від надання туристичних послуг, млн. грн.(Q)	Туристичний потік, тис. ос (N)	Середній дохід на 1 особу, тис. грн (I)	Індекс цін на послуги відпочинку (P)
Дохід від надання туристичних послуг, млн. грн.(Q)	1	0,868165832	0,898274462	0,342874386
Туристичний потік, тис. ос (N)	0,868165832	1	0,635819541	0,027671606
Середній дохід на 1 особу, тис. грн(I)	0,898274462	0,635819541	1	0,569034504
Індекс цін на послуги відпочинку(P)	0,342874386	0,027671606	0,56904504	1

Визначаємо чи між незалежними змінними існує мультиколінеарність. У результаті було отримано факторну кореляційну матрицю r (табл. 3.9):

Таблиця 3.9

Факторна кореляційна матриця залежності

Назва показника	Туристичний потік, тис. ос (N)	Середній дохід на 1 особу, тис. грн(I)	Індекс цін на послуги відпочинку(P)
Туристичний потік, тис. ос (N)	1	0,635819541	0,027671606
Середній дохід на 1 особу, тис. грн(I)	0,635819541	1	0,569034504
Індекс цін на послуги відпочинку(P)	0,027671606	0,56904504	1

Кожний елемент цієї матриці характеризує щільність зв'язку однієї незалежної змінної з іншою. Оскільки діагональні елементи характеризують щільність зв'язку кожної незалежної змінної з самою собою, то вони дорівнюють одиниці.). Аналізуючи елементи факторної матриці, можна припустити, що між змінними N, I, P існує зв'язок. Але важливо визначити чи є цей зв'язок проявом мультиколінеарності.

Оскільки визначник факторної матриці дорівнює 0,29, тобто прямує до 0, то може існувати мультикорлінеарність.

Для виявлення мультиколінеарності скористаємося *алгоритмом Фаррара-Глобера*.

1. χ^2 – критерію:

$$\chi_{\phi}^2 = -\left[T - 1 - \frac{1}{6} \cdot (2 \cdot K + 5) \right] \cdot \ln|r_x| \quad (3.1)$$

$$\chi_{\phi}^2 = -\left[8 - 1 - \frac{1}{6} \cdot (2 \cdot 3 + 5) \right] \cdot \ln 0,29 = 6,396 \quad (3.2)$$

$$\chi_{кр}^2 = 7,18 \quad (3.3)$$

Оскільки $\chi_{\phi}^2 < \chi_{кр}^2$, то з імовірністю $\alpha=0,05$ можна стверджувати, що в масиві незалежних змінних не існує мультиколінеарності.

2. F-критерій

Знаходимо обернену матрицю r^{-1} (табл. 3.10):

Таблиця 3.10

Обернена матриця залежності

Назва показника	Туристичний потік, тис. ос (N)	Середній дохід на 1 особу, тис. грн(I)	Індекс цін на послуги відпочинку(P)
Туристичний потік, тис. ос (N)	2,322187186	-2,129439767	1,147466052
Середній дохід на 1 особу, тис. грн(I)	-2,129439767	3,431543865	-1,893741842
Індекс цін на послуги відпочинку(P)	1,147466052	-1,893741842	2,045852221

Для кожної незалежної змінної обчислюємо F-статистику:

$$F_{\text{факт},k} = (c_{kk} - 1) \times \frac{T - K}{K - 1}, \quad (3.4)$$

де c_{kk} – діагональні елементи матриці C .

$$F_{\text{факт},1} = (2,322 - 1) \cdot \frac{8 - 3}{3 - 1} = 1,322 \cdot 2,5 = 3,305 \quad (3.5)$$

$$F_{\text{факт},2} = (3,432 - 1) \cdot \frac{8 - 3}{3 - 1} = 2,432 \cdot 2,5 = 6,08 \quad (3.6)$$

$$F_{\text{факт},3} = (2,046 - 1) \cdot \frac{8 - 3}{3 - 1} = 1,046 \cdot 2,5 = 2,615 \quad (3.7)$$

$$F_{\text{кр}} = 5,79 \quad (3.8)$$

З імовірністю $\alpha = 0,05$ можна стверджувати, що між незалежною змінною I (Середній дохід на 1 особу) та рештою існує мультиколінеарність, оскільки $F_{\text{факт},2} > F_{\text{крит}}$

3. t – критерій

Розраховуємо частинні коефіцієнти кореляції для пари регресорів x_k та

x_l :

$$r_{12} = -\frac{C_{12}}{\sqrt{C_{11} \times C_{22}}} = -\frac{-2,129}{\sqrt{2,322 \cdot 3,432}} = 0,756 \quad (3.9)$$

$$r_{13} = -\frac{C_{13}}{\sqrt{C_{11} \times C_{33}}} = -\frac{1,147}{\sqrt{2,322 \cdot 2,046}} = -0,53 \quad (3.10)$$

$$r_{23} = -\frac{C_{23}}{\sqrt{C_{22} \times C_{33}}} = -\frac{-1,894}{\sqrt{3,432 \cdot 2,046}} = 0,715 \quad (3.11)$$

Обчислюємо t - статистику:

$$t_{kl} = \frac{r_{kl}}{\sqrt{1 - r_{kl}^2}} \cdot \sqrt{T - K} \quad (3.12)$$

$$t_{12} = \frac{r_{12}}{\sqrt{1 - r_{12}^2}} \cdot \sqrt{T - K} = \frac{0,756}{\sqrt{1 - 0,572}} \cdot \sqrt{5} = 2,585 \quad (3.13)$$

$$t_{13} = \frac{r_{13}}{\sqrt{1 - r_{13}^2}} \cdot \sqrt{T - K} = \frac{-0,53}{\sqrt{1 - 0,281}} \cdot \sqrt{5} = 1,398 \quad (3.14)$$

$$t_{23} = \frac{r_{23}}{\sqrt{1 - r_{23}^2}} \cdot \sqrt{T - K} = \frac{0,715}{\sqrt{1 - 0,511}} \cdot \sqrt{5} = 2,287 \quad (3.15)$$

$$t_{кр} = 2,57 \quad (3.16)$$

Оскільки $t_{12} > t_{кр}$, то між змінними N та I існує значна мультиколінеарність.

Розрахуємо вибіркові коефіцієнти кореляції незалежних змінних N та I із залежною Q :

$$r_{QN} = 0,868 \quad (3.17)$$

$$r_{QI} = 0,898 \quad (3.18)$$

Аналіз цієї матриці показав, що існує сильний взаємозв'язок як між доходом від надання туристичних послуг, туристичним потоком та середнім доходом на 1 особу, так і взаємозв'язок між туристичним потоком та середнім

доходом на 1 особу, що свідчить про наявність мультиколінеарності, яка спотворюватиме результат дослідження. Для усунення мультиколінеарності із рівняння регресії виключаємо показник туристичного потоку, що має менший взаємозв'язок з доходом від надання туристично-рекреаційних послуг.

Визначаємо основні показники регресійної статистики, отриманої внаслідок проведення аналізу (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Основні показники регресійної статистики, отриманої внаслідок проведення аналізу

Множинний R	0,921288664
R-квадрат	0,848772802
Нормований R-квадрат	0,788281923
Стандартна помилка	4,408923333
Спостереження	8

Джерело: сформовано автором

За такими факторами було побудовано регресійну модель (табл. 3.12) .

Таблиця 3.12

Дисперсійний аналіз для лінійної моделі залежності

	<i>f</i>	<i>SS</i>	<i>S</i>	<i>F-критерій Фішера</i>	<i>Значимість</i>
Регресія	2	545,5023787	72,7511894	14,03141789	8893542
Залишок	5	97,1930248	9,43860496		
Всього	7	642,6954035			

Джерело: сформовано автором

Основні показники регресійної статистики, отриманої внаслідок проведеного аналізу, демонструють щільний взаємозв'язок отриманих значень (табл. 3.13).

Необхідно відзначити, що в ході побудови основних показників регресійної статистики було виявлено рівняння залежності туристично-рекреаційних послуг від даних факторів, яке набуває такого вигляду:

$$Q = 33,9699 + 0,5141I - 0,3656P \quad (3.19)$$

Це рівняння показує пряму залежність доходу від надання туристичних

послуг (Q) від середнього доход на 1 особу (I) та обернену залежність від індексу цін на послуги відпочинку (P).

Зазначимо, що отримане рівняння було застосовано з метою виконання прогнозування основного обсягу туристично-рекреаційних послуг у Закарпатській області.

Основною методикою виявлення ефективності реалізації програми розвитку туристично-рекреаційного комплексу «Інноваційний потенціал розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області» є проведення порівняльного аналізу виявлених показників, а також тих показників, які були заздалегідь задумані.

Таблиця 3.13

Основні показники регресії

Назва показника	Коефіцієнти	Стандартна помилка	t-статистика	P-значення	Нижні межі 95%	Верхні межі 95%
Y-перетин	33,96989821	31,89761792	1,064966616	0,335593704	-48,02553902	115,9653354
Середній дохід на 1 особу	0,514144018	0,104566769	4,916896863	0,004409342	0,245346581	0,782941455
Індекс цін на послуги відпочинку	-0,36560688	0,310715403	-1,176661588	0,292292332	-1,164326251	0,433112492

Джерело: сформовано автором

Мету проведеного дослідження буде досягнуто лише в тому випадку, якщо фактичні показники та цільові показники будуть рівними або вищими за одиницю. Організація, контроль та управління програмою «Інноваційний потенціал розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області» покладається на територіальні управління розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Висновки до розділу 3

1. Серед основних проблем розвитку туристично-рекреаційного комплексу областей Карпатського економічного району можна виділити: високі ціни на створений туристично-рекреаційний продукт; недостатні кількісні та якісні характеристики готелів та інших колективних засобів розміщення; відсутність розвинутої транспортної інфраструктури; недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів; відсутність єдиного інформаційного потоку; недостатня інформація про туристичні дестинації; нерівномірний розвиток внутрішнього туризму; відсутність продуманої політики та стратегії розвитку туристично-рекреаційного комплексу.

2. У залежності від комплексу заходів, які застосовуються на рівні органів державного управління та механізму впливу держави на розвиток галузі, виділяються такі моделі державної підтримки: ліберальна, централізована та координаційна. Ліберальна модель припускає відсутність централізованої гілки управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу, а всі основні питання вирішуються на рівні самих регіонів та на принципах ринкової «саморегуляції». Централізована модель передбачає наявність сильного й авторитетного центрального органу – профільного міністерства, що контролює діяльність усіх підприємств туристично-рекреаційного комплексу країни. Координаційна модель передбачає вирішення питання розвитку туристично-рекреаційної діяльності на рівні певного багатогалузевого міністерства.

3. Аналіз регіональних програм розвитку туризму областей Карпатського економічного району засвідчує відсутність єдиного підходу у визначенні індикаторів оцінки ефективності державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

У програмах розвитку туристично-рекреаційного комплексу областей Карпатського економічного району вказуються наступні групи індикаторів: зростання кількості туристів, які відвідують регіон; зростання кількості створених нових туристично-рекреаційних продуктів і послуг; зростання кількості інформаційних та рекламних матеріалів, що містять відомості про

туристично-рекреаційний потенціал регіону; кількість реалізованих інформаційних і рекламних турів, які були проведені з метою опису туристично-рекреаційного регіонального продукту для зарубіжних та вітчизняних засобів масової інформації; зростання обсягу туристичного збору.

У кожній із чотирьох проаналізованих регіональних програм пропонуються різні методики розрахунку та різні індикатори ефективності. Планові цифри, очікувані у результаті реалізації програм, зазначені не скрізь. Ряд програм носять декларативний характер і не відрізняються продуманістю деталей.

4. Встановлено, що для інноваційного розвитку туристично-рекреаційного комплексу потрібна наявність таких факторів: ринкова конкуренція; законодавча та нормативна бази в підтримку впровадження інновацій; професійна підготовка кадрів, які бажають впроваджувати інновації (фахівці, підприємці, менеджери, службовці) та ресурси (фінансові, виробничі, інформаційні, інфраструктурні).

5. У ході проведеного дослідження виявлено та проаналізовано позитивні чинники конкурентоспроможності туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області; виявлено позитивні та негативні сторони розвитку туристично-рекреаційного комплексу, можливості та загрози; розроблено програму «Інноваційний потенціал розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області», в якій визначено цільові індикатори реалізації програми розвитку туристично-рекреаційного комплексу, а також представлено прогноз збільшення обсягу фінансових надходжень через провадження цієї програми.

Основні положення третього розділу були опубліковані в особистих наукових працях [36-41].

Список використаних джерел до розділу 3

1. Дроздов А. В. Туристские ресурсы и туристский продукт национальных парков России. Москва: ЭкоЦентр «Заповедники», 2000.
2. Сапрунова В. Б. Туризм: эволюция, структура, маркетинг. Москва: Ось-89, 1997. 160 с.
3. Сысоева С. И. Механизмы формирования государственной политики в туристической отрасли зарубежных стран. *Экономика и социум*. 2014. № 2(11). URL: <https://www.iupr.ru>.
4. Санжаровський І. Регіональний контракт: європейський досвід та українські перспективи. Київ: К.І.С., 2004. С. 36–39.
5. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021-2027 років затверджена Рішенням обласної ради №1630 від 20.12.2019 року. URL: <http://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Economics/201001-1840p.pdf>.
6. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 років. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/strategiya-rozvytku-lyivskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv.pdf>.
7. Про схвалення проєкту регіональної цільової програми розвитку туризму в Івано-Франківській області на 2022-2026 роки: Розпорядження Івано-Франківської ОДА (Управління міжнародного співробітництва, євроінтеграції, туризму та інвестицій ОДА) № 392 від 13 жовтня 2021 р. URL: <http://www.if.gov.ua/npas/pro-shvalennya-proyektu-regionalnoyi-cilovoyi-programi-rozvitku-turizmu-v-ivano-frankivskij-oblasti-na-2022-2026-roki>.
8. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на період 2021-2027 років затверджена Рішенням обласної ради №1381-34/2020 від 21.02.2020 року. URL: <http://www.if.gov.ua/strategiya-rozvitku-ivano-frankivskoyi-oblasti>.
9. Стратегія регіонального розвитку Чернівецької області на період до 2027 року. URL: <http://bukoda.gov.ua/documents/strategiya-rozvitku-oblasti>.
10. Комплексна програма розвитку туризму в Чернівецькій області на 2021-2023 роки. Чернівецька обласна рада. URL:

<http://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/Prohramy/Dep-reg/kompleksna-prohrama-rozvytku-turyzmu-v-chernivetskiy-oblasti-na-2021-2023-roky.pdf>.

11. Закарпаття 2016: статистичний щорічник / за ред. Г.Д. Гриник. Ужгород, 2017. 500 с.

12. Закарпаття 2017: статистичний щорічник / за ред. Г.Д. Гриник. Ужгород, 2018. 478 с.

13. Закарпаття 2018: статистичний щорічник / за ред. Г. Д. Гриник. Ужгород. 2019. 558 с.

14. Закарпаття – санаторії та туризм у 2017 році: статистичний збірник / за ред. Г.Д. Гриник. Ужгород, 2018. 102 с.

15. Статистичний бюлетень Державної служби статистики України «Туристична діяльність в Україні у 2017 році». К., 2018. 90 с.

16. Статистичний бюлетень Державної служби статистики України «Туристична діяльність в Україні у 2018 році». К., 2016. 74 с.

17. Статистичний бюлетень Державної служби статистики України «Туристична діяльність в Україні у 2019 році» К., 2016. 74 с.

18. Стегней М. І., Бошинда І. М., Попфалуші В. Я. Роль малого бізнесу в соціально-економічній системі Закарпатської області. *Причорноморські економічні студії*. Одеса, 2018. Випуск 34. С. 125-128.

19. Стегней М. І., Бошинда І. М., Сучасний стан малого бізнесу: європейський досвід, національні реалії та регіональні особливості. *Економіка та суспільство*. Мукачеве, 2018. – №16. – С.495-499.

20. Стегней М.І., Архангельська А.-М. І. Сталий розвиток туристичного сектору національної економіки. *Перспективи розвитку готельно-ресторанної індустрії України: теорія, практика, інновації розвитку: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (21 березня 2018 року)*. Мукачеве. 2018. С.38-40.

21. Мельник І. М. Туризм та трудова міграція населення в контексті міжнародної інтеграції України. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. № 1, Том 6. С. 203–209.

22. Гранченко Л. В., Кожухівська Р. Б., Лопатюк Р. І., Білецька Н. В. Застосування нових інноваційних моделей у сфері обслуговування. *Підприємництво і торгівля*. 2018. Вип. 22. С. 80–85.

23. Інновінг в туризмі : монографія / за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 532 с.

24. Гранченко Л. В., Шкільний О. О., Лопатюк Р. І., Білецька Н. В. Управління підприємствами сфери обслуговування. *Підприємництво і торгівля*. 2018. Вип. 23. С. 137–143.

25. Masligan O., Kushch L., Dudnyk S., Goblyk-Markovych N. Implementation of the sustainable development priorities of tourism and hotel and restaurant clusters in regions of Ukraine. *Ефективна економіка: електронний журнал*. Дніпро, 2022. № 2.

26. Папп В. В., Благун І. І., Бошота Н. В. Роль маркетингу в активізації діяльності суб'єктів туристичного бізнесу. *Бізнес Інформ: міжнародний науковий економічний журнал*. Харків, 2020. № 11. С. 473–477.

27. Іртищева І.О., Арчибісова Д.С., Суслов В.С., Меліх О.О. Туризм як фасилітатор розвитку аквакультури Причорноморських регіонів України. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва: серія «Економічні науки»*. 2019. № 3. С. 164-172.

28. Папп В. В., Бошота Н. В. Організаційний механізм управління якістю послуг на туристичних підприємствах. *Економіка та суспільство: електронний науковий фаховий журнал*. Мукачево, 2018. № 15. С. 437–443.

29. Папп В. В., Бошота Н. В. Фіксальна роль податкових надходжень туристичних підприємств країни. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. Ужгород: УжНУ, 2018. Вип. 1(51). С. 370–374.

30. Черничко Т. В., Ігнатишин М. В. Аналіз заходів з підтримки економіки в умовах пандемії COVID-19. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка: збірник наукових праць / гол. ред. Т. В. Черничко*. Мукачево: МДУ, 2020. Вип. 1(13). С. 67–72.

31. Туристична діяльність в Україні у 2011–2017 роках: статистичний бюлетень. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

32. Туристична діяльність в Україні у 2011–2017 роках: статистичний бюлетень. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

33. Туристична діяльність в Україні у 2018 році: статистичний бюлетень. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

34. Туристична діяльність в Україні у 2019 році: статистичний бюлетень. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

35. Кравців В. С., Полюга В. О., Гулич О. Науково-методичні підходи та алгоритм розробки регіональних програм розвитку рекреаційної сфери. *Соціально- економічні дослідження в перехідний період. Ринова трансформація України: проблеми та перспективи*. 2004. Вип. 1. С. 9–17.

36. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Моделювання ресурсних потоків регіону. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2018. № 2. С. 110–114.

37. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Підходи щодо розроблення економічного механізму ресурсозабезпечення регіону в умовах інтеграції. *Геополітика України: історія і сучасність*: зб. наук. праць. Ужгород: УжНУ, 2019. № 2(23). С. 95–104. DOI: 10.24144/2078-1431.2019.2(23).95-104.

38. Максютова О. В. Перспективи інноваційного оновлення туристично-рекреаційного бізнесу регіону в напрямі реалізації ресурсозберігаючої політики. *Економіка та держава*. 2021. № 10. С. 97–104. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.97.

39. Максютова О. В. Особливості формування кадрового потенціалу індустрії туризму в умовах євроінтеграції. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції*: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Мукачево, 24-25 жовтня 2019 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2019. С. 559–561.

40. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Інноваційні напрями державної політики в галузі туризму. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної

конференції, м. Мукачєво, 14-15 травня 2020 р. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2020. С. 401–403.

41. Maksyutova O. Ensuring competitiveness of the tourist and recreational business of the region. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики*: збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Мукачєво, 6-7 квітня 2022 р. Мукачєво: МДУ, 2022. С. 63–64.

ВИСНОВКИ

У дисертації виведено теоретичні та прикладні положення щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону. Відповідно до мети та визначених завдань сформульовано такі основні висновки та пропозиції:

1. Туристично-рекреаційний комплекс – це саморегульована система територіально об'єднаних суб'єктів господарювання, діяльність яких спрямована на створення якісного туристично-рекреаційного продукту та задоволення потреб споживачів даного продукту. Туристично-рекреаційний комплекс регіону можна відобразити як сукупність ресурсної бази регіону, постачальників туристично-рекреаційних та додаткових послуг, забезпечуючої інфраструктури, матеріально-технічної бази, споживачів туристично-рекреаційного продукту та державних органів, що здійснюють регуляторний та контролюючий вплив. Розвиток туристично-рекреаційного комплексу – незворотні, позитивно спрямовані та закономірні зміни якісних та кількісних характеристик туристично-рекреаційного комплексу. Тільки одночасне досягнення трьох основних зазначених параметрів (незворотність, спрямованість, закономірність змін) виділяє процеси розвитку серед інших змін: необоротність змін характеризує процеси функціонування (у протилежному випадку формується циклічне відтворення); позитивна спрямованість визначає покращення якісних та кількісних характеристик; закономірність змін визначає відсутність хаотичних змін.

2. Визначено, що не дивлячись на достатньо широкий перелік складових методики оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, переважно всі вони характеризуються: відсутністю єдиної методичної основи оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону; неврахуванням часових аспектів дослідження; відсутністю чіткого визначення територіальних одиниць, у межах яких повинно здійснюватися оцінювання; недостатнім рівнем опрацювання підходів, щодо визначення складових туристично-рекреаційного комплексу регіону. Запропоновано основні складові методики оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону:

оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів; оцінювання стану та потенціалу матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу; оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території.

3. Під рівнями систем управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу розуміють упорядковані структури організаційно-управлінської, виконавчої, науково-інноваційної діяльності, спрямовані на удосконалення та розвиток туристично-рекреаційного комплексу. Виділено наступні рівні системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу: загальноукраїнський (національний) рівень, регіональний рівень, районний рівень, рівень територіальної громади, рівень організацій (підприємств).

4. Обґрунтовано доцільність здійснення комплексного оцінювання поточного стану туристично-рекреаційного комплексу України за результатами оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів (визначення інтегрованого балу забезпеченості регіону природними ресурсами; інтегрованого балу забезпеченості історико-культурними ресурсами; інтегрованого балу забезпеченості соціально-економічними ресурсами) та оцінювання стану матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу. Запропоновано систему показників оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів регіонів України шляхом визначення інтегрованого балу забезпеченості природними ресурсами (забезпеченість регіону лісовими ресурсами; забезпеченість регіону мінеральними ресурсами; забезпеченість регіону гідроресурсами; забезпеченість регіону земельними ресурсами; забезпеченість регіону ресурсами рекреаційного призначення); інтегрованого балу забезпеченості історико-культурними ресурсами (кількість пам'яток архітектури та містобудування; кількість пам'яток історії; кількість пам'яток монументального мистецтва; кількість пам'яток археології; кількість історико-культурних заповідників; кількість закладів культури та мистецтва) та інтегрованого балу забезпеченості соціально-економічними ресурсами (частка обсягу реалізованих послуг; частка вартості реалізованих турагентами туристичних пакетів; кількість осіб, що перебували у колективних засобах

розміщування; кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами).

5. Розвиток туристично-рекреаційного комплексу в регіоні визначено як складний, багатоаспектний процес, пов'язаний із забезпеченням ефективного та раціонального використання природно-рекреаційних та туристичних ресурсів; створенням та забезпеченням умов функціонування відповідної інфраструктури; розробкою нормативно-правової бази функціонування суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу; розвитком супутньої інфраструктури тощо. Обґрунтовано, що розвиток туристично-рекреаційного комплексу Карпатського економічного району здійснюється за наступними напрямками: розвиток і підтримка створення туристично-рекреаційного продукту соціального характеру – продукту для соціально вразливих верств населення для відновлення працездатності, фізичних і моральних сил; розроблення нових форм інформаційного забезпечення в сфері туризму та рекреації; розвиток та підтримка внутрішнього туризму; зростання туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

6. Обґрунтовано, що сутність моделювання в сфері розвитку туристично-рекреаційного комплексу полягає в заміні реальних їх характеристик певною математичною конструкцією, яка відображає найголовніші риси процесів та абстрагується від другорядних, неважливих характеристик. Важливою характеристикою для відображення динамічних моделей розвитку туристично-рекреаційного комплексу в регіонах України є валова додана вартість створена у секторі «Тимчасове розміщування й організація харчування (I)». За результатами дослідження та сформованими економіко-математичними моделями зміни валової доданої вартості сектору I для областей Карпатського економічного району визначено, що у випадку збереження попередньо існуючих чинників впливу та поступове послаблення наслідків ковідної кризи, сектор тимчасового розміщування й організації харчування буде нарощувати валову додану вартість, яка прогнозовано становитиме, в цілому по Карпатському економічному району за 2023 рік – 8748 млн грн.

7. Алгоритм державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону включає наступні взаємопов'язані елементи: визначення проблемних ділянок, які стримують розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону; визначення потреб з боку суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу в додаткових ресурсах, які необхідні для вирішення проблеми; визначення пріоритетних напрямів регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону; вибір ефективних форм, методів та засобів регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону; розробка нормативного та правового забезпечення державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону; контроль результативності проведених заходів та їх корегування; аналіз тенденцій розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону за наслідками застосованих заходів

8. У результаті формування інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі було визначено систему взаємозв'язків зовнішніх і внутрішніх інструментів. До сукупності зовнішніх інструментів інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі віднесено: розробку інноваційних програм розвитку туристично-рекреаційного комплексу на рівні регіону; розвиток інноваційного державно-приватного партнерства в регіоні; участь у всеукраїнських та міжнародних виставках інноваційного спрямування у туристично-рекреаційному комплексі; забезпечення системи державної підтримки інновацій в туристично-рекреаційному комплексі. До сукупності внутрішніх інструментів інноваційного механізму управління в туристично-рекреаційному комплексі віднесено: організацію та стимулювання інноваційної діяльності підприємств туристично-рекреаційного комплексу; розвиток інноваційної інфраструктури в туристично-рекреаційному комплексі; організація інноваційно-інформаційних систем туристично-рекреаційного комплексу; підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів в туристично-рекреаційному комплексі.

9. У ході аналізу можливості реалізації Програми розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області запропоновано поділ основного переліку заходів у туристично-рекреаційному комплексі на підпрограми: розвиток нормативно-правової та організаційної структури туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області; забезпечення впізнаваності туристично-рекреаційного комплексу регіону; подальше вдосконалення діяльності в регіоні туристично-інформаційного центру, головною метою якого є підвищення впізнаваності регіону, а також надання якісних послуг туристам; реалізація діяльності, спрямованої на проведення заходів щодо розвитку подієвого туризму в регіоні; створення програм, що передбачають підвищення кваліфікації та перепідготовку професійних кадрів підприємств та організацій туристично-рекреаційного комплексу; формування та подальша реалізація туристично-рекреаційних продуктів з метою підвищення конкурентоспроможності туристично-рекреаційного бізнесу в регіоні; формування інвестиційної привабливості туристично-рекреаційного комплексу регіону.

ДОДАТКИ

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації**

1. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Актуальні проблеми розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2018. № 1(9). С. 131–136. (Особистий внесок автора: проведено економічний аналіз основних показників діяльності підприємств туристично-рекреаційного комплексу).

2. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Моделювання ресурсних потоків регіону. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2018. № 2. С. 110–114. (Особистий внесок автора: визначено функції регулювання ресурсного забезпечення регіонального розвитку).

3. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Концептуальні засади формування сучасної регіональної ресурсозберігаючої політики. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2019. № 2(12). С. 113–118. DOI:10.31339/2313-8114-2019-2(12)-113-118. (Особистий внесок автора: розроблено підходи до формування сучасної політики ресурсозбереження регіону.)

4. Максютова О. В. Перспективи інноваційного оновлення туристично-рекреаційного бізнесу регіону в напрямі реалізації ресурсозберігаючої політики. *Економіка та держава*. 2021. № 10. С. 97–104. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.97.

5. Максютова О. В. Системний підхід до формування та функціонування туристично-рекреаційного бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2021. № 10. С. 233–239. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-10-233-239>.

6. Стегней М. І., Максютова О. В. Моделювання та прогнозування параметрів регіонального розвитку туристично-рекреаційного бізнесу. *Sciences of Europe*. 2021. Vol. 2, № 80. Р. 12–17. DOI: 10.24412/3162-2364-2021-80-2-12-17. (Особистий внесок автора: проведено розрахунки для оцінювання параметрів розвитку туристично-рекреаційного бізнесу регіону).

продовження додатку А***Опубліковані праці апробаційного характеру:***

7.Максютова О. В. Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону. *Актуальні проблеми обліково-аналітичного процесу в управлінні підприємницькою діяльністю*: матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Мукачєво, 23 листопада 2017 р. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2017. С. 251–254.

8.Максютова О. В. В'їзний туризм як складова розвитку туристично-рекреаційного комплексу. *Модернізація економіки в умовах зростання суспільної свідомості: туризм, людиномірність, партнерство, кооперація*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Полтава, 14 грудня 2017 р. Полтава: ПУЕТ, 2017. С. 454–456.

9.Максютова О. В. Стратегічні орієнтири розвитку туристичної інфраструктури міста *Туристичний бізнес: сучасні тренди та стратегії розвитку*: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ, 16 березня 2018 р. Київ: КНЕУ, 2018. С. 122–125.

10.Проскура В. Ф., Максютова О. В. Розробка механізму управління туристично-рекреаційним комплексом регіону. *Перспективи розвитку готельно-ресторанної індустрії України: теорія, практика, інновації розвитку*: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачєво, 21 березня 2018 р. Мукачєво: РВВ МДУ, 2018. С. 59–60. (*Особистий внесок автора*: формування ефективної моделі управління туристично-рекреаційним комплексом регіону).

11.Максютова О. В. Перспективи розвитку туристичної галузі регіону. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачєво, 17-18 травня 2018 р. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2018. С. 438–440.

12. Maksyutova O. V. Peculiar features of regional tourist and recreational complex functioning. *Way to science: proceedings of XXIX International scientific conference*. Morrisville, Oct 6, 2018. Morrisville, Lulu Press, 2018. P. 44–46.

продовження додатку А

13. Максютова О. В. Нові підходи до інформаційного забезпечення розвитку туристичної галузі регіону. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики*: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Мукачево, 18-19 квітня 2019 р. Мукачево: МДУ, 2019. С. 204–205.

14. Максютова О. В. Державно-приватне партнерство у розвитку індустрії туризму Закарпаття. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачево, 16-17 травня 2019 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2019. С. 540–541.

15. Максютова О. В. Особливості формування кадрового потенціалу індустрії туризму в умовах євроінтеграції. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції*: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Мукачево, 24-25 жовтня 2019 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2019. С. 559–561.

16. Максютова О. В. Особливості ресурсно-інноваційної політики регіону в умовах євроінтеграції. *Актуальні проблеми обліково-аналітичного процесу в управлінні підприємницькою діяльністю*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Мукачево, 19 листопада 2019 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2019. С. 158–160.

17. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Формування інноваційної інфраструктури розвитку туристичної індустрії. *Реалії та перспективи розвитку індустрії гостинності в умовах інтеграційних процесів*: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачево, 25 березня 2020 р. Мукачево: РВВ МДУ, 2020. С. 45–47. (Особистий внесок автора: дослідження критеріїв для типізації інновацій).

18. Максютова О. В. Інтегруюча роль туризму у розвитку регіональної економіки. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських*

продовження додатку А

процесів: реалії і виклики: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Мукачево, 6-7 квітня 2020 р. Мукачево: МДУ, 2020. С. 87–89.

19. Проскура В.Ф., Максютова О. В. Інноваційні напрями державної політики в галузі туризму. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Мукачево, 14-15 травня 2020 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2020. С. 401–403. (*Особистий внесок автора*: проаналізовано статистичні показники туристичного потоку)

20. Максютова О. В. Інструменти інноваційного механізму управління регіональними системами. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики*: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Мукачево, 6-7 квітня 2021 р. Мукачево: МДУ, 2021. С. 71–72.

21. Максютова О. В. Інноваційні шляхи розвитку туристично-рекреаційної сфери. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачево, 13-14 травня 2021 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2021. С. 519–520.

22. Максютова О. В. Особливості регіонального розвитку туристично-рекреаційного бізнесу. *Актуальні проблеми економіки, обліку, фінансів та права в XXI столітті*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 26 жовтня 2021 р. Полтава: ЦФЕНД, 2021. Ч. 1. С. 22–23.

23. Maksyutova O. Ensuring competitiveness of the tourist and recreational business of the region. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики*: збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Мукачево, 6-7 квітня 2022 р. Мукачево: МДУ, 2022. С. 63–64.

закінчення додатку А***Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації***

24. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Підходи щодо розроблення економічного механізму ресурсозабезпечення регіону в умовах інтеграції. *Геополітика України: історія і сучасність*: зб. наук. праць. Ужгород: УжНУ, 2019. № 2(23). С. 95–104. DOI: 10.24144/2078-1431.2019.2(23).95-104. (*Особистий внесок автора: досліджено процес формування та реалізації економічного механізму ресурсозбереження*)

Додаток Б

Таблиця Б1

Показники забезпеченості регіонів України лісовими, мінеральними, водними (гідро-), земельними та рекреаційними ресурсами

Регіон	Лісові ресурси	Мінеральні ресурси	Гідроресурси	Земельні ресурси	Рекреаційні ресурси
	кількість, %	кількість, %	кількість%	кількість%	кількість%
Вінницька	15	0,08	0,35	2,85	0,18
Волинська	36	0,02	0,31	0,93	0,16
Дніпропетровська	8	7,51	0,52	2,33	0,47
Донецька	12	8,91	0,59	2,06	0,02
Житомирська	36	0,16	0,46	1,74	0,16
Закарпатська	55	0,08	0,78	0,48	0,7
Запорізька	5	0,8	0,78	1,94	0,33
Івано-Франківська	48	0,17	0,75	0,55	0,39
Київська	24	0,15	0,49	2,37	0,73
Кіровоградська	11	0,33	0,36	2,14	0,15
Луганська	16	6,48	0,6	1,22	0,4
Львівська	30	0,85	0,85	1,1	0,54
Миколаївська	7	0,08	0,68	1,95	0,17
Одеська	9	0,07	0,41	2,66	0,5
Полтавська	15	0,4	0,39	2,41	0,19
Ровенська	41	0,04	0,29	0,97	0,12
Сумська	20	0,09	0,42	1,73	0,18
Тернопільська	20	0,03	0,29	1,58	0,11
Харківська	15	0,61	0,49	2,34	0,66
Херсонська	8	0,05	0,67	1,96	0,19
Хмельницька	17	0,09	0,37	1,94	0,16
Черкаська	16	0,17	0,38	2,02	0,25
Чернівецька	33	0,07	0,23	0,63	0,17
Чернігівська	22	0,39	0,47	2,17	0,35
Автономна Республіка Крим	19	0,59	1,15	2,32	1,76

Джерело: сформовано автором на основі даних Державного агентства лісових ресурсів України, Державної служби статистики України

Таблиця Б2

Пам'ятки архітектури національного значення регіонів України

Регіон	Пам'ятки містобудування і архітектури	Пам'ятки історії	Пам'ятки монументального мистецтва	Пам'ятки археології	Історико-культурні заповідники
Вінницька	166	5	3	14	1
Волинська	213	7	1	16	2
Дніпропетровська	35	10	-	13	-
Донецька	13	2	1	11	1
Житомирська	64	4	1	12	-
Закарпатська	70		2	11	-
Запорізька	5	3	-	8	3
Івано-Франківська	149	2	1	10	1
Київська	91	3		18	3
Кіровоградська	17	-	-	15	1
Луганська	25	5	-	12	-
Львівська	822	7	1	14	7
Миколаївська	14	3	-	25	1
Одеська	71	2	4	14	-
Полтавська	62	8	5	10	3
Ровенська	109	-	-	20	3
Сумська	127	3	-	17	2
Тернопільська	180	1	-	6	3
Харківська	73	10	4	14	2
Херсонська	32	3	3	30	-
Хмельницька	230	4	1	12	3
Черкаська	56	4	1	16	6
Чернівецька	112	2	-	18	1
Чернігівська	172	8	2	28	4
Автономна Республіка Крим	214	19	4	30	7

Джерело: сформовано автором на основі [17-41]

Таблиця Б3

Кількість бібліотек, од.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	17272	17000	16824	16601	16176	16064
Вінницька	969	961	957	948	940	930
Волинська	599	597	594	584	572	553
Дніпропетровська	800	787	784	773	763	745
Донецька	517	509	491	484	475	467
Житомирська	883	804	796	779	766	697
Закарпатська	493	493	488	486	484	479
Запорізька	561	547	544	530	494	483
Івано-Франківська	765	761	761	757	574	751
Київська	891	887	888	886	877	876
Кіровоградська	581	580	574	572	572	570
Луганська	337	338	328	327	321	321
Львівська	1339	1333	1332	1306	1269	1262
Миколаївська	525	519	499	496	490	489
Одеська	861	825	807	784	766	723
Полтавська	799	794	792	785	770	768
Рівненська	603	599	591	600	590	575
Сумська	576	576	572	570	564	557
Тернопільська	896	873	849	818	805	801
Харківська	827	817	804	802	801	793
Херсонська	518	514	510	500	498	498
Хмельницька	929	893	879	843	836	829
Черкаська	732	726	725	723	718	712
Чернівецька	401	399	396	396	387	379
Чернігівська	727	725	720	709	701	667
міста						
м. Київ	143	143	143	143	143	139
м. Севастополь

Джерело: сформовано автором на основі даних Міністерства культури та інформаційної політики України, Державного агентства України з питань мистецтв та мистецької освіти

Таблиця Б4

Кількість клубних закладів, од.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	17195	17133	17090	17017	16348	16415
Вінницька	1125	1115	1112	1114	1050	1059
Волинська	674	674	674	679	675	675
Дніпропетровська	571	571	570	570	544	547
Донецька	390	387	381	382	363	365
Житомирська	1067	1041	1043	1007	840	829
Закарпатська	467	464	462	462	444	454
Запорізька	440	439	427	441	411	407
Івано-Франківська	723	724	725	724	725	717
Київська	845	845	844	847	835	835
Кіровоградська	593	588	585	582	573	569
Луганська	297	301	301	302	302	302
Львівська	1420	1421	1419	1422	1368	1422
Миколаївська	533	533	532	525	497	504
Одеська	735	734	735	735	733	729
Полтавська	853	850	848	822	793	804
Рівненська	680	678	678	677	671	670
Сумська	636	635	633	631	610	609
Тернопільська	923	924	922	920	914	916
Харківська	692	687	685	684	650	647
Херсонська	448	444	447	447	431	438
Хмельницька	1161	1159	1156	1138	1058	1072
Черкаська	736	735	730	730	724	706
Чернівецька	387	387	387	387	381	383
Чернігівська	769	767	764	759	748	748
м. Київ	30	30	30	30	8	8

Джерело: сформовано автором на основі даних Міністерства культури та інформаційної політики України, Державного агентства України з питань мистецтв та мистецької освіти

Таблиця Б5

Заклади культури за регіонами у 2020 році

Регіон	Бібліотеки	Клубні заклади
Вінницька	930	1059
Волинська	553	675
Дніпропетровська	745	547
Донецька	467	365
Житомирська	697	829
Закарпатська	479	454
Запорізька	483	407
Івано-Франківська	751	717
Київська	876	835
Кіровоградська	570	569
Луганська	321	302
Львівська	1262	1422
Миколаївська	489	504
Одеська	723	729
Полтавська	768	804
Ровенська	575	670
Сумська	557	609
Тернопільська	801	916
Харківська	793	647
Херсонська	498	438
Хмельницька	829	1072
Черкаська	712	706
Чернівецька	379	383
Чернігівська	667	748
Автономна Республіка Крим	-	-

Джерело: дані Державної служби статистики України

Таблиця Б6

Кількість музеїв за регіонами, од.

	2010	2015	2016	2017
Україна	511	564	576	574
Вінницька	13	28	28	30
Волинська	15	17	17	16
Дніпропетровська	19	26	26	26
Донецька	22	14	15	15
Житомирська	17	21	22	23
Закарпатська	14	15	14	14
Запорізька	21	23	23	23
Івано-Франківська	21	26	26	26
Київська	22	23	23	24
Кіровоградська	29	30	30	29
Луганська	19	8	13	13
Львівська	25	26	26	27
Миколаївська	9	12	12	12
Одеська	11	11	13	14
Полтавська	32	40	40	37
Рівненська	12	13	14	14
Сумська	15	17	17	17
Тернопільська	25	30	30	30
Харківська	33	33	33	33
Херсонська	6	9	9	9
Хмельницька	25	27	27	28
Черкаська	27	27	29	29
Чернівецька	5	10	10	10
Чернігівська	32	36	35	35
м.Київ	42	42	44	40

Джерело: сформовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Таблиця Б7

Кількість театрів за регіонами, од.

	2010	2015	2016	2017
Україна	128	113	112	113
Вінницька	2	2	2	2
Волинська	2	2	2	2
Дніпропетровська	13	13	13	14
Донецька	5	1	1	1
Житомирська	2	2	2	2
Закарпатська	4	4	4	5
Запорізька	5	6	6	6
Івано-Франківська	4	4	4	4
Київська	1	3	3	3
Кіровоградська	2	2	2	2
Луганська	5	3	2	2
Львівська	11	9	9	9
Миколаївська	3	3	3	3
Одеська	7	7	7	7
Полтавська	2	2	2	2
Рівненська	2	2	2	2
Сумська	2	2	2	2
Тернопільська	2	2	2	2
Харківська	7	7	7	7
Херсонська	2	2	2	2
Хмельницька	3	3	3	3
Черкаська	2	2	2	2
Чернівецька	3	3	3	2
Чернігівська	4	4	4	4
м.Київ	33	23	23	23

Джерело: сформовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Таблиця Б8

Кількість концертних організацій за регіонами, од.

	2010	2015	2016	2017
Україна	76	73	76	76
Вінницька	1	1	1	1
Волинська	1	1	1	1
Дніпропетровська	4	4	4	4
Донецька	2	-	3	3
Житомирська	2	3	3	3
Закарпатська	5	3	3	3
Запорізька	1	1	1	1
Івано-Франківська	2	2	2	2
Київська	1	1	1	1
Кіровоградська	1	1	1	1
Луганська	1	1	1	1
Львівська	14	13	13	13
Миколаївська	1	1	1	1
Одеська	2	2	2	2
Полтавська	1	1	1	2
Рівненська	1	1	1	1
Сумська	1	1	1	1
Тернопільська	3	3	3	3
Харківська	2	3	3	3
Херсонська	1	1	1	1
Хмельницька	2	3	3	3
Черкаська	1	1	1	1
Чернівецька	1	1	1	1
Чернігівська	1	1	1	1
м.Київ	24	23	23	22

Джерело: сформовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Таблиця Б9

Експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування, км

Регіон	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	20954	20952	19770	19766	19799	19791
Автономна Республіка Крим
Вінницька	1074	1074	1074	1074	1074	1074
Волинська	593	593	593	593	593	593
Дніпропетровська	1554	1554	1554	1554	1554	1554
Донецька	1570	1570	936	936	936	936
Житомирська	1016	1016	1016	1016	1016	1016
Закарпатська	602	602	602	602	602	601
Запорізька	988	988	988	988	988	988
Івано-Франківська	494	494	494	494	494	494
Київська	798	798	798	798	844	844
Кіровоградська	893	893	893	893	889	889
Луганська	1092	1092	544	544	545	545
Львівська	1263	1263	1263	1263	1263	1263
Миколаївська	711	711	711	707	706	706
Одеська	1044	1044	1044	1044	1033	1033
Полтавська	852	852	852	852	852	852
Рівненська	579	578	578	578	578	578
Сумська	703	703	703	703	703	703
Тернопільська	564	564	564	564	564	564
Харківська	1521	1520	1520	1520	1520	1520
Херсонська	453	453	453	453	453	453
Хмельницька	738	738	738	738	738	738
Черкаська	588	588	588	588	590	583
Чернівецька	413	413	413	413	413	413
Чернігівська	851	851	851	851	851	851

Джерело: дані Державної служби статистики України

Таблиця Б10

Автомобільні дороги загального користування з твердим покриттям за категоріями за регіонами на кінець 2020 року, км

	Автомобільні дороги з твердим покриттям	У тому числі за категоріями				
		I	II	III	IV	V
Україна	158707,9	2768,0	12461,8	26508,8	103301,1	13668,2
Автономна Республіка Крим
Вінницька	9033,8	97,0	436,3	1790,5	6268,8	441,2
Волинська	5798,8	70,4	482,9	1014,5	3863,1	367,9
Дніпропетровська	9189,1	317,2	678,2	1097,3	6974,8	121,6
Донецька	8075,5	277,3	938,1	1196,9	5468,8	194,4
Житомирська	8366,0	230,8	502,0	1301,3	4529,4	1802,5
Закарпатська	3351,2	18,5	335,8	611,6	818,4	1566,9
Запорізька	6834,3	56,2	929,2	1024,5	4689,1	135,3
Івано-Франківська	4134,0	35,9	441,7	489,9	1897,0	1269,5
Київська	8828,3	412,1	931,6	2166,7	5064,8	253,1
Кіровоградська	6235,5	37,3	268,1	1169,8	4053,0	707,3
Луганська	4404,4	75,2	657,1	1033,7	2180,8	457,6
Львівська	8221,2	54,4	936,7	1497,7	5055,5	676,9
Миколаївська	4804,1	58,2	470,3	699,7	3575,9	–
Одеська	8114,2	220,7	636,8	782,6	6088,1	386,0
Полтавська	8910,5	114,9	383,8	1016,2	7379,3	16,3
Рівненська	5091,3	133,8	333,0	369,1	3827,4	428,0
Сумська	6704,0	3,8	342,6	1167,6	4908,0	282,0
Тернопільська	4985,0	19,9	469,0	903,9	2344,6	1247,6
Харківська	9429,3	180,1	544,0	1609,4	6595,7	500,1
Херсонська	4985,9	49,9	378,1	1043,8	3514,1	–
Хмельницька	7144,9	44,2	451,2	1895,1	3972,7	781,7
Черкаська	5957,4	115,0	529,9	1194,9	3608,3	509,3
Чернівецька	2886,0	19,6	213,9	454,7	904,5	1293,3
Чернігівська	7223,2	125,6	171,5	977,4	5719,0	229,7

Джерело: дані Державної служби статистики України

Додаток В

Таблиця В1

Вартість реалізованих турагентами туристичних пакетів у 2020 році за регіонами (юридичні особи), тис. грн

	Вартість туристичних пакетів (з урахуванням ПДВ), усього	У тому числі туристичних пакетів, реалізованих				
		іншим туроператорам або турагентам для їх подальшої реалізації туристам	туристам, усього	з них		
				внутрішнім туристам для подорожі по Україні	виїзним туристам для подорожі за кордон	в'їзним (іноземним) туристам для подорожі по Україні
Україна	27617877,3	5474342,8	22143534,5	817627,9	21254016,9	71889,7
Вінницька	52536,8	–	52536,8	7710,3	44826,5	–
Волинська	34676,5	1248,3	33428,2	1046,7	32173,6	207,9
Дніпропетровська	344970,6	59,0	344911,6	19236,5	325675,1	–
Донецька	105291,1	–	105291,1	6851,3	98439,8	–
Житомирська	67425,7	55,0	67370,7	337,4	67033,3	–
Закарпатська	70859,9	–	70859,9	7006,9	63853,0	–
Запорізька	240077,1	12,9	240064,2	30108,8	209826,7	128,7
Івано-Франківська	262272,0	360,1	261911,9	206958,9	48715,0	6238,0
Київська	228751,0	34268,2	194482,8	3783,4	190061,2	638,2
Кіровоградська	32987,7	–	32987,7	50,6	32937,1	–
Луганська	6057,2	–	6057,2	18,0	6039,2	–
Львівська	486502,9	100406,5	386096,4	146492,1	236679,7	2924,6
Миколаївська	54945,4	–	54945,4	638,4	54307,0	–
Одеська	196519,6	26,4	196493,2	6396,0	189914,5	182,7
Полтавська	31809,7	–	31809,7	700,1	31109,6	–
Рівненська	63927,0	291,7	63635,3	9383,8	54249,5	2,0
Сумська	44850,3	–	44850,3	7386,5	37463,8	–
Тернопільська	23853,7	–	23853,7	240,9	23612,8	–
Харківська	243994,3	2848,4	241145,9	18536,6	222588,8	20,5
Херсонська	12643,7	–	12643,7	5483,2	7160,5	–
Хмельницька	52111,1	101,4	52009,7	264,6	51745,1	–
Черкаська	22551,5	–	22551,5	2158,4	20393,1	–
Чернівецька	52989,4	–	52989,4	1161,8	51827,6	–
Чернігівська	66871,6	–	66871,6	510,0	66361,6	–
м.Київ	24818401,5	5334664,9	19483736,6	335166,7	19087022,8	61547,1

Джерело: дані Державної служби статистики України

Таблиця В2

Вартість реалізованих турагентами туристичних пакетів у 2020 році за регіонами (фізичні особи-підприємці), тис.грн

	Вартість туристичних пакетів (з урахуванням ПДВ), усього	У тому числі туристичних пакетів, реалізованих		
		внутрішнім туристам для подорожі по Україні	виїзним туристам для подорожі за кордон	в'їзним (іноземним) туристам для подорожі по Україні
Україна	5139011,0	125881,6	5011338,2	1791,2
Вінницька	272669,2	5319,0	267350,2	–
Волинська	90248,2	913,6	89334,6	–
Дніпропетровська	783993,9	12107,7	771886,2	–
Донецька	113627,5	4931,8	108695,7	–
Житомирська	69808,9	1712,3	68096,6	–
Закарпатська	89411,1	587,8	88823,3	–
Запорізька	181906,8	6290,2	175616,6	–
Івано-Франківська	99749,9	2061,9	97688,0	–
Київська	442300,1	10224,5	432067,3	8,3
Кіровоградська	75240,0	2142,7	73097,3	–
Луганська	41358,3	507,2	40851,1	–
Львівська	473710,1	29652,5	443193,9	863,7
Миколаївська	99523,7	730,4	98793,3	–
Одеська	198432,8	4508,3	193924,5	–
Полтавська	221554,7	1107,7	220447,0	–
Рівненська	164351,1	433,3	163917,8	–
Сумська	101601,9	1911,4	99690,5	–
Тернопільська	77416,6	715,8	76700,8	–
Харківська	410933,4	16284,3	394649,1	–
Херсонська	98682,2	2746,7	95935,5	–
Хмельницька	71262,0	165,0	71097,0	–
Черкаська	165261,6	8124,4	157137,2	–
Чернівецька	29384,1	93,8	29290,3	–
Чернігівська	127304,3	3098,1	124206,2	–
м.Київ	639278,6	9511,2	628848,2	919,2

Джерело: дані Державної служби статистики України

Таблиця В3

Кількість і вартість реалізованих туроператорами та турагентами туристичних пакетів

	2019						2020					
	Кількість реалізованих туристичних пакетів, од		Вартість реалізованих туристичних пакетів (з урахуванням ПДВ), тис.грн		Кількість ночівель туристів, що включені до реалізованих туристичних пакетів, од		Кількість реалізованих туристичних пакетів, од		Вартість реалізованих туристичних пакетів (з урахуванням ПДВ), тис.грн		Кількість ночівель туристів, що включені до реалізованих туристичних пакетів, од	
	туроператорами	тур-агентами	туроператорами	тур-агентами	туроператорами	тур-агентами	туроператорами	тур-агентами	туроператорами	тур-агентами	туроператорами	тур-агентами
<i>Юридичні особи</i>												
Реалізовано туристичних пакетів, усього	1879646	1054034	36081308,5	23970541,7	16619315	10349968	926740	298391	20767157,4	6850719,9	8345953	3652399
у тому числі												
іншим туроператорам або турагентам для їх подальшої реалізації туристам	834636	х	6839193,4	х	5816324	х	320654	х	5474342,8	х	2846579	х
туристам з них	1045010	1054034	29242115,1	23970541,7	10802991	10349968	606086	298391	15292814,6	6850719,9	5499374	3652399
внутрішнім туристам для подорожі по Україні	119060	70355	627899,0	530579,7	683538	593978	106342	35656	568023,6	249604,3	419055	287393
виїзним туристам для подорожі за кордон	898808	959127	28427207,8	23289228,9	9994587	9661414	492364	259478	14660391,5	6593625,4	5057703	3355704
в'їзним (іноземним) туристам для подорожі по Україні	27142	24552	187008,3	150733,1	124866	94576	7380	3257	64399,5	7490,2	22616	9302

<i>Фізичні особи-підприємці</i>												
Реалізовано туристичних пакетів туристам, усього з них	x	411492	x	9708835,6	x	5325752	x	192899	x	5139011,0	x	2956907
внутрішнім туристам для подорожі по Україні	x	48987	x	270218,1	x	361375	x	20260	x	125881,6	x	172663
виїзним туристам для подорожі за кордон	x	359648	x	9426931,2	x	4952453	x	172497	x	5011338,2	x	2782582
в'їзним (іноземним) туристам для подорожі по Україні	x	2857	x	11686,3	x	11924	x	142	x	1791,2	x	1662

Джерело: дані Державної служби статистики України

Таблиця В4

Розподіл витрат відвідувачів-нерезидентів, пов'язаних з подорожами до України, у 2021 році¹

Середні витрати відвідувачів-нерезидентів, пов'язані з подорожами до України, дол. США	Питома вага відвідувачів-нерезидентів, які здійснили витрати під час подорожі до України, %/ Ratio of non-resident visitors, who incurred expenditure during the trip to Ukraine, %	Average expenditure of non-resident visitors connected with the trips to Ukraine, US dollars
100 і менше	17	100 and less
101-200	16	101-200
201-300	10	201-300
301-400	8	301-400
401-500	8	401-500
501-600	6	501-600
601-750	4	601-750
751-1000	8	751-1000
1001-1250	5	1001-1250
1251-1500	3	1251-1500
1501-1750	2	1501-1750
1751-2000	3	1751-2000
2001-2500	3	2001-2500
2501-3000	1	2501-3000
3001-4000	2	3001-4000
4001-5000	1	4001-5000
5001-10000	2	5001-10000
10001 і більше	1	10001 and more

¹За даними опитування «Проведення кількісних досліджень в'їзного туризму на пунктах пропуску через державний кордон», проведеного компанією «Хьюмен Ресерч» на замовлення Державного агентства розвитку туризму. З результатами опитування можна ознайомитись на офіційній сторінці за посиланням: <https://www.tourism.gov.ua/statistic/>

Джерело: дані Державної служби статистики України

Таблиця В5

**Обсяг реалізованих послуг за статтею «Тимчасове розміщення й організація харчування»
у 2020 році (квартальна інформація), тис. грн.**

	2020				
	1 квартал	2 квартал	3 квартал	4 квартал	Разом
Україна	5361728,8	2257670,4	5149923,4	5006926,0	17776248,6
Вінницька	21089,1	4235,5	20618,1	20137,2	66079,9
Волинська	34573,4	6087,7	25323,5	36497,2	102481,8
Дніпропетровська	199360,0	82903,4	333734,6	363831,2	979829,2
Донецька	202522,8	52274,9	114541,8	128678,3	498017,8
Житомирська	32483,8	10156,2	29464,6	31074,8	103179,4
Закарпатська	59673,6	26161,0	76298,7	45335,2	207468,5
Запорізька	78754,7	42448,4	180673,6	85866,0	387742,7
Івано-Франківська	176519,6	12159,2	74649,6	94471,1	357799,5
Київська	229954,1	60777,1	149967,4	153678,6	594377,2
Кіровоградська	15226,3	6789,5	16618,5	13606,9	52241,2
Луганська	12247,8	4030,5	12779,0	12646,1	41703,4
Львівська	383604,8	39252,8	243176,6	255286,6	921320,8
Миколаївська	50688,4	31137,3	93726,9	54602,3	230154,9
Одеська	155341,7	108605,3	327645,7	156718,0	748310,7
Полтавська	38870,2	15293,5	36502,4	33066,9	123733,0
Рівненська	16778,9	2386,8	10244,2	17835,0	47244,9
Сумська	13448,0	3280,1	8433,3	12929,0	38090,4
Тернопільська	16864,5	6502,4	14984,7	11205,5	49557,1
Харківська	203775,9	76542,2	187827,6	198690,0	666835,7
Херсонська	18638,1	8448,0	84655,0	29014,3	140755,4
Хмельницька	24215,0	7397,2	22041,6	23671,7	77325,5
Черкаська	10202,6	4396,0	14597,5	11420,9	40617,0
Чернівецька	23016,2	3166,1	7391,1	14121,3	47694,7
Чернігівська	96994,6	33573,4	80936,6	78336,1	289840,7
м. Київ	3246884,7	1609665,9	2983090,8	3124205,8	10963847,2

Джерело: дані Державної служби статистики України

Додаток Г-1

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Ужгородська, 26, м.Мукачево, 89600, телефон/факс (03131) 2-11-09
E-mail: www.msu.edu.ua, info@msu.edu.ua, код ЄДРПОУ 36246368

№ 2458 big 24.12.2021

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Максютової Олени Володимирівни
на тему «Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону»
на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 – Економіка**

Результати дисертаційного дослідження Максютової Олени Володимирівни на тему «Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону» впроваджувалися в освітній процес Мукачівського державного університету впродовж 2019-2021 навчальних років.

Максютовою О.В. проведено комплексне дослідження розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, узагальнено та обґрунтовано методичні аспекти оцінювання туристично-рекреаційного комплексу регіону; окреслено перспективи інноваційного розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону в контексті ресурсозберігаючої політики.

Окремі теоретичні положення та методичні рекомендації Максютової О.В., які було обґрунтовано в дисертації, використовуються в освітньому процесі Мукачівського державного університету при викладанні дисциплін «Регіональна економіка», «Сталий розвиток економічних систем», «Основи моделювання в економіці», «Економіка галузевих ринків» та «Інноваційні технології в туризмі».

Теоретико-методичні положення, які стосуються дослідження сутності та оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, використовуються при формуванні навчально-методичних комплексів наведених дисциплін, а окремі результати – при проведенні лекційних та семінарських занять.

**Перший проректор Мукачівського
державного університету,
д-р екон. наук, проф.**

ВР

Володимир ГОБЛИК

Додаток Г-2

АГЕНЦІЯ
РЕГІОНАЛЬНОГО
РОЗВИТКУ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ
ОБЛАСТІ

+ 38 099 279 2779

✉ zakarpattia.agency@gmail.com

🌐 zakarpattia.agency

📧 @zakarpattia.agency

88000, Площа Народна 4,
м. Ужгород, Закарпатська обл.
Установа «Агенція регіонального
розвитку Закарпатської області»

№ 4 від 04.04.2022 р.

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження

Максютової Олени Володимирівни

«Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону»

Установа «Агенція регіонального розвитку Закарпатської області» засвідчує, що окремі методичні положення та практичні рекомендації наукового дослідження «Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону» Максютової Олени Володимирівни використовуються в діяльності агенції.

Зокрема, враховуються наступні взаємопов'язані елементи: визначення проблемних ділянок, які стримують розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону; визначення потреб з боку суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу в додаткових ресурсах, які необхідні для вирішення проблеми; визначення пріоритетних напрямів регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону; вибір ефективних форм, методів та засобів регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону; розробка нормативного та правового забезпечення державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону; контроль результативності проведених заходів та їх коригування; аналіз тенденцій розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону за наслідками застосованих заходів.

Заходи, запропоновані автором є обґрунтованими та надзвичайно своєчасними для розробки та удосконалення стратегічних орієнтирів розвитку Закарпатської області.

Директор Установи

Михайло ЛАБА

Додаток Г-3

ДОЧІРНЄ ПІДПРИЄМСТВО «САНАТОРІЙ «ШАЯН»
Приватного акціонерного товариства лікувально-оздоровчих
закладів профспілок України "УКРПРОФОЗДОРОВНИЦЯ"
 Україна, 90457, с. Шаян, Хустський р-н, Закарпатська обл.,
 тел/факс: (03142) 59-2-32, 59-2-41 E-mail sanatoriyshayan_@ukr.net
 р/р ua443122480000026001033001022, ПАТ «Комінвестбанк», МФО
 312248, /м.Ужгород., код 02647183.

23.11.2021 № 49

Використання результатів дисертаційного дослідження Максютової Олени Володимирівни «Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону»

ДП «Санаторій «Шаян» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця» засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Максютової Олени Володимирівни спрямовані на підвищення ефективності інноваційної діяльності лікувально-оздоровчих закладів як складових туристично-рекреаційного комплексу.

Розглянуті особливості та специфіка використання ресурсного потенціалу рекреаційної сфери України, проведене оцінювання ефективності його використання дозволить вирішувати такі завдання: забезпечення ефективного та раціонального використання природно-рекреаційних ресурсів; створення та забезпечення умов функціонування відповідної інфраструктури; розвиток супутньої інфраструктури тощо, що сприятиме зростанню рекреаційного потенціалу регіону.

Запропоновані рекомендації буде використано у діяльності ДП «Санаторій «Шаян» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця» при розробці інноваційних шляхів його розвитку.

Директор ДП «Санаторій «Шаян»
Л.Н. Прокопович

Додаток Г-4

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

"Курорт "Сонячна Долина"

89313, Закарпатська область,
Свалявський район, с.Поляна,
вул. Курортна, 10

р/р № 26002021000090
АТ «КомІнвестбанк» в м.Ужгород
Код ЄДРПОУ 38330519, МФО 312248,

№ 3 від 18.10. 2014 року

ДОВІДКА

про використання результатів наукового дослідження
Максютової Олени Володимирівни
«Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону»

ТзОВ «Курорт «Сонячна долина» у процесі своєї діяльності використовує результати наукового дослідження «Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону» Максютової Олени Володимирівни щодо удосконалення організаційних та фінансово-економічних засад туристичної діяльності.

Висновки та пропозиції автора сприятимуть створенню конкурентоспроможного туристичного продукту, розбудові сучасної інфраструктури туристичної компанії, підвищенню якості надання туристичних послуг, максимальному задоволенню потреб споживача туристичної послуги.

Заходи, запропоновані автором є обґрунтованими та надзвичайно своєчасними для розробки та удосконалення стратегічних напрямів діяльності компанії.

Директор
ТзОВ «Курорт «Сонячна долина»

В. А. Жук

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>